

UNIVERSITATEA ECOLOGICĂ DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE ECOLOGIE ȘI
PROTECȚIA MEDIULUI

Program de studii universitare de master

GESTIONAREA EFECTELOR SCHIMBĂRILOR CLIMATICE

Forma de învățământ: învățământ cu frecvență

Material bibliografic pentru disciplina:
Etică și integritate academică

Titular de disciplină:
Lect. univ. dr. Tudor AVRIGEANU

București
2020

CUPRINS

INTRODUCERE.....	3
a. Date privind titularul de disciplină	3
b. Date despre disciplină.....	3
c. Obiectivele disciplinei	3
d. Competențe acumulate după parcurgerea cursului.....	3
e. Resurse și mijloace de lucru	4
f. Evaluarea	4
I. UNIVERSITATEA, ETICA ȘI INTEGRITATEA ACADEMICĂ.....	5
II. PREVEDERI RELEVANTE DIN LEGEA EDUCAȚIEI NAȚIONALE NR. 1 / 2011.....	8
III. PREVEDERI RELEVANTE DIN LEGEA NR. 206 / 2004 PRIVIND BUNA CONDUITĂ ÎN CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ, DEZVOLTAREA TEHNOLOGICĂ ȘI INOVARE	12
IV. CODURILE DE ETICĂ ȘI COMISIILE DE ETICĂ LA NIVEL UNIVERSITAR.....	16
V. APLICAȚIE: PROBLEMATICA PLAGIATULUI	17
VI. STATUTUL PERSONALULUI DE CERCETARE-DEZVOLTARE (Legea nr. 319 din 8 iulie 2003)	18
CAPITOLUL I: Dispoziții generale	18
CAPITOLUL II: Categoriile de personal, funcții și grade profesionale.....	19
CAPITOLUL III: Acordarea gradelor profesionale și încadrarea pe funcții	20
CAPITOLUL IV: Drepturi și obligații	26
CAPITOLUL V: Formarea profesională și pregătirea personalului de cercetare-dezvoltare	28
CAPITOLUL VI: Mobilitatea personalului de cercetare-dezvoltare	29
CAPITOLUL VII: Dispoziții tranzitorii și finale	30
VII. BIBLIOGRAFIE RECOMANDATĂ.....	33
1. Emanuel Socaciu, Constantin Vică, Emilian Mihailov, Toni Gîbea, Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu – <i>etică și integritate academică</i> , Editura Universității din București, 2018, ISBN 978-606-16-1021-1	

INTRODUCERE

Materialul este destinat studenților din cadrul programului de studii universitare de master *Gestionarea Efectelor Schimbărilor Climatice* al Facultății de Ecologie și Protecția Mediului.

a. Date privind titularul de disciplină

Nume și prenume:	Lect. univ. dr. Tudor AVRIGEANU
E-mail:	tavrigeanu@gmx.de

b. Date despre disciplină

Anul de studiu:	I
Semestrul:	1

c. Obiectivele disciplinei

Obiectivul general al disciplinei	Cunoașterea și însușirea criteriilor după care se apreciază comportamentul integru în cadrul vieții academice; identificarea și rezolvarea problemelor de etică academică; deprinderea eticii și integrității academice în vederea realizării propriilor obligații universitare.
Obiectivele specifice	Identificarea problemelor de etică și integritate specifice diferitelor domenii academice; evitarea abaterilor de la etica și integritatea academică în cadrul propriei activități universitare; aprecierea corectă a cazurilor de încălcare a eticii și integrității academice cu ecouri la nivelul opiniei publice.

d. Competențe acumulate după parcurgerea cursului

Competențe profesionale	- înțelegerea principiilor și normelor specifice activității academice - identificarea aspectelor etice și de integritate în problemele concrete ale desfășurării vieții academice - acordarea de asistență sau consultanță juridică în materie de etică și integritate academică - redactarea lucrărilor științifice potrivit bunelor practici academice
Competențe transversale	- aplicarea principiilor, normelor și valorilor eticii profesionale; - utilizarea unor metode și tehnici eficiente de învățare pe tot parcursul vieții, în vederea formării și dezvoltării profesionale continue;

e. Resurse și mijloace de lucru

Pentru o pregătire temeinică vă sugerăm să consultați:

- Emanuel Socaciu, Constantin Vică, Emilian Mihailov, Toni Gibeau, Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu – *etică și integritate academică*, Editura Universității din București, 2018, ISBN 978-606-16-1021-1
- E. E. Ștefan, *etică și integritate academică*, ProUniversitaria, București, 2018
- W. Rugg (ed.), *Geschichte der Universität in Europa*, 4 vol., C. H. Beck, München, 1993-2004
- R. Barrow, P. Kinney (eds.), *Academic Ethics*, Routledge, 2017

f. Evaluarea

Înainte de examen este indicat să parcurgeți din nou toată materia, cu atenție, durata estimată pentru această activitate fiind de aproximativ o săptămână.

Tip activitate	Criterii de evaluare	Metode de evaluare	Pondere din nota finală
Curs	Înțelegerea și însușirea conceptelor tratate la curs.	Evaluarea participării active la dezbateri	40%
Seminar	Teste de control	Test scris	-
	Înțelegerea și însușirea algoritmilor de calcul ai indicatorilor exemplificați la seminar.	Evaluarea unui proiect care să conțină rezolvarea unei probleme complexe	-
Evaluare finală	Înțelegerea și însușirea conceptelor tratate la curs.	Colocviu	60%
Modalitatea de notare (calificativ sau notă) : notă			
Standard minim de performanță: - Minim 50% din punctajul aferent evaluării finale. - Elaborarea și prezentarea unui referat pe probleme specifice eticii și integrității academice.			

I. UNIVERSITATEA, ETICA ȘI INTEGRITATEA ACADEMICĂ

A. Apariția Universității

1) **Contextul istoric:** Reaproprierea de către Occidentul medieval a culturii antice greco-romane

2) **Repere:**

- 1080: redescoperirea *Digestelor* lui Justinian: Bologna (Irnerius)
- 1150: redescoperirea scrierilor lui Aristotel: Paris (Abaelard)

3) **Consecințe:** Apariția comunităților universitare formate de profesori și studenți

4) **Probleme:**

- raporturile dintre profesori și studenți
- raporturile dintre profesori și studenți / oraș, Biserică, Imperiu

5) **Soluția:** *Universitas* ca o corporație cu statut juridic propriu

- autonomia universitară: reguli proprii de administrare și funcționare
- protecția autorității politice față de ingerințele exterioare

B. Marile tipuri de universitate

1) Universitatea medievală

Funcție: Păstrarea, aprofundarea și transmiterea interpretării textelor învestite cu autoritate

Primat ideologic și metodologic: Biserica romano-catolică (metoda scolastică)

2) Universitatea modernă

Funcție: Cunoașterea rațională a universului

Primat ideologic și metodologic: Libertate academică = coexistența între respectul autorității și gândirea critică

Evoluții:

a) La începutul secolului al XIX-lea se desprind două mari tipuri de universitate, ambele elitare:

- Franța: modelul autoritar al școlii de înalte studii servind pregătirii profesionale a funcționarilor statului;
- Germania: modelul humboldtian al cunoașterii în principiu dezinteresate sub aspect profesional, însă relevante pentru statutul social (“burghezia educată”), caracterizat prin:
 - interdependența între predare și cercetarea științifică
 - angajarea studenților înșiși în activitatea de cercetare științifică

b) Începând cu jumătatea secolului XX universitatea se transformă treptat în instituție de masă, iar diferențele inițiale tind să se estompeze o dată cu preluarea de către economie a rolului de subsistem social dominant:

- generalizarea funcției de pregătire profesională a studenților
- orientarea activității academice spre dobândirea și transmiterea unei cunoașteri aducătoare de profit cuantificabil economic, așadar transformarea (inițial *de facto*, tot mai mult și *de iure*) a universității în întreprindere economică.

C. Semnificații pentru înțelegerea »eticii și integrității academice«

1) Elemente constante și variabile:

- constante (forma): reguli (morale) elementare instituționalizate (juridic) și concretizate pe planul specific al activității academice
- variabile (materia):
 - în raport cu funcția universității:
Ex.:Prezentarea ideii originale ca idee a lui Aristotel / a ideii lui Aristotel ca idee originală
 - în raport cu primatul ideologic și metodologic
Ex.: Sfidarea autorității lui Aristotel / Situarea autorității mai presus de critica rațională

2) Încadrare în sistemul științelor (disciplinelor) normative

- perspectiva dominantă (în România, după model anglo-saxon: *Academic ethics and integrity*): etica și integritatea academică este o parte a filosofiei morale: etică aplicată într-un domeniu specific.

- perspectiva favorizată în continuare: în măsura în care sunt avute în vedere reguli de comportament general obligatorii și – ca atare – prevăzute cu sancțiuni juridică, în domeniul învățământului (universitar) și al cercetării științifice (academice), etica și integritatea academică reprezintă partea unei ramuri distincte de drept (drept academic sau drept științific: *Wissenschaftsrecht*), presupunând abordarea din perspectiva specifică a categoriilor juridice.

D. Stadiul elaborării teoretice la nivel național; bibliografie obligatorie

1. Introducerea ca disciplină obligatorie în cadrul studiilor universitare:

OM 3131 / 2018 al Ministerului Educației Naționale

2. Stadiul provizoriu al constituirii disciplinei “etică și integritate academică”

2.1. Ca disciplină filosofică

E. Socaciu et al., *etică și integritate academică*, 2018

E. Socaciu et al., *etică și integritate academică*. Curriculum-cadru 2018

Disponibile împreună cu alte materiale la adresa:

<https://deontologieacademica.unibuc.ro/documente/>

2.2. Ca disciplină juridică: E. E. Ștefan, *etică și integritate academică*, 2018

3. Scopul prezentei sinteze: prezentarea cadrului legal fundamental constituind materia unei viitoare sistematizări a eticii și integrității academice ca disciplină juridică specializată.

II. PREVEDERI RELEVANTE DIN LEGEA EDUCAȚIEI NAȚIONALE NR. 1 / 2011

A. Orientarea generală a învățământului (art.2): valori, creativitate, capacități cognitive, capacități volitive și capacități acționale, cunoștințe fundamentale și cunoștințe, competențe și abilități de utilitate directă, în profesie și în societate.

B. Idealul educațional (art. 2):

- Dezvoltarea liberă, integrală și armonioasă a individualității umane,
- Formarea personalității autonome
- Asumarea unui sistem de valori necesare pentru împlinirea și dezvoltarea personală, pentru dezvoltarea spiritului antreprenorial, pentru participarea cetățenească activă în societate, pentru incluziune socială și pentru angajare pe piața muncii.

C. Principiile care guvernează învățământul preuniversitar și superior (art. 3)

- a) principiul echității: accesul la învățare se realizează fără discriminare;
- b) principiul calității: activitățile de învățământ se raportează la standarde de referință și la bune practici naționale și internaționale;
- c) principiul relevanței: educația răspunde nevoilor de dezvoltare personală și social-economice;
- d) principiul eficienței: obținerea de rezultate educaționale maxime, prin gestionarea resurselor existente;
- e) principiul descentralizării: deciziile principale se iau de către actorii implicați direct în proces;
- f) principiul răspunderii publice: unitățile și instituțiile de învățământ răspund public de performanțele lor;
- g) principiul garantării identității culturale a tuturor cetățenilor români și dialogului intercultural;
- h) principiul asumării, promovării și păstrării identității naționale și a valorilor culturale ale poporului român;
- i) principiul recunoașterii și garantării drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale, dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase;
- j) principiul asigurării egalității de șanse;

- k) principiul autonomiei universitare;
- l) principiul libertății academice;
- m) principiul transparenței: asigurarea vizibilității totale a deciziei și a rezultatelor, prin comunicarea periodică și adecvată a acestora;
- n) principiul libertății de gândire și al independenței față de ideologii, dogme religioase și doctrine politice;
- o) principiul incluziunii sociale;
- p) principiul centrării educației pe beneficiarii acesteia;
- ...
- s) principiul organizării învățământului confesional potrivit cerințelor specifice fiecărui cult recunoscut;
- t) principiul fundamentării deciziilor pe dialog și consultare;
- u) principiul respectării dreptului la opinie al elevului/studentului ca beneficiar direct al sistemului de învățământ.

Finalitatea principală a educației și formării profesionale: formarea competențelor (art. 4):

Competențele: ansamblu multifuncțional și transferabil de cunoștințe, deprinderi/abilități și aptitudini, necesare pentru:

- a) împlinirea și dezvoltarea personală, prin realizarea propriilor obiective în viață, conform intereselor și aspirațiilor fiecăruia și dorinței de a învăța pe tot parcursul vieții;
- b) integrarea socială și participarea cetățenească activă în societate;
- c) ocuparea unui loc de muncă și participarea la funcționarea și dezvoltarea unei economii durabile;
- d) formarea unei concepții de viață, bazate pe valorile umaniste și științifice, pe cultura națională și universală și pe stimularea dialogului intercultural;
- e) educarea în spiritul demnității, toleranței și respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului;

D. Prevederi specifice care vizează învățământul superior

Misiune (art. 117): generarea și transferul cunoașterii către societate prin:

- a) formare inițială și continuă la nivel universitar, în scopul dezvoltării personale, al inserției profesionale a individului și a satisfacerii nevoii de competență a mediului socioeconomic;

b) cercetare științifică, dezvoltare, inovare și transfer tehnologic, prin creație individuală și colectivă, în domeniul științelor, al științelor ingineresti, al artelor, al literelor, prin asigurarea performanțelor și dezvoltării fizice și sportive, precum și valorificarea și diseminarea rezultatelor acestora.

Principii (art. 118 alin. 1):

- a) principiul autonomiei universitare;
- b) principiul libertății academice;
- c) principiul răspunderii publice;
- d) principiul asigurării calității;
- e) principiul echității;
- f) principiul eficienței manageriale și financiare;
- g) principiul transparenței;
- h) principiul respectării drepturilor și libertăților studenților și ale personalului academic;
- i) principiul independenței de ideologii, religii și doctrine politice;
- j) principiul libertății de mobilitate națională și internațională a studenților, a cadrelor didactice și a cercetătorilor;
- k) principiul consultării partenerilor sociali în luarea deciziilor;
- l) principiul centrării educației pe student.

E. Etica universitară

1. Comisia de etică universitară (art. 306-309):

a) Instituire la nivelul universității

b) Structură și componență

- desemnare: consiliul de administrație (propunere), aviz (senat), aprobare (rector)
- persoane cu prestigiu profesional și autoritate morală.
- incompatibilități: rector, prorector, decan, prodecan, director administrativ, director de departament sau de unitate de cercetare-dezvoltare, proiectare, microproducție
- atribuții:
 - a) analizează și soluționează abaterile de la etica universitară, pe baza sesizărilor sau prin autosesizare, conform Codului de etică și deontologie universitară;

- b) realizează un raport anual referitor la situația respectării eticii universitare și a eticii activităților de cercetare, care se prezintă rectorului, senatului universitar și constituie un document public;
- c) contribuie la elaborarea Codului de etică și deontologie universitară, care se propune senatului universitar pentru adoptare și includere în Carta universitară; d) atribuțiile stabilite de Legea nr. 206/2004, cu modificările și completările ulterioare;
- e) alte atribuții prevăzute de prezenta lege sau stabilite conform Cartei universitare, conform legii.

- sesizare universală; păstrarea confidențialității

2. Abateri grave de la buna conduită în cercetarea științifică și activitatea universitară (art. 310):

- a) plagierea rezultatelor sau publicațiilor altor autori;
- b) confecționarea de rezultate sau înlocuirea rezultatelor cu date fictive;
- c) introducerea de informații false în solicitările de granturi sau de finanțare.

3. Sancțiuni referitoare la încălcarea eticii universitare și a bunei conduite în cercetare (art. 319-326) aplicabile:

- **personalului didactic și de cercetare și personalului didactic și de cercetare auxiliar**
 - a) avertisment scris;
 - b) diminuarea salariului de bază, cumulat, când este cazul, cu indemnizația de conducere, de îndrumare și de control;
 - c) suspendarea, pe o perioadă determinată de timp, a dreptului de înscriere la un concurs pentru ocuparea unei funcții didactice superioare ori a unei funcții de conducere, de îndrumare și de control, ca membru în comisii de doctorat, de master sau de licență;
 - d) destituirea din funcția de conducere din învățământ;
 - e) desfacerea disciplinară a contractului de muncă.
- **studenților și studenților-doctoranzi**
 - a) avertisment scris;
 - b) exmatricularea;
 - c) alte sancțiuni prevăzute de Codul de etică și deontologie universitară.

III. PREVEDERI RELEVANTE DIN LEGEA NR. 206 / 2004 PRIVIND BUNA CONDUITĂ ÎN CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ, DEZVOLTAREA TEHNOLOGICĂ ȘI INOVARE

1. Categori de norme și abateri specifice (art. 2 și 3)

1.1. Norme de bună conduită în activitatea științifică

Abateri specifice :

a) confecționarea de rezultate sau date și prezentarea lor ca date experimentale, ca date obținute prin calcule sau simulări numerice pe calculator ori ca date sau rezultate obținute prin calcule analitice ori raționamente deductive;

b) falsificarea de date experimentale, de date obținute prin calcule sau simulări numerice pe calculator ori de date sau rezultate obținute prin calcule analitice ori raționamente deductive;

c) îngreunarea deliberată, împiedicarea sau sabotarea activității de cercetare-dezvoltare a altor persoane, inclusiv prin blocarea nejustificată a accesului la spațiile de cercetare-dezvoltare, prin avariarea, distrugerea ori manipularea aparaturii experimentale, a echipamentului, a documentelor, a programelor de calculator, a datelor în format electronic, a substanțelor organice sau anorganice ori a materiei vii necesare altor persoane pentru derularea, realizarea sau finalizarea activităților de cercetare-dezvoltare.

1.2. Norme de bună conduită în activitatea de comunicare, publicare, diseminare și popularizare științifică, inclusiv în cadrul cererilor de finanțare depuse în cadrul competițiilor de proiecte organizate din fonduri publice;

Abateri specifice :

a) plagiatul;

b) autoplagiatul;

c) includerea în lista de autori a unei publicații științifice a unuia sau mai multor coautori care nu au contribuit semnificativ la publicație ori excluderea unor coautori care au contribuit semnificativ la publicație;

d) includerea în lista de autori a unei publicații științifice a unei persoane fără acordul acesteia;

e) publicarea sau diseminarea neautorizată de către autori a unor rezultate, ipoteze, teorii ori metode științifice nepublicate;

f) introducerea de informații false în solicitările de granturi sau de finanțare, în dosarele de candidatură pentru abilitare, pentru posturi didactice universitare ori pentru posturi de cercetare-dezvoltare.

1.3. Norme de bună conduită în activitatea de evaluare și monitorizare instituțională a cercetării-dezvoltării, de evaluare și monitorizare de proiecte de cercetare-dezvoltare obținute prin acțiuni din cadrul Planului Național de Cercetare, Dezvoltare și Inovare și de evaluare de persoane în vederea acordării de grade, titluri, funcții, premii, distincții, sporuri, atestate sau certificate în activitatea de cercetare-dezvoltare;

Abateri specifice :

- a) nedeazăluirea situațiilor de conflicte de interese în realizarea sau participarea la evaluări;
- b) nerespectarea confidențialității în evaluare;
- c) discriminarea, în cadrul evaluărilor, pe criterii de vârstă, etnie, sex, origine socială, orientare politică sau religioasă, orientare sexuală ori alte tipuri de discriminare, cu excepția măsurilor afirmative prevăzute de lege.

1.4. Norme de bună conduită în funcțiile de conducere în activitatea de cercetare-dezvoltare

Abateri specifice :

- a) abuzul de autoritate pentru a obține calitatea de autor sau coautor al publicațiilor persoanelor din subordine;
- b) abuzul de autoritate pentru a obține salarizare, remunerare sau alte beneficii materiale din proiectele de cercetare-dezvoltare conduse ori coordonate de persoane din subordine;
- c) abuzul de autoritate pentru a obține calitatea de autor sau coautor al publicațiilor persoanelor din subordine ori pentru a obține salarizare, remunerare sau alte beneficii materiale pentru soți, afini ori rude până la gradul al III-lea inclusiv;
- d) abuzul de autoritate pentru a impune nejustificat propriile teorii, concepte sau rezultate asupra persoanelor din subordine;

e) obstrucționarea activității unei comisii de etică, a unei comisii de analiză sau a Consiliului Național de Etică, în cursul unei analize a unor abateri de la buna conduită în activitatea de cercetare-dezvoltare din subordine;

f) nerespectarea prevederilor și procedurilor legale destinate respectării normelor de bună conduită în activitatea de cercetare-dezvoltare prevăzute în prezenta lege, în Legea nr. 1/2011, în Codul de etică, în codurile de etică pe domenii, în regulamentele de organizare și funcționare a instituțiilor de cercetare-dezvoltare, respectiv în cartele universitare, după caz, inclusiv nepunerea în aplicare a sancțiunilor stabilite de către comisiile de etică conform art. 11 alin. (6) din prezenta lege sau de către Consiliul Național de Etică, conform art. 326 din Legea nr. 1/2011.

1.5. Normele de bună conduită privind respectarea ființei și demnității umane, evitarea suferinței animalelor și ocrotirea și refacerea mediului natural și a echilibrului ecologic.

1.6. Alte situații care pot atrage răspunderea etică prin asociere:

a) participarea activă în abateri săvârșite de alții;

b) cunoașterea abaterilor săvârșite de alții și nesesizarea comisiei de etică prevăzute la art. 9 sau a Consiliului Național de Etică;

c) coautoratul publicațiilor conținând date falsificate sau confecționate;

d) neîndeplinirea obligațiilor legale și contractuale, inclusiv a celor aferente contractului de mandat sau contractelor de finanțare, în exercitarea funcțiilor de conducere ori de coordonare a activităților de cercetare-dezvoltare.

2. Definiții legale (art. 3)

a) coautor al unei publicații: orice persoană nominalizată în lista de autori a unei publicații științifice;

b) confecționarea de rezultate sau date: raportarea de rezultate sau date fictive, care nu sunt rezultatul real al unei activități de cercetare-dezvoltare;

c) falsificarea de rezultate sau date: raportarea selectivă sau respingerea datelor ori a rezultatelor nedorite; manipularea reprezentărilor sau a ilustrațiilor; alterarea aparatului experimental ori numeric pentru a obține datele dorite fără a raporta alterările efectuate;

d) plagiatul: *expunerea într-o operă scrisă sau o comunicare orală, inclusiv în format electronic, a unor texte, expresii, idei, demonstrații, date, ipoteze, teorii, rezultate ori metode științifice extrase*

din opere scrise, inclusiv în format electronic, ale altor autori, fără a menționa acest lucru și fără a face trimitere la sursele originale;

e) autoplagiatul: expunerea într-o operă scrisă sau o comunicare orală, inclusiv în format electronic, a unor texte, expresii, demonstrații, date, ipoteze, teorii, rezultate ori metode științifice extrase din opere scrise, inclusiv în format electronic, ale aceluiași sau acelorași autori, fără a menționa acest lucru și fără a face trimitere la sursele originale.

3. Sancțiuni (art. 11)

a) avertisment scris;

b) retragerea și/sau corectarea tuturor lucrărilor publicate prin încălcarea normelor de bună conduită;

c) diminuarea salariului de bază, cumulat, când este cazul, cu indemnizația de conducere, de îndrumare și de control;

d) suspendarea, pe o perioadă determinată de timp între 1 an și 10 ani, a dreptului de înscriere la un concurs pentru ocuparea unei funcții superioare ori a unei funcții de conducere, de îndrumare și de control sau ca membru în comisii de concurs;

e) destituirea din funcția de conducere din instituția de cercetare-dezvoltare;

f) desfacerea disciplinară a contractului de muncă.

IV. CODURILE DE ETICĂ ȘI COMISIILE DE ETICĂ LA NIVEL UNIVERSITAR

A. Codurile de etică universitară:

Funcție: implementarea, concretizarea și dezvoltarea dispozițiilor legale cu caracter general obligatorie la nivelul comunităților academice autonome;

Valabilitate: pentru membrii acestor comunități

B. Comisiile de etică

Soluționarea sesizărilor privind abaterile de la etica și integritatea academică la nivelul comunității academice potrivit dispozițiilor legii și ale codurilor de etică universitară

C. Studiu de caz:

Codul de etică universitară și deontologie academică al Universității Ecologice din București (www.ueb.ro)

- formularea valorilor eticii universitare
- incompatibilități și conflicte de interese
- comisia de etică universitară
- sancțiuni

V. APLICAȚIE: PROBLEMATICA PLAGIATULUI

A. Definiția plagiatului

- pluralitatea definițiilor propuse
- definiție legală: art. 3 alin. 1 lit d) din legea nr. 206/2004
- probeleme speciale:
 - aplicabilitatea în materia eticii *universitare*
 - concurența cu prevederile art. 141 din Legea nr. 8 / 1996 (dreptul de autor)
- Cerințe cumulative comune definițiilor propuse (cf. Ștefan 2018, p. 145)
 - a) preluarea de informații din opere publicate înainte de comiterea abaterii
 - b) lipsa menționării surselor originale

B. Tipuri de plagiat și probleme ale identificării plagiatului

- tipuri: preluarea identică / modificată a unor fragmente de text sau a unor idei străine
- probleme și delimitări
 - a) cunoaștere comună / originală – plagiat involuntar /voluntar
 - b) preluare textuală și prin parafrizare *aparentă*
 - c) plagiatul prin traducere

C. Identificarea plagiatului

D. Sancționarea plagiatului

VI. STATUTUL PERSONALULUI DE CERCETARE-DEZVOLTARE

(Legea nr. 319 din 8 iulie 2003)

CAPITOLUL I: Dispoziții generale

Art. 1

(1) Statutul personalului de cercetare-dezvoltare constituie cadrul prin care se promovează formarea continuă, dezvoltarea și motivarea resurselor umane, pentru asigurarea competenței și eticii profesionale în activitățile de cercetare-dezvoltare, a libertății demersurilor științifice și pentru participarea personalului din domeniu la promovarea și evaluarea activităților ce îi revin.

(2) Resursele umane ale cercetării-dezvoltării cuprind persoanele din sistemul de cercetare-dezvoltare care îndeplinesc condițiile de studii prevăzute de lege, care au capacitatea și competența de exercitare deplină a atribuțiilor și a drepturilor încredințate și asumate și respectă etica și deontologia profesională.

Art. 2

Ministerul Educației și Cercetării*), denumit în continuare autoritatea de stat pentru cercetare-dezvoltare, este autoritatea administrației publice centrale de specialitate cu responsabilități directe în calificarea și certificarea resurselor umane ale activității de cercetare-dezvoltare.

Art. 3

(1) Dispozițiile prezentului statut se aplică personalului de cercetare-dezvoltare care își desfășoară activitatea în cadrul sistemului național de cercetare-dezvoltare, în cadrul altor structuri organizatorice cu capital de stat, privat sau mixt, al instituțiilor publice, precum și în cadrul unor forme asociative ori în mod individual.

(2) Prezenta lege reglementează statutul personalului de cercetare-dezvoltare și stabilește drepturile și obligațiile specifice, precum și modalitățile de angajare și promovare.

Art. 4

Activitatea personalului de cercetare-dezvoltare este de interes național și cuprinde:

- a)** dezvoltarea cunoștințelor științifice;
- b)** participarea la transferul cunoștințelor și tehnologiilor în toate domeniile vieții economice și sociale;
- c)** participarea la valorificarea eficientă a rezultatelor activității de cercetare-dezvoltare, pentru dezvoltarea durabilă a societății.

Art. 5

Personalul de cercetare-dezvoltare:

- a)** asimilează, utilizează și generează noi cunoștințe și aplică cele mai bune practici în domeniul specific de activitate;
- b)** respectă misiunea cercetării, etica și deontologia profesională.

CAPITOLUL II: Categoriile de personal, funcții și grade profesionale

Art. 6

Activitatea din structurile de cercetare-dezvoltare prevăzute la art. 3 se desfășoară de către următoarele categorii de personal:

- a)** personal de cercetare-dezvoltare;
- b)** cadre didactice universitare;
- c)** personal auxiliar din activitatea de cercetare-dezvoltare;
- d)** personal din aparatul funcțional.

Art. 7

Personalul de cercetare-dezvoltare prevăzut la art. 6 lit. a), cu studii superioare, care desfășoară activități de cercetare științifică, se diferențiază pe funcții și grade profesionale, după cum urmează:

- a)** cercetător științific gradul I - CS I;
- b)** cercetător științific gradul II - CS II;
- c)** cercetător științific gradul III - CS III;
- d)** cercetător științific - CS;
- e)** asistent de cercetare științifică - ACS.

Art. 8

Personalul de cercetare-dezvoltare prevăzut la art. 6 lit. a), cu studii superioare tehnice, care desfășoară activități de dezvoltare tehnologică, se diferențiază pe funcții și grade profesionale, după cum urmează:

- a)** inginer de dezvoltare tehnologică gradul I - IDT I;
- b)** inginer de dezvoltare tehnologică gradul II - IDT II;

- c)** inginer de dezvoltare tehnologică gradul III - IDT III;
- d)** inginer de dezvoltare tehnologică - IDT.

Art. 9

Personalul auxiliar cu studii superioare din activitatea de cercetare-dezvoltare, prevăzut la art. 6 lit. c), este format din specialiști din domenii și profiluri diferite, prevăzute în nomenclatoarele de funcții ale celorlalte sectoare de activitate.

Art. 10

(1) Personalul auxiliar cu studii medii din activitatea de cercetare-dezvoltare, prevăzut la art. 6 lit. c), se diferențiază pe funcții și trepte profesionale, după cum urmează:

- a)** tehnician treapta I - T I;
- b)** tehnician treapta II - T II;
- c)** tehnician treapta III - T III;
- d)** tehnician stagiar - TS.

(2) Personalul prevăzut la alin. (1) participă pe lângă cercetătorii științifici și inginerii de dezvoltare tehnologică la desfășurarea activității de cercetare-dezvoltare prin efectuarea de măsurări, analize, operații de execuție a unor elemente, operații de întreținere și exploatare a aparaturii și a instalațiilor de cercetare, precum și la alte activități asemănătoare.

CAPITOLUL III: Acordarea gradelor profesionale și încadrarea pe funcții

Art. 11

Încadrarea pe funcții și grade profesionale a personalului de cercetare-dezvoltare se face prin concurs, în condițiile prevăzute de prezenta lege.

Art. 12

Metodologia de încadrare pe funcții și grade profesionale a personalului auxiliar din activitatea de cercetare-dezvoltare și a personalului din aparatul funcțional se stabilește de către fiecare instituție sau unitate de cercetare-dezvoltare, conform prevederilor legale în vigoare.

Art. 13

Personalul auxiliar din activitatea de cercetare-dezvoltare și cel din aparatul funcțional al instituțiilor sau al unităților de cercetare-dezvoltare se încadrează pe funcții și trepte profesionale, stabilite de prevederile legislației în vigoare.

Art. 14

Numărul de posturi pe funcții și grade profesionale se propune de către consiliul științific și se aprobă de către consiliul de administrație al instituției sau al unității, respectiv de organele de conducere echivalente, în concordanță cu necesitățile și resursele financiare ale acesteia.

Art. 15

(1)Funcțiile și gradele profesionale de cercetare-dezvoltare se ocupă prin concurs, pe baza evaluării performanțelor profesionale.

(2)Concursul se anunță public, prin afișare la sediul instituției sau al unității și prin publicare într-un ziar de circulație națională, și se desfășoară în conformitate cu prevederile prezentului statut.

(3)Înscrierea la concurs se face în termen de 30 de zile de la data publicării anunțului.

(4)Comisiile de concurs sunt formate din personal de cercetare-dezvoltare sau din învățământul superior, din instituția ori unitatea respectivă sau din afara acesteia, care are un grad științific mai mare sau cel puțin egal cu cel al postului scos la concurs.

(5)Probele de concurs și conținutul acestora sunt aprobate de consiliul științific al instituției sau al unității organizatoare a concursului.

(6)Dosarul de înscriere la concursul pentru ocuparea unui post de cercetare-dezvoltare cu studii superioare cuprinde obligatoriu următoarele:

a)cerere-tip de înscriere;

b)copii legalizate de pe diploma de bacalaureat sau echivalentă, diploma de licență ori echivalentă, însoțite de foaia matricolă, precum și copie legalizată de pe cartea de muncă sau copie-extras de pe Registrul general de evidență a salariaților, pentru a dovedi vechimea;

c)copie legalizată de pe diploma de doctor în ramura de știință corespunzătoare postului, precum și de pe alte diplome sau titluri științifice ori academice;

d)curriculum vitae;

e)lista lucrărilor publicate, însoțită de câte un exemplar din cel puțin 5 lucrări reprezentative;

f)alte înscrisuri solicitate de legislația sau reglementările în vigoare.

(7)Durata și finalizarea concursului este de 30 de zile de la data încheierii înscrierii, la nivelul comisiei de concurs, și de 45 de zile, la nivelul instituției sau al unității organizatoare a concursului, de la depunerea raportului comisiei de concurs.

Art. 16

(1)Evaluarea performanțelor profesionale ale candidaților, precum și încadrarea pe funcții se realizează ținând seama de studii, de competența și de rezultatele profesionale obținute, de titlurile

științifice și de gradele profesionale obținute, de experiența în specialitatea postului, de aptitudinile specifice necesare îndeplinirii funcției, cu respectarea prevederilor din prezentul statut.

(2)Concursurile pentru ocuparea posturilor de cercetători științifici se organizează după cum urmează:

a)concursul pentru ocuparea funcției de cercetător științific constă în probe scrise, orale și practice, specifice postului, stabilite conform art. 15 alin. (5). Comisia de concurs, formată din președinte și 2 membri, se propune de directorul științific și secretarul științific, se aprobă de consiliul științific al unității și se numește prin decizie a conducătorului instituției sau al unității. Rezultatul probelor de concurs se apreciază de fiecare membru al comisiei prin note de la 10 la 1; nota probei reprezintă media aritmetică a acestora. Comisia întocmește în termen de 5 zile de la ultima probă un raport cu concluzii de recomandare a candidatului care a obținut cea mai mare medie. Pot fi recomandați candidați care au obținut cel puțin media 8 și nici o notă sub 7. Consiliul științific și consiliul de administrație analizează și aprobă rezultatul concursului. Numirea pe postul de cercetător științific se face prin decizie a conducătorului instituției sau al unității;

b)concursul pentru ocuparea funcției și gradului de cercetător științific gradul III constă în verificarea îndeplinirii condițiilor necesare, prin analiza dosarului de înscriere și o probă orală sau scrisă cu subiecte specifice profilului postului. Comisia de concurs este formată din directorul științific sau secretarul științific al unității și din 3 membri, specialiști în profilul postului, cu funcție și grad profesional egale sau mai mari decât ale postului scos la concurs, se propune de directorul științific și de secretarul științific și se numește prin decizie a conducătorului instituției sau al unității. Aprecierea candidatului la concursul pentru ocuparea postului de cercetător științific gradul III se face prin punctaj, pe baza unei grile adaptate specificului locului de muncă și aprobate de consiliul științific al instituției sau al unității. Președintele comisiei de concurs prezintă raportul în consiliul științific al unității, nominalizând candidatul cu cele mai bune performanțe. Consiliul științific aprobă rezultatul concursului, în urma căruia conducătorul instituției sau al unității emite decizia de numire;

c)concursul pentru ocuparea posturilor de cercetător științific gradul II și cercetător științific gradul I constă în analiza dosarului de înscriere la concurs, verificarea îndeplinirii condițiilor prevăzute de lege și aprecierea prin punctaj, pe baza unei grile adaptate specificului activității locului de muncă a candidatului și a performanțelor sale. Comisia de concurs este formată din directorul științific sau secretarul științific al instituției sau al unității și din 4 membri, cadre didactice universitare și cercetători, dintre care cel puțin 2 din afara instituției sau a unității respective, se propune de directorul științific și de secretarul științific și se numește prin decizie a conducătorului instituției sau al unității. În comisiile pentru ocuparea posturilor de CS I se numesc profesori universitari și CS I, iar pentru ocuparea posturilor de CS II se numesc profesori universitari sau conferențieri

universitari și CS I ori CS II. Președintele comisiei de concurs prezintă raportul acesteia consiliului științific al instituției sau al unității de cercetare-dezvoltare, nominalizând candidatul cu cele mai bune rezultate. Consiliul științific aprobă rezultatul concursului prin vot nominal deschis. Dosarul de concurs, împreună cu raportul comisiei și documentele însoțitoare, se înaintează Consiliului Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare, care validează rezultatele concursului, urmând ca autoritatea de stat pentru cercetare-dezvoltare să confirme prin ordin rezultatele concursului de numire pentru funcția de CS II, respectiv CS I. Numirea pe postul de CS II sau CS I se face prin decizie a conducătorului instituției sau al unității de cercetare-dezvoltare.

(3) Condițiile minime de experiență profesională pe care trebuie să le îndeplinească persoanele supuse evaluării pentru activitatea de cercetare științifică sunt următoarele:

- a)** pentru asistent de cercetare științifică, să fie absolvenți cu examen de licență sau de diplomă;
- b)** pentru cercetător științific, să aibă activitate de cercetare-dezvoltare în specialitate sau în învățământul superior de cel puțin 2 ani sau de cel puțin 4 ani în alte activități;
- c)** pentru cercetător științific gradul III, să aibă activitate de cercetare-dezvoltare în specialitate sau în învățământul superior de cel puțin 6 ani sau de 4 ani, în cazul candidaților care dețin titlul de doctor; pentru candidații care provin din afara învățământului superior sau a cercetării științifice, o vechime de 10 ani, sau de 8 ani, pentru candidații care dețin titlul de doctor;
- d)** pentru cercetător științific gradul II, să aibă activitate de cercetare-dezvoltare în specialitate sau în învățământul superior de cel puțin 8 ani și titlul științific de doctor; pentru candidații care provin din afara învățământului superior sau a cercetării științifice, o vechime de 12 ani în profilul postului;
- e)** pentru cercetător științific gradul I, să aibă activitate de cercetare-dezvoltare în specialitate sau în învățământul superior de cel puțin 9 ani și titlul științific de doctor; pentru candidații care provin din afara învățământului superior sau a cercetării științifice, o vechime de 15 ani în profilul postului;
- f)** personalul de cercetare-dezvoltare sau din învățământul superior, care îndeplinește condițiile de studii, cu o activitate deosebită în domeniul postului pentru care concurează, demonstrată prin lucrări de specialitate de valoare națională și internațională, poate să se prezinte, cu aprobarea consiliului științific, la concursul pentru ocuparea unui post în cercetare-dezvoltare cu reducerea condițiilor de vechime stabilite la lit. b)-e).

(4) Concursul pentru ocuparea funcțiilor și gradelor inginerilor de dezvoltare tehnologică se organizează pe baza metodologiei stabilite și avizate de consiliul științific și aprobate de consiliul de administrație al instituției sau al unității de cercetare-dezvoltare. Rezultatele concursului și concluziile comisiei sunt analizate și avizate de consiliul științific și aprobate de consiliul de administrație al instituției sau al unității de cercetare-dezvoltare, iar decizia de numire este dată de conducătorul instituției sau unității.

(5) Condițiile minime de experiență profesională pe care trebuie să le îndeplinească persoanele supuse evaluării pentru activitatea de dezvoltare tehnologică sunt următoarele:

a) pentru inginer de dezvoltare tehnologică, să aibă o vechime de cel puțin 2 ani în specialitatea postului;

b) pentru inginer de dezvoltare tehnologică gradul III, să aibă o vechime de cel puțin 3 ani în specialitatea postului;

c) pentru inginer de dezvoltare tehnologică gradul II, să aibă o vechime de cel puțin 5 ani în specialitatea postului;

d) pentru inginer de dezvoltare tehnologică gradul I, să aibă o vechime de cel puțin 8 ani în specialitatea postului.

Art. 17

(1) Gradele profesionale CS, CS III, IDT, IDT III, IDT II și IDT I se acordă prin decizie a conducătorului instituției sau al unității de cercetare-dezvoltare, pe baza rezultatelor obținute la concurs, conform prevederilor art. 16.

(2) Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare este organismul consultativ, fără personalitate juridică, organizat conform art. 140 alin. (3) din Legea învățământului nr. [84/1995](#), republicată, cu modificările și completările ulterioare.

(3) Componenta și condițiile de numire a Consiliului Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare și a comisiilor sale de specialitate, precum și regulamentul de organizare și funcționare a acestora vor fi revizuite și completate prin cuprinderea unei structuri distincte, prin ordin al ministrului educației și cercetării pentru activitatea de cercetare-dezvoltare, în termen de 90 de zile de la intrarea în vigoare a prezentei legi.

(4) Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare, în urma analizei documentelor de concurs, confirmă sau infirmă motivat rezultatele concursului și transmite conducătorului autorității de stat pentru cercetare-dezvoltare avizul pentru atribuirea prin ordin a titlurilor CS II și CS I.

(5) Încadrarea pe funcție, în gradele profesionale științifice II și I se face prin decizie a conducătorului instituției sau al unității de cercetare-dezvoltare, emisă în baza comunicării autorității de stat pentru cercetare-dezvoltare.

(6) Confirmarea sau infirmarea deciziei de concurs pentru acordarea gradelor IDT I și IDT II se face de către autoritatea de stat pentru cercetare-dezvoltare.

Art. 18

(1) Gradul profesional, o dată acordat, aparține persoanei titulare pentru domeniul de cercetare-dezvoltare respectiv și constituie titlu personal de care poate face uz în toate cazurile care implică imaginea sau drepturile personale.

(2) Pentru personalul atestat, gradele profesionale CS I, CS II, CS III în domeniul cercetării științifice, respectiv IDT I, IDT II și IDT III în domeniul dezvoltării tehnologice, pentru care au fost dobândite, sunt recunoscute în orice instituție sau unitate în care se desfășoară activități în domeniile respective.

(3) În afara procesului propriu-zis de acordare, gradul profesional se păstrează independent de ocuparea sau nu a unui post în cercetare-dezvoltare de o anumite categorie.

Art. 19

Funcțiile și gradele de cercetare-dezvoltare dobândite anterior se echivalează cu funcțiile corespunzătoare gradelor profesionale de cercetare-dezvoltare respective, stabilite prin prezenta lege, și echivalarea se face prin ordin al conducătorului autorității de stat pentru cercetare-dezvoltare.

Art. 20

Funcțiile de conducere și coordonare științifică din instituțiile sau unitățile de cercetare-dezvoltare, care sunt îndeplinite de către personalul de cercetare-dezvoltare prevăzut la art. 6 lit. a), pot fi:

A. Funcții de conducere:

- a)** director general sau director;
- b)** director științific;
- c)** director tehnic;
- d)** secretar științific;
- e)** șef compartiment cercetare-dezvoltare.

B. Funcții de coordonare științifică:

- a)** director program cercetare-dezvoltare;
- b)** director proiect cercetare-dezvoltare;
- c)** șef program cercetare-dezvoltare;
- d)** șef proiect cercetare-dezvoltare.

Art. 21

(1) Funcțiile de conducere în activitatea de cercetare-dezvoltare se ocupă prin concurs.

(2)Funcțiile specifice de conducere din instituțiile sau unitățile de cercetare-dezvoltare prevăzute la art. 20 se ocupă, în condițiile legii, de personalul care îndeplinește următoarele condiții minime:

a)pentru director general sau director, cel puțin CS II, care are și atestat pentru management în cercetare-dezvoltare;

b)pentru director științific, cel puțin CS II;

c)pentru director tehnic sau secretar științific, cel puțin CS II la nivelul institutelor de cercetare-dezvoltare sau cel puțin CS III la nivelul stațiunilor sau al altor structuri;

d)pentru celelalte funcții specifice de conducere prevăzute la art. 20, personal de cercetare-dezvoltare începând de la funcția de CS III sau IDT III.

Art. 22

Cercetătorii științifici pot funcționa ca personal didactic în instituțiile de învățământ superior pe funcții echivalente, cu respectarea prevederilor Legii nr. [128/1997](#) privind Statutul personalului didactic, cu modificările și completările ulterioare.

CAPITOLUL IV: Drepturi și obligații

Art. 23

Categoriile de personal prevăzute la art. 6 lit. a) și b) beneficiază, pe lângă drepturile prevăzute de lege pentru personalul încadrat în muncă, și de următoarele drepturi:

a)de a avea acces la sursele de informare și documentare necesare proiectelor de cercetare-dezvoltare la care participă, cu respectarea normelor de folosire și publicare;

b)de a participa la elaborarea strategiei cercetării științifice și dezvoltării tehnologice;

c)de a participa la manifestări științifice cu comunicări din rezultatele activității de cercetare-dezvoltare și de a publica lucrări științifice, în condițiile legii, cu sprijinul instituției sau al unității, în limita resurselor financiare;

d)de a brevetă rezultatele cercetării, în condițiile legii, cu sprijinul instituției sau al unității, în limita resurselor financiare;

e)de a fi recunoscute ca autori sau coautori ai unui demers științific și de a fi recompensate conform legislației din domeniu;

f)de a fi sprijinite de instituție sau de unitate, în vederea perfecționării pregătirii lor profesionale, conform legii;

g)de a face parte din asociații profesionale, societăți și organizații științifice, naționale și internaționale, fără ca prin activitatea desfășurată în aceste organisme să intre în conflict de interese cu unitatea unde prestează activitatea de bază;

- h)** de a le fi recunoscută și stimulată performanța în domeniul cercetării-dezvoltării prin: premii, gratificații, titluri, diplome, precum și prin alte modalități;
- i)** de a participa la competiții pentru finanțarea activității științifice proprii, din fonduri bugetare sau private, în condițiile legii;
- j)** de a participa ca expert, referent, membru în comisii de evaluare, consultant și altele asemenea, la solicitarea altor instituții sau agenți economici, fără a intra în conflict de interese cu instituția sau unitatea unde prestează activitatea de bază și de a fi remunerate pentru activitatea depusă;
- k)** de a putea obține un venit lunar neplafonat, dacă în același timp cu execuția temelor finanțate din fonduri de la bugetul de stat derulează și proiecte finanțate din programe internaționale la care România plătește cotizație, precum și dacă proiectul conduce, în timpul execuției și după finalizare, la transferuri tehnologice sau valorificări;
- l)** de a obține un venit lunar neplafonat, rezultat din execuția proiectelor interne și internaționale;
- m)** de a desfășura activități, prin cumul, privind cercetarea, învățământul sau valorificarea cercetării în conformitate cu prevederile legilor în domeniu; acestea se pot exercita în interiorul sau în afara instituției sau a unității de cercetare în care sunt încadrate, cu respectarea prevederilor art. 24 lit. c);
- n)** de a beneficia, în condițiile legii, de sporuri la salariul de bază, respectiv: doctorat, fidelitate, confidențialitate și alte sporuri prevăzute de lege sau în contractele colective de muncă;
- o)** de a refuza motivat, din considerente morale și etice, să participe la cercetări științifice care au un impact negativ asupra ființei umane și asupra mediului natural;
- p)** de a solicita și de a obține cu prioritate aprobarea pentru a ocupa un post de grad inferior celui dobândit, dacă este în interes propriu.

Art. 24

Categoriile de personal prevăzute la art. 6 lit. a) și b) au, pe lângă obligațiile prevăzute de lege pentru personalul încadrat în muncă, și următoarele obligații:

- a)** să respecte etica și deontologia activității de cercetare-dezvoltare;
- b)** să respecte drepturile de proprietate intelectuală și confidențialitatea convenită cu colaboratorii și cu finanțatorii cercetării;
- c)** să nu creeze conflict de interese sau concurență neloială în cazul cumulului de activități, efectuat în condițiile legii;
- d)** să participe la formarea cercetătorilor tineri și să transmită cunoștințele și experiența proprie în activitatea de cercetare-dezvoltare;
- e)** să utilizeze patrimoniul tehnico-științific și alte resurse ale instituției sau ale unității exclusiv pentru activități profesionale în interesul instituției sau al unității angajatoare;
- f)** să participe la evaluarea activității de cercetare-dezvoltare, precum și a rezultatelor proprii;

g)să participe la competiții pentru programele internaționale ale Comunității Europene sau pentru programele rezultate din acordurile internaționale de cooperare bilaterală la care România este parte;

h)să desfășoare activitatea științifică, tehnologică sau de inovare fără a încălca drepturile și libertățile omului;

i)să-și dezvolte continuu cunoștințele științifice și tehnice și să contribuie la diseminarea informației și culturii științifice și tehnice, precum și la conștientizarea publicului și a factorilor de decizie asupra rolului științei și tehnicii;

j)să participe la aplicarea, în condițiile legii, a rezultatelor activității proprii de cercetare-dezvoltare.

Art. 25

(1)La încetarea activității în instituție sau unitate, personalul de cercetare-dezvoltare nu poate folosi rezultatele științifice și tehnice care au fost obținute în unitate în cadrul unor lucrări finanțate din fonduri publice, pe o durată de cel puțin 5 ani, fără acordul finanțatorului.

(2)Nerespectarea angajamentului prevăzut la alin. (1) constituie contravenție și se sancționează cu amendă echivalentă cu 20 de salarii de CS I, la gradația maximă.

(3)Plata amenzii nu exonerează contravenienții de la plata daunelor provocate.

(4)Contravenția se constată și amenda corespunzătoare se aplică de reprezentantul autorității de stat pentru cercetare-dezvoltare sub a cărei autoritate se află unitatea de cercetare-dezvoltare prejudiciată.

(5)Contravenției prevăzute la alin. (2) îi sunt aplicabile dispozițiile Ordonanței Guvernului nr. [2/2001](#) privind regimul juridic al contravențiilor, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. [180/2002](#), cu modificările ulterioare.

CAPITOLUL V: Formarea profesională și pregătirea personalului de cercetare-dezvoltare

Art. 26

Perfecționarea profesională a personalului de cercetare-dezvoltare se realizează în principal prin următoarele forme:

a)doctorat;

b)programe de formare continuă;

c)programe de documentare și schimburi de experiență la nivel național și internațional;

d)programe de specializare și de cooperare interdisciplinare, la nivel național și internațional;

e)învățământ postuniversitar, organizat potrivit legii;

f)burse de perfecționare și stagii de pregătire și documentare realizate în țară sau în străinătate;

g) manifestări științifice din țară sau din străinătate.

Art. 27

În vederea sprijinirii instruirii și mobilității personalului de cercetare-dezvoltare, autoritatea de stat pentru cercetare-dezvoltare și ordonatorii principali de credite care finanțează activități de cercetare-dezvoltare pot înființa, în condițiile legii, centre de instruire pentru personalul de cercetare-dezvoltare, precum și din alte domenii.

Art. 28

Personalul cu funcții de conducere este obligat să se perfecționeze în domeniul managementului pentru cercetare-dezvoltare. Pentru ocuparea funcțiilor de conducere și menținerea în aceste funcții, care presupun și responsabilitate administrativă, se organizează stagii de pregătire și perfecționare în domeniul managementului pentru cercetare-dezvoltare.

Art. 29

Finanțarea activităților de formare profesională continuă se asigură din fonduri prevăzute cu această destinație în bugetele de venituri și cheltuieli ale instituțiilor sau ale unităților de cercetare-dezvoltare, precum și în programele de formare profesională finanțate din surse interne și internaționale.

Art. 30

Personalul de cercetare-dezvoltare care urmează o formă de specializare în țară sau în străinătate este obligat să se angajeze, în scris, că va lucra în cadrul unității între 1 an și 5 ani, proporțional cu costurile și durata specializării. În cazul nerespectării acestui angajament pentru motive imputabile salariatului, acesta va suporta contravaloarea specializării.

CAPITOLUL VI: Mobilitatea personalului de cercetare-dezvoltare

Art. 31

Autoritatea de stat pentru cercetare-dezvoltare și ordonatorii principali de credite care finanțează activități de cercetare-dezvoltare asigură cadrul de reglementare compatibil cu spațiul european și mondial al cercetării-dezvoltării, pentru accesul cercetătorilor la patrimoniul tehnic și științific, în condițiile legii, și pentru asigurarea unor condiții atractive de muncă.

Art. 32

(1) În instituțiile și în unitățile de cercetare-dezvoltare pot fi cuprinși studenți care să lucreze în colective de specialiști din unitățile respective.

(2) Instituțiile și unitățile de cercetare-dezvoltare pot acorda studenților din ultimii doi ani burse de studii. Plata acestor burse va fi condiționată de obligația absolvenților de a se angaja, pe o perioadă determinată, prin angajamentul încheiat sub formă de contract, în unitatea de cercetare-dezvoltare finanțatoare. Cuantumul burselor va acoperi cheltuielile de studii.

Art. 33

(1) Academia Română, academiile de ramură, institutele de învățământ superior și institutele naționale de cercetare-dezvoltare pot propune autorității de stat pentru cercetare-dezvoltare constituirea, pe perioade determinate, de centre sau colective mixte de specialiști, pentru realizarea unor strategii de ramură sau sectoriale până la finalizarea acestora. Modalitatea de constituire și funcționare a centrelor și colectivelor mixte de specialiști se stabilește prin ordin al conducătorului autorității de stat pentru cercetare-dezvoltare.

(2) Centrele sau colectivele mixte prevăzute la alin. (1) utilizează în comun mijloacele financiare și materiale de care dispun, în scopul gestionării raționale a potențialului uman de cercetare.

Art. 34

Pentru completarea și dezvoltarea potențialului uman angrenat în cercetare-dezvoltare, în programele instituțiilor de învățământ superior vor fi cuprinse activități pentru pregătirea și stimularea angajării tinerilor în instituții sau în unități de cercetare-dezvoltare.

CAPITOLUL VII: Dispoziții tranzitorii și finale

Art. 35

(1) Personalul de cercetare-dezvoltare atestat, care revine în activitatea de cercetare-dezvoltare după părăsirea acesteia pentru motive care nu îi sunt imputabile, se încadrează la gradul științific dobândit anterior.

(2) Personalul atestat științific poate exercita prin cumul de funcții activități în cercetare-dezvoltare, învățământ și/sau producție, în condițiile prevăzute de lege.

(3) Beneficiază de rezervarea postului și pot exercita cumulat activități de cercetare-dezvoltare, la gradul științific dobândit, persoanele alese în Parlament, numite în Guvern sau care îndeplinesc funcții de specialitate specifice în aparatul Parlamentului, al Administrației Prezidențiale și al administrației publice centrale ori în serviciile publice descentralizate ale acesteia, precum și cele alese sau numite de Parlament în alte organe și organisme centrale ale statului, precum și cele alese în conducerea Academiei Române.

Art. 35¹

(1) Vârsta de pensionare pentru personalul de cercetare-dezvoltare este de 65 de ani, atât pentru femei, cât și pentru bărbați.

(2) Prin excepție de la prevederile alin. (1), la cerere, personalul de cercetare-dezvoltare se poate pensiona în condițiile prevăzute de Legea nr. 263/2010 privind sistemul unitar de pensii publice, cu modificările și completările ulterioare.

Art. 36

(1) Cercetătorii științifici gradul I pensionați pot desfășura, în condițiile legii, activități de cercetare-dezvoltare, salarizate prin cumul sau prin plata cu ora.

(2) La cerere, cercetătorii științifici gradul I pot fi menținuți în continuare în funcții de cercetare-dezvoltare, după împlinirea vârstei legale de pensionare, cu aprobarea anuală a consiliului științific.

(3) Personalul didactic universitar poate funcționa ca personal de cercetare asociat în instituțiile, unitățile sau structurile de cercetare-dezvoltare ale acestora, cu participare la conducerea și execuția programelor și a proiectelor de cercetare-dezvoltare, precum și la valorificarea rezultatelor acestora.

(4) Personalul didactic universitar poate încheia contracte sau convenții de cooperare științifică și de dezvoltare tehnologică pe durată determinată cu instituțiile, unitățile sau structurile de cercetare-dezvoltare ale acestora, în vederea participării la coordonarea și execuția programelor și a proiectelor de cercetare-dezvoltare din Planul național sau planurile sectoriale de cercetare-dezvoltare.

Art. 37

Cetățenilor români care au lucrat în străinătate în cercetare-dezvoltare li se echivalează integral, la cerere, vechimea în specialitate, pe baza documentelor care atestă acest lucru.

Art. 38

În termen de 6 luni de la intrarea în vigoare a prezentei legi, autoritatea de stat pentru cercetare-dezvoltare va elabora Codul de etică și deontologie profesională a personalului de cercetare-dezvoltare, care se aprobă prin hotărâre a Guvernului.

Această lege a fost adoptată de Senat în ședința din 12 iunie 2003, cu respectarea prevederilor art. 74 alin. (1) din Constituția României.

p. PREȘEDINTELE SENATULUI,
DORU IOAN TĂRĂCILĂ

Această lege a fost adoptată de Camera Deputaților în ședința din 17 iunie 2003, cu respectarea prevederilor art. 74 alin. (1) din Constituția României.

p. PREȘEDINTELE CAMEREI DEPUTAȚILOR,

VIOREL HREBENCIUC

*) Conform Ordonanței de urgență a Guvernului nr. [64/2003](#), publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 464 din 29 iunie 2003, noua denumire a ministerului este Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului.

Publicat în Monitorul Oficial cu numărul 530 din data de 23 iulie 2003

Emanuel Socaciu, Constantin Vică,
Emilian Mihailov, Toni Gibeă,
Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu

ETICĂ ȘI INTEGRITATE ACADEMICĂ

etică și integritate academică

Emanuel Socaciu, Constantin Vică, Emilian Mihailov,
Toni Gibeă, Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu

**Prezentul volum este realizat prin programul CNFI-FDI-2018-0165
„Calitate, integritate, transparență”.**

Emanuel Socaciu, Constantin Vică,
Emilian Mihailov, Toni Gibea,
Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu

etică și integritate academică

editura universității din bucurești®

2018

Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

© *editura universității din bucurești*®

Șos. Panduri, 90-92, București – 050663, România

Telefon/Fax: (0040) 021.410.23.84

E-mail: editura.unibuc@gmail.com; editura@g.unibuc.ro

Librăria EUB: Bd. Regina Elisabeta, nr. 4-12, București,

Tel. (004) 021.305.37.03;

www.libraria-unibuc.ro

Redactor: Irina Hrițcu

DTP: Meri Pogonariu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SOCACIU, EMANUEL

Etică și integritate academică / Emanuel Socaciu, Constantin Vică,
Emilian Mihailov, - București : Editura Universității din București, 2018

Conține bibliografie

ISBN 978-606-16-1021-1

I. Vică, Constantin

II. Mihailov, Emilian

17

378

Nota autorilor: Trasee de lectură sugerate	7
Introducere (Emanuel Socaciu)	11
Capitolul 1: Concepte și distincții fundamentale (Emanuel Socaciu, Emilian Mihailov)	13
Moral, imoral, non – moral	13
Principii, valori și reguli morale	15
Moralitate, legalitate, religie	17
Normativ și descriptiv	18
Autonomie morală și responsabilitate personală	21
Ce este o persoană?	22
etică și diversitate.....	24
Capitolul II: Cum analizăm o problemă etică? Cadre ale evaluării morale (Emilian Mihailov, Mihaela Constantinescu)	27
Argumentarea etică.....	27
Cum analizăm o problemă etică.....	30
Ce sunt teoriile etice și de ce ne sunt utile?	32
Etica respectului față de persoane.....	34
Etica fericirii generale	36
Etica vieții virtuoză (împlinite)	38
Conflictul între valori	40
Capitolul III: De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic? (Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu)	43
Universitatea morală – de la ideal la realitate	43
Comportamente imorale în universitate și consecințele lor	45
Cum putem crea o universitate morală?	47
Reglementări privind etica în universitățile din România	50
Reguli morale și de etichetă în spațiul academic	52
Exemple de bune practici	58

Capitolul IV: Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice

(Toni Gibeau)	61
Cadrul normativ specific eticii instituționale	62
Codurile și comisiile de etică: tipologii și roluri	67
Principii ale eticii cercetării științifice. Avizarea și evaluarea etică a proiectelor de cercetare (inclusiv a celor derulate de către studenți)	71
Procesul de evaluare și avizare a proiectelor de cercetare	74
Dezvoltarea unui climat etic incluziv (cooperarea între persoane cu viziuni sau opinii diferite; încrederea mutuală)	78
Cum purtăm o discuție critică în mod civilizat? Eticheta universitară	79

Capitolul V: Provocări și dileme

(Emanuel Socaciu, Constantin Vică)	83
Libertatea academică și dezacordul în știință	83
Colaborare, complicitate și avertizarea de integritate (<i>whistleblowing</i>)	88
Autoritate, ierarhie și respectul datorat demnității umane. Hărțuire, favoritism și nepotism	91
Accesul la resurse. Dreptatea și echitatea în organizațiile academice și în echipele de cercetare	97
Există responsabilități publice ale membrilor comunității academice?	104
Principiul precauției și cercetările riscante	105

Capitolul VI: Aplicații

(Constantin Vică, Emanuel Socaciu, Toni Gibeau)	109
Plagiatul	109
Fabricarea sau alterarea voită a datelor experimentale	121
Etica publicării, autorat și coautorat	125
Originalitatea rezultatelor	130
Consimțământul informat și cercetarea pe subiecți umani	133
Cercetări realizate pe animale	137

Bibliografie	139
---------------------------	-----

Trasee de lectură sugerate

Un manual comun de „etică și integritate” academică este, desigur, prea puțin pentru a acoperi tematica relevantă în toate domeniile științei și la toate nivelurile de studii. Ideal ar fi fost să avem la dispoziție, pentru Universitatea din București, cel puțin patruzeci de adaptări și dezvoltări separate ale acestui text, câte una pentru fiecare facultate și pentru fiecare nivel de studii la care disciplina a devenit obligatorie. Nevoia de particularizare provine din suprapunerea doar parțială a problemelor etice de care ne lovim în mod curent: într-o măsură semnificativă, de exemplu, ele vor fi diferite dacă facem cercetare de laborator sau pe subiecți vii, ori dacă lucrăm în special cu texte sau în arhive.

Notând din start acest neajuns, credem totuși că oferim un instrument util, deși incomplet. Deși o parte dintre provocările de natură morală vor fi specifice, rămâne totuși un nucleu consistent de teme transversale. Analiza și evaluarea competente din punct de vedere etic ale unei situații presupun familiarizarea minimală cu un set de concepte și instrumente argumentative de bază; mecanismele instituționale ale universității în domeniul managementului eticii sunt comune pentru toți; argumentele morale împotriva plagiatului rămân în mare măsură aceleași, chiar dacă regulile de citare „tehnice” pot diferi; hărțuirea este la fel de respingătoare și când se întâmplă într-un laborator, și când se întâmplă într-un șantier arheologic sau într-o bibliotecă etc. Cazuistica poate varia, dar caracteristicile structurale ale situațiilor se suprapun adesea.

Acest manual abordează cu precădere astfel de teme transversale (nu doar din zona filosofiei morale sau a eticii cercetării). Am încercat să folosim însă ilustrări care provin și din științele naturii, și din cele sociale sau din disciplinele umaniste. Ele pot funcționa, sperăm, cel puțin ca puncte de plecare ale unei dezvoltări mai ample.

Strategia noastră a fost de a gândi un text util pentru profesori, dar de a-l scrie mai ales pentru studenți. Etica este interesantă cu precădere atunci când pune în joc intuiții morale sau valori diferite și când ne confruntăm cu dileme în care decizia nu este evidentă, iar dezacordul este rezonabil. Prin urmare, am încercat să ne ferim pe cât a fost posibil de verdicte și de simpla enumerare a unor interdicții. Veți observa că, de cele mai multe ori, exercițiile și temele de discuție nu au soluții impuse. Nu pentru că autorii manualului nu ar adera la anumite soluții (poate nu la aceleași!), ci pentru că ni s-a părut mult mai importantă conturarea problemelor. Dilemele și întrebările deschise generează dezbateri și prilejuiesc reflecție. Sentințele, pe de altă parte, tind să ucidă discuția și să prilejuiască mai curând reacții de îmbrățișare sau de respingere vehementă. Dacă vom ajunge, în comunitățile noastre profesionale și în societate, să vorbim mai mult unii cu alții și mai puțin unii la alții, vom fi făcut probabil un pas major în direcția corectă pentru dezvoltarea unei atitudini morale.

Există și alte materiale, dezvoltate inclusiv în Universitatea din București, care pot fi extrem de utile pentru completarea conținutului. Două exemple recente și semnificative sunt „Deontologie academică. Curriculum cadru” (volum editat de Liviu Papadima) și „Deontologie academică. Ghid practic” (de Emilia Șercan)¹. Am încercat să urmărim mai ales complementaritatea cu aceste lucrări deja disponibile, astfel încât, împreună, ele să ofere o primă aproximare a unui domeniu de reflecție și cercetare deja foarte vast.

* * *

Gradul de interdependență între diferitele secțiuni și capitole ale manualului variază, prin urmare decupajele foarte ferme pot fi problematice. Pentru evitarea unor suprapuneri și repetări supărătoare ale conținutului abordat la master și la doctorat, sugerăm o strategie bazată pe folosirea unor accente diferite.

Astfel, dacă la nivel de studii masterale țintele principale sunt legate de sporirea gradului de sensibilizare a studenților față de problemele de etică și integritate academică și de familiarizarea cu câteva concepte etice fundamentale, atunci ar putea fi abordate preponderent la curs temele dezvoltate în capitolele 1 și 3, iar din ultimele două capitole în special secțiunile dedicate avertizării de integritate, accesului la resurse, plagiatului și originalității rezultatelor.

La nivel doctoral, unde studenții sunt deja cercetători juniori și este mai probabil să se regăsească în situații care cer instrumente de analiză mai sofisticate și cunoașterea mecanismelor instituționale de management al eticii în universitate

¹ Ambele au apărut în 2017 la Editura Universității din București.

(spre exemplu, pentru obținerea unui aviz de etică pentru proiectul de cercetare), sugerăm accentuarea mai ales a temelor din capitolele 2 și 4, precum și a secțiunilor despre libertatea academică, autoritate și ierarhie, principiul precauției, autorat, fabricarea rezultatelor și normele de etică ale cercetării pe subiecți vii.

Această împărțire este doar o sugestie și asumă că, prin „așezarea” curriculară a acestei discipline, studenții de la doctorat au parcurs deja cursul masteral și au dobândit niște prime instrumente. Până la atingerea acestui stadiu, un oarecare grad de suprapunere va fi probabil de neevitat.

Introducere

(Emanuel Socaciu)

De ce oameni obișnuiți, „ca noi”, fac uneori acțiuni imorale? Uneori, răspunsul poate fi dat de lipsa cunoașterii relevante. Pur și simplu, nu știu că prin acțiunea lor încalcă o regulă sau o cerință morală.

Din păcate însă, nu aceasta este situația cel mai des întâlnită. Deficitul de moralitate nu este, de cele mai multe ori, generat de un deficit de cunoaștere. Dacă așa ar sta lucrurile, problema s-ar rezolva simplu prin accesarea informației (sau printr-un curs!).

Experiența comună, ca și rezultatele psihologiei morale, indică însă către o altă direcție. Cel mai adesea, atunci când oamenii reali nu fac „ce trebuie” din punct de vedere moral, explicația rezidă mai curând în lipsa motivației decât în cea a cunoașterii. Un hoț știe foarte bine că „nu e bine” să fure. Sau, chiar dacă nu internalizează norma, este conștient că o încalcă prin acțiunea sa.

Aristotel folosea termenul de *akrasia* (slăbiciunea voinței) pentru a descrie caracteristica ființelor umane care produce deficitul tipic de moralitate. Avem uneori opțiuni chestionabile din punct de vedere moral pentru că nu găsim în noi resorturile pentru a ne împotrivi tentației. Ba mai mult, tindem să raționalizăm aceste opțiuni chestionabile.

Organizațiile academice, ca și orice alte cadre de interacțiune umană, nu sunt imune la comportamentele imorale. În măsura în care ele sunt populate de ființe umane (să admitem, de dragul discuției măcar, că așa stau lucrurile), *akrasia* este o posibilitate mai mult decât plauzibilă.

Cum poate contribui un curs de etică și integritate academică la corectarea unor astfel de comportamente? În mod direct, impactul nu va fi spectaculos. Informația rezolvă doar cazurile produse de lipsa ei, iar acestea, spuneam, sunt mai curând rare.

Contribuția indirectă, pe de altă parte, poate fi mai importantă. Conștientizarea este adesea condiția necesară a schimbării. Discutând situațiile,

înțelegând implicațiile lor, auzind punctele de vedere ale celorlalți, putem spera că ne vom dezvolta tipul de sensibilitate și de atitudine care să ne mărească și motivația, și să îmbunătățească funcționarea instrumentelor instituționale de abordare a eticii. Dar eficiența unui curs izolat pentru schimbarea comportamentelor rămâne limitată, dacă el nu se plasează într-un context mai general de asumare a eticii la nivelul organizației și al comunității profesionale.

Este discutabil dacă etica academică este, în sens strict, o disciplină. Ea pare mai curând intersecția rezultată din aplicarea instrumentelor specifice eticii profesionale, eticii cercetării și managementului eticii și integrității în organizații la zona vieții academice. Fiecare dintre cele trei direcții are concepte și rezultate proprii și fiecare aruncă o lumină particulară și importantă asupra contextului academic. Manualul de față încearcă să preia și să prezinte câteva dintre contribuțiile importante care vin din toate cele trei abordări, deși nu întotdeauna accentuează în mod explicit acest lucru (zona de proveniență a argumentelor este totuși ușor de decelat)¹.

O altă precizare utilă este aceea că sintagma „etică academică” este adesea folosită pentru a referi la două lucruri diferite: un domeniu de cercetare, cu toate caracteristicile atașate (reviste dedicate, conferințe, proiecte de cercetare etc.) și o mișcare mai generală, care își propune să crească gradul de atenție pentru cerințele etice și de internalizare a lor în viața academică. În practică, cele două realități nu sunt decuplate și mulți cercetători sunt activi pe ambele planuri. Chiar dacă ele se vor intersecta până la un punct și în discuția noastră, distincția merită reținută, pentru că pune în evidență două tipuri diferite de preocupări și obiective.

¹ O prezentare ceva mai amplă a acestui punct din discuție poate fi găsită în *Deontologie academică. Curriculum cadru* (vezi nota anterioară).

Concepte și distincții fundamentale

(Emanuel Socaciu, Emilian Mihailov)

Moral, imoral, non-moral

Spunem adesea, despre lucruri diferite, că sunt morale sau imorale (deși de cele mai multe ori nu folosim neapărat aceste cuvinte). Ne referim astfel la acțiuni, la intențiile din spatele acțiunilor sau chiar la persoane („e un om moral”).

Criteriile după care facem astfel de evaluări pot să difere semnificativ și au fost distilate, în istoria filosofiei morale, în câteva mari familii de teorii etice (mai pe larg în capitolul 2). Dar, indiferent de criteriul utilizat, vom observa că, spre exemplu, acțiunile pe care le evaluăm se vor încadra în trei mari categorii: acțiuni care contravin cerințelor moralității („imorale”), acțiuni ce realizează o cerință morală („morale”, sau „moralmente dezirabile”), respectiv acțiuni oarecum indiferente sau neutre din punct de vedere moral. Din ultima categorie fac de obicei parte acțiuni comune, fără nici un impact semnificativ asupra vieților noastre sau ale celor din jur („mi-am deschis computerul azi dimineață”). Lucrurile pot să se complice însă dacă observăm că una și aceeași acțiune poate să aparțină unor categorii diferite, în funcție de context. Dacă am deschis computerul pentru a trimite un mail prin care să-mi exprim compasiunea și disponibilitatea de a ajuta un coleg care trece printr-un moment dificil, atunci respectiva acțiune devine parte a unui lanț acțional sau a unui comportament moralmente dezirabil. Dacă, pe de altă parte, mi-am deschis computerul cu intenția de a scrie niște comentarii jignitoare sau care îndeamnă la ură ori violență pe pagina de Facebook a unei persoane ale cărei opțiuni de viață nu le împărtășesc, acțiunea mea capătă valențe cu totul diferite.

Discuție: complicații suplimentare

1. Ai un coleg, dintr-un an mai mic, care are dificultăți în a înțelege cerințele și tema unei lucrări de seminar, riscând astfel o notă foarte proastă. Situația sa materială nu este deloc bună, iar o medie scăzută l-ar pune în postura de a risca pierderea bursei sau a locului în cămin. Tu ai absolvit deja respectivul curs cu notă maximă și a fost unul dintre preferatele tale. Prin urmare îți ajuți colegul, prin discuții și sugestii de lectură, să înțeleagă mai bine materia și, astfel, să scrie o lucrare mai bună.
2. Ai un coleg, dintr-un an mai mic, care are dificultăți în a înțelege cerințele și tema unei lucrări de seminar, riscând astfel o notă foarte proastă. Situația sa materială nu este deloc bună, iar o medie scăzută l-ar pune în postura de a risca pierderea bursei sau a locului în cămin. Tu ai absolvit deja respectivul curs cu notă maximă și a fost unul dintre preferatele tale. Prin urmare, decizi să îți ajuți colegul, oferindu-i lucrarea ta din anii trecuți, pe care să o predea la seminar ca fiind a sa. Probabil va lua o notă mai bună (să zicem, de pildă, că profesorul de la seminar s-a schimbat între timp, deci șansele să fie sesizată problema sunt mici).

Intuitiv (și corect, cred autorii acestui manual), probabil că cei mai mulți dintre noi vom spune că în prima situație acțiunea ta ar fi una morală, pe când în a doua situație una imorală. Totuși, ar putea replica cineva, nu sunt cele două acțiuni similare în mod semnificativ din punct de vedere moral? Nu ai dovedit în ambele situații solidaritate și capacitatea de a ajuta pe cineva în mod altruist și dezinteresat? Dificultatea aici pare să provină din faptul că o acțiune va fi imorală dacă încalcă o cerință sau regulă morală anume, chiar dacă reprezintă o realizare a altora. Discutați diferențele relevante între cele două cazuri.

Unul dintre obiectivele tradiționale ale eticii este cel de a identifica tipurile de criterii în funcție de care putem distinge între ceea ce este „moral” și ceea ce este „imoral”. În cazul eticii academice, problema care se pune este aceea de a distinge între ceea ce este (moralmente) corect și incorect în cazul acțiunilor pe care le întreprindem ca membri ai comunității academice. Cea mai mare parte a manualului de față va fi dedicată acestor tipuri de acțiuni. Dar, pentru a putea discuta despre cerințele morale specifice vieții academice, avem nevoie de a o minimă familiarizare cu câteva concepte și instrumente ale eticii, pe care le vom introduce în primele două capitole.

Principii, valori și reguli morale

Să aruncăm o privire asupra următoarelor trei enunțuri:

1. Tratează umanitatea, atât în persoana ta cât și în persoana altora, întotdeauna în același timp ca scop în sine, și niciodată doar ca mijloc.
2. Libertatea este o valoare importantă a vieții academice.
3. Să nu furi!

Fiecare dintre ele ne comunică ceva despre moralitate. Cu toate acestea, există diferențe notabile între nivelurile de generalitate și, poate, chiar și de stringență ale cerințelor pe care le formulează.

Primul enunț mai este cunoscut și ca „formula umanității a Imperativului Categorie” și îi aparține filosofului german Immanuel Kant. Prin această formulă, Kant oferă fundamentul justificativ pentru ideea respectului demnității persoanelor, pe care mulți autori o consideră ca stând la baza culturii morale europene moderne, fiind preluată în constituții, legislație, reglementări instituționale și dezvoltată în nenumărate lucrări de etică din ultimele două sute de ani. Observați însă că formula umanității, deși ne oferă un fel de ghid pentru acțiune, nu ne spune totuși cu precizie ce trebuie să facem în fiecare situație particulară. Putem spune că ține de noi să decidem dacă, într-un context dat, mai curând acțiunea A sau acțiunea B ar fi cea care îndeplinește cerința de a trata umanitatea din persoane ca scop în sine. De multe ori însă, în practică, nu vom fi de acord asupra opțiunii, deși acceptăm cu toții principiul. Spre exemplu, atât susținătorii, cât și opozanții unei propuneri constituționale pot să apeleze la ideea de respect pentru demnitate pentru a-și susține poziția (unii pentru a argumenta că adoptarea propunerii este necesară pentru a respecta demnitatea unei categorii de persoane, iar ceilalți pentru a argumenta că, adoptată, ar încălca demnitatea unei alte categorii). Decizia se poate dovedi adesea complicată și spinoasă, iar strategia precaută ar fi mai curând cea a reflecției și a discuției critice, decât a unor verdictes date „cu pumnul în masă”. Putem nota însă, pentru moment, faptul că principiile etice sunt enunțuri de maximă generalitate, care își propun să încapsuleze cerințe considerate fundamentale ale moralității (vom reveni la discuția despre principii în capitolul următor).

Cel de-al doilea enunț face trimitere la o „valoare” (libertatea). Statutul valorilor (nu doar al celor morale) a fost intens dezbătut în istoria filosofiei. Există chiar o sub-disciplină filosofică, numită „axiologie”, care se ocupă cu elucidarea

conceptului de valoare. Valorile morale, în cea mai comună înțelegere, reprezintă standarde ale binelui pe care le asumăm, la nivel individual sau comunitar. Ele, împreună, configurează spațiul în care vom oferi răspunsul la întrebări de tipul „ce fel de persoane sau de societate vrem să fim?”. Nici valorile, singure, nu ne dau de cele mai multe ori algoritmi foarte simpli pe baza cărora să optăm în situații particulare. Doi cercetători diferiți, sau două universități care sunt la fel de angajate în raport cu valoarea libertății academice, ar putea da răspunsuri diferite la interogații practice legate de posibilitatea de a justifica prin intermediul acestei valori alegerea oricărei teme de cercetare sau exprimarea oricărei opinii. Este necesar și în cazul valorilor un efort constant de interpretare, re-interpretare și internalizare, pentru a fi transpuse în acțiune.

(Este, poate, utilă în acest punct o paranteză. Cititorii cu simț critic au remarcat cu siguranță o oarecare asemănare între caracterizările pe care le-am dat principiilor și valorilor. O posibilă cale de armonizare, nu singura posibilă, ar fi să spunem că principiile sunt cele care fixează, prin enunțuri, cerințele generale ridicate de aderența la o valoare. Dacă, spre exemplu, valoarea este cea a „umanității”, principiul ne va indica să o tratăm întotdeauna ca scop în sine în interacțiunile cu ceilalți).

A treia propoziție de la care am pornit reprezintă o regulă. Spre deosebire de principii, regulile morale tind să fie mult mai bine specificate și să prevadă cu mai multă precizie decât principiile calea de urmat într-o situație dată. Specificarea sau particularizarea unei reguli poate merge destul de departe, până la o descriere stufoasă a tipului de context care cere „activarea” ei („este interzis/obligatoriu X, cu excepția situațiilor care prezintă toate caracteristicile A, ...,N”). Faptul că regulile tind să fie mai clar particularizate nu face însă aplicarea lor automată. Este nevoie, nu de puține ori, de un anumit grad de antrenament al discernământului nostru moral pentru a decide dacă ne aflăm într-un moment care cere aplicarea regulii A sau a regulii B (Aristotel numea „phronesis”, tradus imperfect ca „rațiune practică”, această capacitate antrenată a oamenilor, ce cuprinde și discernământul moral). Mai mult, este nevoie, mai ales în cazurile dificile, să vedem dacă o regulă anume este sau nu justificată. Deși intuițiile ne ajută adesea (simțim aproape visceral că o anumită regulă impusă este nedreaptă, de exemplu), ele pot fi și extrem de înșelătoare. Poate tocmai de aceea, mecanismul justificării unei reguli se bazează de obicei pe evidențierea felului în care ea se sprijină pe un principiu moral sau pe o valoare larg acceptată (ex. „regula consimțământului informat în cercetarea pe subiecți umani este o particularizare a principiului moral al respectului pentru demnitatea umană” – mai pe larg în capitolul 6).

Discuție:

1. Citiți și comentați articolele 1-6 din Codul de Etică al Universității din București. Identificați trimiterile la principii, valori și reguli morale.
2. Dați, din experiența cotidiană, exemple de reguli morale specificate cu precizie, în maniere similare cu cele menționate mai sus.

Moralitate, legalitate, religie

Religia nu este același lucru cu moralitatea. Pentru mulți oameni etica se reduce la religie, pentru că primii pași în educația morală au fost învățarea celor zece porunci. Cum aceste imperative își au sursa în Biblie, e la îndemână să credem că religia reprezintă un sistem de reguli etice. Să nu minți, să nu ai alți dumnezei, să nu ucizi, să nu-ți faci chip cioplit, să nu fii desfrânat, cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, să nu iei în deșert numele Domnului! Observați însă că în această enumerare s-au strecurat diferite tipuri de porunci. Poruncile „să nu ucizi” și „să nu minți” sunt valabile indiferent de credințele religioase ale oamenilor. Ateii, creștinii, musulmanii și budiștii au credințe diferite, dar cu toții sunt de acord că nu trebuie să ucidem persoane nevinovate. În schimb, vor exista divergențe cu privire la poruncile de natură religioasă, cum ar fi să nu ai alți dumnezei sau să nu-ți faci chip cioplit. Ateul va nega existența unei divinități, creștinul va susține că Iisus este fiul lui Dumnezeu, iar musulmanul va insista că Allah este de fapt adevăratul Dumnezeu. Așadar, etica și religia răspund unor întrebări diferite. În timp ce etica răspunde la întrebări precum „ce acțiuni sunt bune în sine?”, „ce datorii morale avem?”, „cum arată un om virtuos?”, religia răspunde la întrebări existențiale de tipul „ce se întâmplă cu noi după moarte?”, „există o divinitate dincolo de lumea în care trăim?”, „cine este adevăratul dumnezeu?”. Desigur, și religia răspunde la întrebări de tipul cum trebuie să ne comportăm, dar scopul ultim nu este totuși acela de a indica ce trebuie să facem în sine, ci cum să ne purtăm pentru a evita iadul.

Moralitatea nu este același lucru nici cu legalitatea. La fel ca în cazul religiei, e foarte ușor să le confundăm. Asta pentru că ne așteptăm ca legile să fie drepte și în conformitate cu valori morale universale. În general, legile codifică și impun prin sancțiuni juridice o serie de reguli considerate a fi esențiale pentru bunul mers al unei societăți. De exemplu, legile în vigoare ne spun că nu trebuie să violăm, să furăm, să ucidem. Sfera moralității este însă mult mai largă, iar reguli morale precum „să nu minți” nu sunt prinse în sistemul de legi decât în măsura în care generează anumite prejudicii de natură financiară sau juridică. În condiții ideale, ceea ce este legal este și moral, dar în viața reală legile sunt convenții ce pot fi

schimbate într-un mod în care valorile morale nu pot fi schimbate. Legile pot fi adoptate chiar împotriva moralității. Sclavia a fost legală în Statele Unite ale Americii până în 1865. Deși era legal să cumperi și să vinzi sclavi, această practică este profund imorală. Oamenii nu sunt obiecte ce pot fi vândute după bunul plac. Ființele umane sunt persoane, iar facerea legilor trebuie să țină cont de acest statut. Asemănător, multă vreme femeilor li s-a interzis să voteze. Astăzi credem că suntem egali în drepturi, iar orice lege care mai interzice dreptul de a vota femeilor este moralmente obscenă. Standardele morale sunt cele care ne ajută să corectăm legile atunci când sunt făcute de oameni și instituții corupte.

Discutați critic

„Dacă Dumnezeu nu există, înseamnă că totul este permis și dacă totul este permis, înseamnă că suntem pierduți.” Dostoievski, *Frații Karamazov*

Adolf Eichmann, responsabil pentru conducerea și organizarea genocidului nazist împotriva evreilor, susținea în fața tribunalului din Ierusalim că ar fi avut o conștiință încărcată dacă nu ar fi făcut așa cum i s-a ordonat.

Cineva ar putea susține în continuare că deși moralitatea este diferită de religie și de legea juridică, sursa ei se află totuși într-o voință divină sau în voința unui suveran, fie el rege, președinte sau parlament. Sigur, Dumnezeu ne oferă viața veșnică după moarte, dar tot el comandă și ce acțiuni sunt bune. La fel, legea juridică poate fi diferită de o regulă morală, dar tot suveranul comandă ce acțiuni sunt permise. Viziunile care fac apel la voința unui Dumnezeu sau a unui suveran se confruntă cu dilema lui Eutifron.

Discutați dilema lui Eutifron

Dumnezeu poruncește o acțiune pentru că este morală, sau o acțiune este morală pentru că Dumnezeu o poruncește?

Normativ și descriptiv

Unul dintre autorii acestui manual a văzut la un moment dat, într-un orașel dintr-o zonă mai curând rurală a Statelor Unite, următorul slogan afișat de o companie care vindea automobile rulate: „mașini bune pentru oameni buni”. Putem

doar specula cu privire la impactul comercial al reclamei respective, dar ea poate fi folosită pentru a introduce, într-o manieră foarte schematică și simplificată, o altă distincție fundamentală a eticii. E unul dintre cazurile, deloc rare, în care de fapt spunem foarte multe atunci când spunem foarte puțin. În spatele opțiunilor noastre de limbaj se poate ascunde o bogăție surprinzătoare de presupoziii.

Atribute de tipul „bun” sau „rău”, aplicate atât unui automobil, cât și unui om, trimit la o *evaluare*, pe care noi o facem prin intermediul unor „judecăți de valoare” (propoziții normative). Statutul lor este probabil mai complicat decât cel al unor propoziții prin care comunicăm doar simple stări de fapt (propoziții numite „descriptive”). „Mi-am cumpărat o mașină bună” spune ceva de o natură cu totul diferită decât „mi-am cumpărat o mașină echipată cu control electronic al tracțiunii”. „Astăzi a fost o vreme urâtă” nu spune strict același lucru ca „astăzi a plouat toată ziua” (în afara cazului în care folosim tonalitatea, gestică etc. pentru a transmite o raportare evaluativă la ploaia insistentă de afară). În fiecare dintre aceste perechi, cel de-al doilea enunț descrie ceva: putem, cel puțin în principiu, să îi verificăm adevărul printr-o confruntare cu faptele. Are mașina sistem electronic de control al tracțiunii? A plouat astăzi toată ziua? Există, desigur, posibilitatea de a nu avea întotdeauna noi înșine competența sau mijloacele pentru a verifica. Spre exemplu, s-ar putea să nu știu ce presupune un astfel de sistem, dar în mod tipic voi crede pe cuvânt producătorul sau mecanicul atunci când mă asigură că el este instalat pe mașină și funcționează.

Dacă, pe de altă parte, îmi spui că ți-ai cumpărat o mașină bună, sau că X este un om bun, nu mai e la fel clar ce trebuie să fac pentru a verifica dacă e adevărat.¹ Înțeleg (cam) ce spui, dar nu neapărat *exact* ce spui. Putem folosi standarde diferite atunci când evaluăm o mașină ca bună. Unii vor acorda prioritate consumului mic, alții vitezei sau puterii motorului, alții fiabilității, confortului sau siguranței. Chiar dacă vom cădea de acord că mai mulți factori, nu doar unul singur, contribuie la evaluare, putem în continuare să nu fim pe aceeași lungime de undă atunci când discutăm despre dozajul cu care contribuie fiecare. Cu atât mai mult dacă ne referim la oameni ca fiind buni sau răi, nu la obiecte sau mecanisme.

Relația între normativ și descriptiv (sau între valori/norme și fapte) ridică multe dificultăți, și a fost de asemenea îndelung dezbătută în filosofia morală. Într-un faimos pasaj, filosoful iluminist scoțian David Hume argumenta că propozițiile de tip „trebuie” (normative) nu pot fi deduse doar din propoziții de tip „este” (descriptive). Ca să putem avea o evaluare ca și concluzie a unui argument, trebuie să regăsim cel

¹ S-ar putea ca astfel de enunțuri să nici nu poată avea o valoare de adevăr (să nu poată fi nici adevărate, nici false). Este o poziție susținută de mulți autori importanți în istoria eticii (spre exemplu, de cei care aparțin curentului numit „emotivist”). Ar fi însă o paranteză prea lungă, deci ne mulțumim doar să notăm că există o astfel de dezbateră;

puțin o altă propoziție normativă printre premise. Propozițiile factuale, oricât de complete și de concludente, nu sunt suficiente pentru a deduce din ele norme (această poziție care susține o despărțire radicală între fapte și valori este numită uneori „ghilotina lui Hume”).

Deși foarte populară, ghilotina lui Hume a fost criticată ca fiind o soluție prea radicală, sau incompletă. Chiar dacă nu putem deriva logic normele din fapte, nu rezultă de aici că între cele două domenii se cascadează o prăpastie de netrecut și că nu poate exista un alt fel de relație.

La întrebarea „de ce crezi că X este un om bun?”, mulți dintre noi vom răspunde invocând (și) destule fapte: pentru că îi ajută pe ceilalți, se ține de cuvânt, este politicos, transpune în acțiuni valorile pe care le susține în discurs etc. Altfel, adesea faptele par să vină în sprijinul evaluărilor noastre, funcționând ca temeiuri în favoarea lor.

Devine mai clar de ce este important să distingem între normativ și descriptiv dacă ne gândim la dezacordurile tipice dintre noi și la sursa lor. Uneori, doar în mod aparent ne certăm cu privire la valorile morale. Spre exemplu, chiar fiind de acord că plagiatul este moralmente greșit, s-ar putea ca cercetători diferiți să fie în dezacord cu privire la încadrarea unei citări neglijente ca plagiat. În foarte multe cazuri, tensiunea provine din insuficienta clarificare a faptelor, nu din lipsa de aderență la anumite valori. Este la fel de important să înțelegem foarte bine realitatea factuală pe care o evaluăm, ca și să reflectăm asupra normelor și valorilor care ne permit evaluarea.

Mai sunt necesare în acest punct câteva precizări. În primul rând, să spunem că nu toate propozițiile normative țin de etică. Facem evaluări estetice („Am citit un roman bun săptămâna trecută”), tehnice (ca în discuția despre o mașină bună) etc. Problema clarificării relației acestora cu faptele este, la rândul ei, una care nu privește exclusiv etica.

În al doilea rând, s-ar cuveni să observăm că, în practică, apelăm la o largă paletă de mijloace pentru a semnaliza că ceea ce comunicăm este o evaluare. Există „semnale” strict lingvistice pe care le folosim (perechi de termeni ca *bun/rău*, *corect/incorect*, *trebuie să / este interzis să* etc.), dar și o seamă de elemente suplimentare în comunicare cu care reușim să transmitem aprobarea sau dezaprobarea noastră morală (tonalitate, gestică, mimică etc). „Da, X este un om bun...”, însoțit de o anumită grimasă, poate comunica exact opusul.

Teme de discuție

1. Identificați și alți termeni cu ajutorul cărora operăm evaluări.
2. Dați exemple de dezacorduri cu privire la fapte și dezacorduri cu privire la norme sau valori.

Autonomie morală și responsabilitate personală

Imaginați-vă cazul unei persoane căreia, sub hipnoză, i se poruncește să fure ceva. Nu își aduce aminte nimic din episodul hipnotic dar, ulterior, îndeplinește cerința hipnotizatorului. Vom considera acel furt ca fiind condamnat din punct de vedere moral?

Cei mai mulți dintre noi probabil că vom avea ezitări în a formula un blam (cel puțin, unul vehement). Motivul principal pentru ezitare este acela că, vom spune, respectiva persoană nu a fost responsabilă de acțiunea pe care a înfăptuit-o. Responsabilitatea, admitem îndeobște, este legată de o anumită doză de autonomie decizională (sunt responsabil pentru X, deoarece am ales să fac X, deși aș fi putut face și Y sau Z...). În sistemele juridice, această intuiție este transpusă prin cerința ca o eventuală pedeapsă penală să ia în calcul măsura în care acuzatul a fost în deplinătatea facultăților mentale atunci când a comis o faptă.

O decizie autonomă este, la un prim nivel al definiției, o decizie care îți aparține. Nu este însă de fiecare dată clar ce presupune o astfel de cerință. Dacă apelăm la un standard extrem de restrictiv (de tipul „o alegere autonomă este una liberă de orice fel de influențe”), s-ar putea ca, în practică, să anulăm posibilitatea autonomiei pentru cele mai multe situații tipice. Trăim în societate și interacționăm cu alți oameni. În mod voit sau nu, familia, școala, grupul social, lecturile pe care le avem și mulți alți factori ne vor influența opțiunile și valorile personale (sperăm că și acest curs va avea o mică influență!). Putem fi țintele sau chiar victimele manipulării politice sau comerciale. Decurge oare de aici că tot acest buchet de influențe ne anulează autonomia? Dacă vom cumpăra un detergent despre care „știm” din reclame TV, înseamnă că acțiunea noastră a fost condiționată strict de reclamă? Astfel de întrebări sunt dificile, și constituie o temă de cercetare pentru mai multe discipline științifice (psihologie, științele cogniției, filosofia minții, neuroetică etc.).

Putem evita într-o anumită măsură obiecția dacă vom admite că nu orice fel de influențe subminează autonomia, ci doar acelea coercitive (constrângătoare). Una este să citești un articol de ziar sau să asculți o emisiune TV care face apologia furtului, alta este să fi fost supus unei sugestii hipnotice. Primul tip de influențe, probabil, nu va anula ideea de responsabilitate morală (și autonomie) în cazul în care vei comite un furt.

Sensul uzual al „autonomiei” în filosofia morală trimite, într-un fel, la un ideal către care ar fi de dorit să tindem și care se apropie de înțelesul etimologic al termenului. A fi „auto-nom” înseamnă „a-ți da singur regulile”. Dar autonomia nu este același lucru cu un soi de anarhie morală. Nu înseamnă „a-ți da orice reguli care îți convin sau îți aduc avantaje la un moment dat”. Idealul moral al autonomiei presupune că vom adera doar la acele reguli care rezultă dintr-un proces de

deliberare rațională și imparțială, care nu acordă o greutate specială intereselor noastre imediate. Influențele, din această perspectivă, nu ridică dificultăți speciale, atâta vreme cât ele se transformă doar în considerente de care vom ține seama, în mod egal și obiectiv, în procesul deliberării raționale. Rămâne, desigur, deschisă întrebarea dacă oamenii reali pot fi în întregime autonomi, dar este o întrebare care vizează orice ideal teoretic sau normativ, nu doar pe cel al autonomiei.

În etica academică, autonomia, responsabilitatea și libertatea (atât pentru organizațiile academice, cât și pentru membrii lor individuali) sunt concepte centrale. Ele vor constitui subiectul unor discuții mai ample în capitolele ce urmează.

Teme de discuție

1. Dați exemple de acțiuni și decizii care nu sunt autonome.
2. De ce credeți că sunt necesare autonomia și libertatea academică?
3. Există (sau ar trebui să existe) limitări ale acestora?

Ce este o persoană?

Știrile despre oameni care sunt abuzați invocă adesea comparații negative cu modul greșit în care tratăm animalele sau cum ne raportăm la obiecte. Femeile activiste din grupul Pussy Riot au acuzat faptul că erau tratate ca niște animale când au fost reținute în închisoare în Rusia. Muncitorii emigranți nepalezi care construiesc infrastructura pentru Cupa Mondială din Qatar au acuzat că sunt tratați ca niște vite. Starul indian de tenis Sania Merza a acuzat faptul că femeile din India sunt tratate ca niște obiecte. Muncitorii au dat ca exemplu faptul că picioarele lor erau legate cu lanțuri, munceau până la 12 ore pe zi, inclusiv în timpul lunilor caniculare de vară din Qatar. Membrii Pussy Riot s-au plâns de gardienii ruși care bat oamenii ori de câte ori au ocazia, neluând în considerare că deținuții sunt ființe umane.

A ne descrie drept persoane are forță morală împotriva abuzurilor și nedreptăților care ni se pot face, dar nu e clar ce condiții trebuie să îndeplinim ca să fim o persoană. Kant susține că persoanele sunt prin excelență ființele care posedă rațiune, fără să înțelegem prin asta simpla inteligență sau capacitate de a face calcule. Kant avea în vedere ceva mai complex, anume capacitatea de fi autonom. Ființa autonomă este cea care nu se ghidează doar după impulsuri, ci și după deliberare rațională, proces prin ne stabilim singuri scopurile acțiunilor și le evaluăm critic. Dar ceea ce permite exercitarea autonomiei este capacitatea de a fi conștient de propriul sine. Mulți cred că doar oamenii au capacitatea de a fi conștienți de propria existență.

Întrebări de discutat

De ce ar fi persoanele mai valoroase decât alte ființe sau entități?
 A fi ființă umană este suficient pentru a fi mai important decât alte ființe?
 Sunt embrionii și fetoșii persoane?

Dar animalele de ce nu pot fi considerate persoane? În ciuda teoriei lui Kant, credem că nu este plauzibil să atribuim animalelor statutul de obiecte, din moment ce dețin capacitatea de a simți durere și plăcere, au memorie, anticipează evenimente, recunosc prieteni și dușmani. Recent, cotidianul *Le Figaro* titra „O pisică nu este o lampă”, francezii tocmai schimbând, în codul civil, statutul juridic al animalelor, din obiecte, în ființe vii, dotate cu sensibilitate. Este important să înlăturăm prejudecățile care atribuie animalelor o existență simplistă. Dacă ceea ce contează pentru statutul de persoană este complexitatea psihologică (conștiința de sine, sociabilitatea, raționalitatea, dorința de a continua propria existență), atunci putem în principiu să extindem conceptul de persoană și la alte ființe care au în grade diverse aceste capacități. De exemplu, în 2017 un grup de filosofi a depus un raport la Curtea de Apel a Statului New York prin care se argumenta oferirea statutul de persoană unor cimpanzei în virtutea faptului că au un grad mare de autonomie.

În plus, cei care susțin că avortul trebuie interzis se sprijină pe ideea că fetusul sau embrionul este o persoană. Persoanele au un drept la viață, iar dacă avortul înseamnă ucidere atunci dreptul la viață al fetusului este anulat. Filosoafa Judith Jarvis Thomson a imaginat următorul experiment mental pentru a dezbate ce decurge din statutul de persoană. Dacă o ființă este o persoană atunci are un drept la viață în orice condiții?

Te trezești într-o dimineață spate-n spate într-un pat cu un violonist inconștient, dar celebru. S-a descoperit că are o afecțiune renală fatală, iar Societatea Melomanilor a cercetat cu minuțiozitate toată documentația medicală existentă și a aflat că numai tu ai grupa sanguină necesară în acest caz. Prin urmare te-a răpit, iar noaptea trecută trupul violonistului a fost conectat la al tău, astfel încât rinichii tăi să poată fi folosiți pentru a extrage substanțele otrăvitoare atât din sângele lui, cât și din al tău. Directorul spitalului îți spune: „Uite ce este, ne pare rău că Societatea Melomanilor ți-a făcut treaba asta – nu am fi îngăduit-o dacă am fi știut. A-l deconecta ar însemna să-l ucidem. Dar să nu-ți faci probleme, totul va dura numai nouă luni. Până atunci el se va vindeca și se va putea deconecta de tine fără pericol.” Este obligatoriu din punct de vedere moral să accepți această situație?

Etică și diversitate

Diversitatea privind practicile și credințele oamenilor ne poate face să evităm dezbaterile etice. Ne poate crea impresia că judecățile etice sunt subiective, asemenea judecăților de gust, conducând la un relativism generalizat, conform căruia totul e relativ și că o opinie morală este la fel de valabilă ca oricare alta. În țările arabe se practică poligamia, pe când în țările europene monogamia. Unele societăți condamnă sexul înainte de căsătorie, iar altele îl promovează ca o modalitate de autocunoaștere. În România există mentalitatea că bărbatul aduce banul în casă, femeia ocupându-se de creșterea copiilor și curățenie, iar în Suedia sarcinile familiale sunt împărțite în mod egal. Unii sunt vegetarieni din respect pentru bunăstarea animalelor, pe când alții mănâncă toate felurile de carne. În fața acestei diversități există tentația să spunem că fiecare trebuie să-și vadă de treabă sau să proclamăm sus și tare că noi avem dreptate, iar ceilalți sunt într-o gravă eroare. Diversitatea nu trebuie să ducă nici la relativism, nici la aroganța că deținem adevărul absolut. Faptul că există practici diferite sau chiar contrare credințelor noastre morale trebuie abordat ca o provocare de a ne lărgi orizontul minții.

Exercițiu

Alege o poziție morală despre care crezi că este profund greșită și că nu are rost s-o iei în serios.

Fă un efort și ia-o în serios.

Detășează-te emoțional și descrie poziția cât mai neutru cu putință.

Identifică ce dovezi sunt invocate în susținerea acestei poziții.

Nu critica, ci doar încearcă să înțelegi de ce sunt invocate dovezile respective.

Diversitatea practicilor este, de asemenea, înșelătoare. Ea creează iluzia că există mari diferențe între credințe morale. Culturile și tradițiile nu diferă întotdeauna atât de mult pe cât pare. În multe situații diferențele nu apar din cauza unui conflict al valorilor, ci din constrângeri care sunt legate de un anumit context sau din cauza diferenței de opinie cu privire la fapte. De exemplu, obiceiurile eschimoșilor par să manifeste extrem de puțin respect pentru viața umană. O femeie care naște foarte mulți copii obișnuiește să omoare din ei imediat după naștere, iar bătrânii care devin incapabili de a mai ajuta familia sunt lăsați să moară în zăpadă. Ce poate fi mai revoltător? Totuși, eschimoșii nu au aceste reguli pentru că le consideră demne de urmat și nu le-ar schimba pentru nimic în lume. Ei își doresc să aibă grijă de toți copiii, dar nu sunt capabili s-o facă într-un mediu extrem de dur, în

care hrana este tot timpul insuficientă. Ca popor nomad, eschimoșii nu pot cultiva pământul, fiind nevoiți să se deplaseze constant, iar o mamă nu poate căra mulți copii în timp ce călătorește.

Cercetează faptele și contextul

Cum sunt tratate animalele pe care le folosim în cercetarea biomedicală?
Care sunt rezultatele în țările care au legalizat sinuciderea asistată medical?
Care sunt rezultatele în țările care au legalizat căsătoriile între persoane de același sex?

Cum analizăm o problemă etică?

Cadre ale evaluării morale

(Emilian Mihailov, Mihaela Constantinescu)

Argumentarea etică

Vedem adesea persoane care susțin opinii contrare, în timp ce apropiații intervin cu sfială să nu se mai certe. Din păcate, susținerea unei poziții este văzută prea des ca o ceartă, mai degrabă fără ieșire și care nu face decât să-i deranjeze pe ceilalți, interesați să se relaxeze în compania celor dragi. De ce discuția în contradictoriu este înfocată? De obicei ne exprimăm dezacordul puternic atunci când simțim că s-a produs o nedreptate sau când unui lucru valoros nu i se acordă importanța cuvenită. Unii susțin că statul nu trebuie să mărească taxele, pe când alții cred că bogații trebuie taxați mai mult, pentru a reduce sărăcia. Când miza dezbaterii e dincolo de interesul personal și implică binele unei comunități sau al societății nu avem cum să rămânem pasivi.

Percepția că un dezacord este o ceartă indică ceva bun. Credem că suntem îndreptățiți să ne certăm pentru lucruri mari, frumoase, cu o importanță perenă pentru existența umană. Motivate de puritate, multe figuri istorice au murit în numele iubirii și al dreptății. Pentru lucruri mărunte, însă, nu merită să ne batem capul.

Dar recomandarea să nu ne mai certăm distorsionează ceea ce trebuie să facem când argumentăm. Impresia generală este că argumentarea înseamnă să-ți exprimi pur și simplu o opinie. Aceasta este o imagine incompletă, lăsând să se vadă doar vârful icebergului. Atunci când exprimăm o opinie, spre exemplu „taxele nu trebuie mărite”, ardem multe etape și trecem direct la punctul final al unei argumentări, anume concluzia pe care dorim s-o împărtășim cu ceilalți. Un argument este tot ceea ce se întâmplă *înaintea* concluziei, adică efortul de a aduce temeuri și dovezi care susțin opinia în care credem. Un argument este un răspuns la întrebarea *de ce* taxele trebuie mărite. Pentru a depista sau a construi argumente nu trebuie să

ne concentrăm pe ce cred oamenii, ci pe dovezile care susțin și conduc la adevărul credințelor lor. De aceea, o opinie nu este în sine un argument. În cel mai bun caz, ea reprezintă o teză care trebuie apoi demonstrată pe baza unui argument.

Exercițiu:

Care din variantele de mai jos reprezintă un argument?

- A. E greșit ca mamele să alăpteze nou-născuții cu lapte praf. Nou-născuții sunt foarte sensibili la ce mănâncă și de aceea trebuie să avem grijă.
- B. Statul trebuie să finanțeze specializările de studii universitare care au căutare pe piața muncii. Angajabilitatea absolvenților trebuie luată în calcul pentru a ierarhiza universitățile.
- C. Marijuana trebuie legalizată. Alte droguri care sunt legale, cum ar fi tutunul și alcoolul, au aceleași efecte asupra sănătății.
- D. Ce s-a întâmplat la Colectiv este un atentat la adresa poporului român. Este un atentat la adresa poporului, organizat de autorități.

Argumentarea în contradictoriu este înfocată atunci când sunt criticate lucruri la care ținem. Ne pasă de cum interacționează oamenii din jurul nostru, cât de bine o duc prietenii și membrii familiei, ce se întâmplă cu noi în viitorul apropiat. Totuși, nu tot ce are importanță pentru noi este și moral. Faptul că îmi doresc foarte mult să iau permisul de conducere și să călătoresc în jurul lumii nu are o relevanță morală, așa cum se întâmplă cu dorința de a ajuta oamenii aflați la ananghie. De aceea, este necesar să înțelegem ce este un argument moral și cum îl putem distinge de alte tipuri de argumente.

Dacă un argument este o înșiruire de dovezi și temeuri care susțin o concluzie, atunci un argument moral va susține o concluzie morală. Ce este însă o concluzie morală? O putem gândi drept un imperativ care ne spune ce trebuie să facem sau ce e bine să facem. Putem recunoaște un argument moral uitându-ne după termeni evaluativi ca „bun”, „rău”, „corect”, „greșit”, „suferință”, „cruzime”, „compasiune”, „inuman”, „umilință”. Toți acești termeni ne spun ceva despre cum trebuie să acționăm. Un argument care nu își propune să ne influențeze comportamentul nu este un argument moral. Dacă cineva argumentează că Mihai Eminescu a scris cele mai multe poezii din istoria literaturii române, nu e clar ce trebuie să facem. Ne poate impresiona, dar argumentul ne lasă rece în privința coordonării comportamentului. Așadar, un argument moral sfârșește într-un imperativ, recomandare sau permisiune despre cum să acționăm. Ne spune ce obligații avem, ce este frumos să facem, sau ce libertăți avem.

Totuși, nu toți termenii evaluativi sunt de natură morală. Pot spune despre o mașină că este bună, dar și despre un părinte că este bun. În cazul mașinii, bun înseamnă că organizarea tehnică funcționează pe deplin, iar în cazul părintelui, bun înseamnă că responsabilitățile care decurg din rolul de părinte sunt asumate. Așa ajungem la ideea că un *imperativ moral* este un imperativ care poruncește categoric, independent de dorințele noastre particulare. În schimb, *imperativele prudențiale* sunt cele care țin cont de ceea ce ne dorim la un moment dat. Dacă doresc să mă duc în vacanță la mare și știu că există ambuteiaje pe autostradă, atunci trebuie să iau un tren. Dacă nu mai doresc să merg în vacanță, atunci nu trebuie să mai iau vreun tren. Nu același lucru putem spune despre rolul de părinte. Nu putem să nu ne mai dorim să fim părinți, și, în consecință, să nu mai avem grijă de proprii copii. Datoria morală a părinților față de copii poruncește categoric, indiferent de dorințele de moment sau de răzgândiri.

Identificați imperativele prudențiale și imperativele morale și discutați de ce e important să diferențiem între ele!

- A. Dacă vrei să trăiești bine la bătrânețe, trebuie să faci sport în fiecare zi!
- B. Trebuie să ajuți oamenii nevoiași!
- C. Trebuie să înveți ca să nu suferi la examene!
- D. Nu trebuie să lovești animalele!
- E. Trebuie să-ți dezvolti inteligența!
- F. Italienii, care mănâncă multe fructe și legume, au un risc mai scăzut de boli de inimă decât românii. Guvernul României trebuie, așadar, să-și încurajeze cetățenii să mănânce mai multe fructe și legume, astfel încât să reducă riscul bolilor de inimă.

Nu e suficient ca un argument moral să sfârșească într-un imperativ sau recomandare morală. Este nevoie să ne uităm și la natura raționamentului care susține un punct de vedere privind moralitatea comportamentelor. Există posibilitatea ca recomandările etice să fie susținute de raționamente non-etice. Din această cauză putem confunda argumentele morale cu alte tipuri de argumente. De exemplu, deși recomandarea că trebuie să legalizăm prostituția are o relevanță morală în sine, ea poate fi apărută cu ajutorul unor raționamente morale, economice sau politice. Un raționament moral poate invoca principiul că orice ființă umană are libertatea să trăiască așa cum dorește câtă vreme nu-i vătămează pe ceilalți, inclusiv să-și câștige existență oferind servicii sexuale. Legalizarea prostituției poate fi apărută și cu argumente economice. Dacă legalizăm prostituția, atunci poate fi taxată, iar taxarea înseamnă mai mulți bani la bugetul de stat și reducerea evaziunii

fiscale. Așadar, un argument moral ajunge la o concluzie morală pe baza unor *raționamente morale*. Un argument care susține o concluzie morală pe baza unor dovezi economice este un argument economic. Asta înseamnă că o credință morală poate fi susținută și de argumente non-morale care fac apel la dovezi economice, sociologice sau psihologice.

Care din variantele de mai jos sunt argumente morale?

- A. Copiatul de pe internet e la fel de greșit ca plagierea lucrării unui coleg, de vreme ce impostura este implicată în ambele cazuri.
- B. „Îmi plac vegetarienii când își practică opțiunea în mod firesc, fără prea multă doctrină și fără exclusivism țănoș. (...) omul e, prin definiție, omnivor, adică adaptat, structural, la un regim mixt. (...) Da, e crud să ucizi pentru a te hrăni. Dar așa s-a lansat, pe scena vieții, strămoșul nostru preistoric: n-a putut deveni metafizician înainte de a practica vânătoarea.” *Andrei Pleșu, Dilema Veche*
- C. „Biserica sprijină familia naturală, și nu tradițională, așa cum este ea numită, pentru că familia tradițională, străveche, nu mai există. Există însă familia naturală, formată prin căsătoria dintre un bărbat și o femeie.” *Purtător de cuvânt Biserica Ortodoxă Română*
- D. Porcușorii de Guineea nu sunt ființe umane. Așadar, nu există nicio justificare să-i folosim în experimente științifice care provoacă durere pentru a afla ceva relevant despre oameni.
- E. România nu trebuie să se implice într-un viitor război. Mulți români vor muri și nu vor mai fi bani de investiții în infrastructură.

Cum analizăm o problemă etică

Atunci când analizăm o problemă etică avem nevoie de o busolă cu ajutorul căreia să ne orientăm în formularea unui răspuns despre ce trebuie sau este permis să facem. Există o varietate de soluții la care apelăm în viața de zi cu zi. Ne folosim propria intuiție, adică instinctele noastre puternice de aprobare și dezaprobare a comportamentelor, sau apelăm la autoritatea regulilor pe care le-am învățat de la părinți, bunici, profesori, preoți și mediul social mai general.

Intuițiile sunt semnale foarte puternice că o acțiune este greșită. Când vedem pe cineva care o lovește un câine ne cuprinde un sentiment puternic de aversiune. Știm imediat că persoana în cauză este un om rău și că acțiunea sa trebuie condamnată prin oprobriu public și pedepsită de instituțiile statului. În acest caz, e

foarte atrăgător să credem că sentimentul nostru de aversiune ne conduce la răspunsul corect față de comportamentul celor care abuzează animalele. În plus, sunt destule situații în care intuiția ne spune că ceva este suspect la anumiți oameni care ne cer ajutorul. Îi refuzăm pentru că simțim poate o lipsă de sinceritate sau intenții perfide, ulterior dovedindu-se că am avut dreptate.

Dacă în multe situații intuiția ne poate ghida cu încredere, există cazuri în care instinctele noastre puternice de aprobare și dezaprobare sunt influențate de factori moralmente irelevanți, cum ar fi sensibilitatea noastră la dezgust. Dezgustul nu pare să fie esențial pentru evaluarea morală a acțiunilor. Dacă pe mine mă dezgustă o tocăniță de caracatiță, asta nu înseamnă că cei care preferă o asemenea mâncare acționează greșit. Psihologul Jonathan Haidt a derulat un experiment celebru, în cadrul căruia li se cerea participanților să formuleze judecăți morale despre scenarii cu impact emoțional care presupuneau acte de canibalism și incest. După ce au parcurs aceste scenarii, marea majoritate a subiecților au avut reacții puternice de aversiune. Ei au justificat răspunsul lor de condamnare prin indicarea riscurilor genetice specifice incestului. Când experimentatorul a evidențiat faptul că cei doi frați din scenariul incestului au folosit mijloace contraceptive, participanții au renunțat la justificare, dar nu și-au schimbat evaluarea morală. Aceștia recurgeau la declarații de tipul „știu că este greșit, dar pur și simplu nu pot spune de ce”. Asemenea rezultate ridică probleme serioase cu privire la cât de mult trebuie să ne încredem în intuiții. Ele arată că intuițiile pot fi influențate ușor de reacții emoționale irelevante moral.

Este corect ce se întâmplă în acest scenariu?

Julie și Mark, frate și soră, se duc în vacanță la munte. Ei decid că ar interesant și plăcut să facă dragoste. Julie a luat pastile contraceptive, iar Mark a folosit un prezervativ. S-au simțit bine, dar decid ca acest episod să nu se mai repete.

Regulile pe care le-am învățat de la părinți, bunici, profesori sau preoți sunt utile pentru a decide ce trebuie să facem. Ne uităm la detaliile situației, ne gândim dacă există vreo regulă care indică cum să acționăm și decidem s-o respectăm. Știm foarte bine reguli precum să nu minți, să-ți ții promisiunile, să vorbești respectuos, să-i ajuți pe cei nevoiași, să nu furi. Adesea, situațiile în care ne aflăm sunt complicate și nu avem timp să cântărim toate detaliile. De aceea, folosim reguli care funcționează destul de bine de cele mai multe ori. Indicații precum „dacă nu-i stricat, atunci nu-l desface” ne scutesc de multe bătăi de cap. La fel și în domeniul moralității. Nu ne complicăm cu întrebări de ce trebuie să vorbesc respectuos sau de ce trebuie să-mi țin promisiunile. Respectăm fără prea multă deliberare poruncile

morale pe care le-am învățat, iar rezultatele se dovedesc a fi favorabile pentru buna înțelegere dintre oameni.

Dacă acceptarea necritică a autorității regulilor ne ajută de multe ori să rezolvăm problemele morale cu care ne confruntăm în viața de zi cu zi, trebuie să fim conștienți că regulile morale admit totuși excepții. Dacă cineva ne-ar întreba unde se află prietenul nostru deoarece are intenția să-l ia la bătaie, cu siguranță ne-am gândi de două ori dacă să spunem adevărul. Ascunderea adevărului pare singura opțiune. Mai mult decât atât, admirăm oamenii care au adăpostit refugiații evrei din calea naziștilor. Pentru a-i ține în viață, acești eroi nu doar că trebuiau să mintă ocazional, ci era necesar să inducă în eroare în mod sistematic autoritățile naziste și să falsifice numeroase documente.

Respectarea cu rigurozitate a legilor în vigoare creează încredere între oameni și servește binelui general, dar trebuie să avem mintea deschisă pentru excepții și opțiuni neconvenționale. Uneori acțiunea morală merge împotriva autorității regulilor existente.

Discutați în ce condiții putem admite excepții:

Membrii comunității universitare se bucură de libertatea academică. Ei pot investiga orice subiect, pe baza metodologiei științifice. Aceasta implică libertatea de a comunica rezultatele cercetării, prin orice mijloace, studenților, comunității științifice naționale și internaționale, cu respectarea normelor legale, deontologice și de conduită universitară, precum și a principiilor obiectivității și toleranței. Personalul didactic se bucură de libertate de expresie în predarea disciplinei care i-a fost încredințată.

Ce sunt teoriile etice și de ce ne sunt utile?

Teoriile etice sunt interesate să găsească o busolă care ne ajută într-un mod sistematic să răspundem la problemele morale cu care ne confruntăm, încercând să evite în același timp erorile intuițiilor și limitele autorității regulilor. Ele sistematizează experiența morală și diversitatea valorilor morale, cu scopul de a extrage un principiu general sau mai multe principii generale care acoperă o varietate de cazuri.

Ca să înțelegem logica dezvoltării unei teorii etice trebuie să analizăm câteva cazuri și să le comparăm. Peter Singer a imaginat o serie de scenarii care au devenit celebre nu doar în studiul eticii, ci și în elaborarea politicilor publice de reducere a sărăciei globale. Să ne închipuim că trecem pe lângă un iaz și vedem un copil care se

îneacă. Știm să înotăm și putem să scoatem copilul din apă, dar dacă sărim în iaz sacoul și pantalonii se vor murdări iremediabil. Cei mai mulți dintre noi vor susține că avem o obligație morală de a salva copilul de la înec. Într-adevăr, îndeplinirea acestei obligații ne produce și pagube. Suntem nevoiți să suportăm costurile de 100 de lei pentru curățarea hainelor, dar credem că acestea sunt insignifiante în raport cu salvarea unei vieți umane. Să ne imaginăm acum însă că vedem pe internet cazul unui copil din Africa ce suferă de o boală fatală, dar curabilă. Costurile tratamentului nu sunt mari. Dacă transferăm 100 de lei spitalului în care copilul este internat, atunci există șanse mari să-i salvăm viața. Probabil reacțiile celor mai mulți nu vor mai fi atât de binevoitoare ca în cazul salvatului de la înec. Dar dacă citim pe internet despre cazul unui copil din Bulgaria sau din România în care donația noastră ar fi decisivă pentru a salva o viață? Ne simțim obligați să donăm doar copilului din România, sau și celui din Bulgaria sau Africa? Ce contează că cineva în pericol este la o distanță de 100 de metri sau 1 km sau 10 km? Tot ceea ce contează este că cineva are nevoie de ajutor și că noi putem interveni.

Din aceste situații similare putem extrage următorul principiu moral: atunci când stă în puterea noastră să prevenim un lucru foarte rău să aibă loc, fără sacrificii importante, avem o obligație morală s-o facem. Odată ce am extras acest principiu putem analiza sistematic orice alt caz cu care ne vom confrunta. Dacă pot salva o viață fără mari sacrificii, atunci am aceeași obligație morală și față de un copil din Bulgaria sau Kenya, nu doar din România sau orașul în care locuiesc. Principiul ne împiedică să oscilăm soluția morală în funcție de sensibilitățile noastre culturale. Observați că principiul ne ajută să decidem și când nu avem o obligație morală de a-i ajuta pe ceilalți. Să ne imaginăm o altă situație în care pentru a salva un copil de la înec trebuie să trecem printr-o gură de scurgere a apei. Această gură de scurgere este foarte îngustă, existând riscul major de a rămâne blocați și, astfel, de a ne sufoca. Principiul spune că avem o obligație morală să intervenim numai dacă pierderile nu sunt semnificative moral, dar în acest caz ne riscăm propria viață. Observați, de asemenea, că principiul nu precizează ce sacrificii sunt semnificative moral. Fără dubii, sacrificarea vieții este importantă moral. Ce vom spune însă despre pierderea unei mâini, dar a unui deget? Rămâne deschisă provocarea cum sistematizăm în continuare ce înțelegem prin sacrificii semnificative moral.

Discutați dacă există sau nu diferențe majore între cazul salvării de la distanță și cazul salvării din apropiere, care să justifice verdicte morale diferite pentru fiecare caz în parte.

Treci pe lângă un iaz și vezi un copil care se îneacă. Știi să înoți și poți să-l scoți din apă, dar dacă sari în iaz sacoul și pantalonii se vor murdări. În preajma ta mai sunt cinci persoane care sunt îmbrăcate în costum și știu să înoate.

Etica respectului față de persoane

Minciuna egoistă, trădarea și umilirea sunt greșite. Munca filosofilor începe atunci când se pune cu insistență întrebarea *de ce* toate acestea sunt imorale. Știm ce ne spun regulile că trebuie să facem, dar de ce stau lucrurile așa? Teoretizarea etică, după cum am spus, își propune să identifice și să justifice un principiu moral care arată mult mai în profunzime de ce unele acțiuni sunt permise, iar altele interzise. Aici nu mai invocăm autoritatea regulilor, ci răspundem la întrebări ca: de ce să respectăm regulile de la bun început, ce datorii avem cu adevărat, și cum putem adapta soluțiile morale obișnuite la cazuri noi.

Filosoful german Immanuel Kant este cel care a propus una dintre cele mai influente teorii etice. El a susținut că moralitatea acțiunilor nu poate fi determinată doar de consecințele acțiunilor. E natural să ne raportăm la consecințele acțiunilor, de vreme ce o bună parte a moralității de zi cu zi privește felul în care acțiunile noastre îi afectează pe ceilalți. Dacă dăm muzica prea tare este foarte probabil să provocăm dureri de cap vecinilor. Dacă avem o fabrică de anvelope este foarte probabil ca localnicii din împrejurimi să sufere din cauza poluării. Deși ceea ce ne atrage în aceste situații sunt consecințele acțiunilor, Kant credea că moralitatea se bazează în ultimă instanță pe modul în care ne raportăm la ceilalți ca persoane și ființe raționale. Valoarea ființelor umane nu este stabilită de utilitatea lor. Nu există oameni care au în sine o importanță morală mai mare decât alții. Ceea ce contează în mod fundamental este că ființele umane sunt persoane cu o demnitate ce trebuie să fie respectată în sine, nu comparativ cu ceilalți.

Ca să aflăm ce datorii avem, Kant propune un *principiu al universalizării*: acționează astfel încât ceea ce vrei să faci să poată deveni o lege universală pentru toți oamenii. Întrebarea este dacă vrem cu adevărat ca acțiunea noastră să fie imitată de toată lumea. Când punem problema în acești termeni, observăm că, deși ne convine personal să mințim pentru a ieși dintr-o situație dificilă în care ne-am băgat singuri, de fapt, nu dorim ca acțiunea noastră să fie un exemplu pentru ceilalți. Principiul universalizării face apel la voința noastră, dacă vrem ca regula acțiunii noastre să devină o regulă ce poate fi urmată de ceilalți, dar nu trebuie să-l gândim în termeni de preferințe individuale. În procesul de a ridica o acțiune individuală la rangul de lege universală, nu dorințele noastre sunt cele care contează, ci poziția din care judecăm. Principiul ne cere să decidem din poziția unei ființe raționale și

imparțiale, nu din poziția noastră personală, cu interese de moment. Așadar, ca să aflăm ce trebuie să facem, ne imaginăm în calitate de ființe raționale ce reguli am vrea să devină legi universale, nu doar pentru noi ci pentru toate ființele umane. Această procedură de decizie ne constrânge să gândim dincolo de interesul personal și al comunității din care facem parte. Decizia corectă va fi cea care obține consimțământul celorlalți și apreciază nevoile fundamentale ale oamenilor.

Un alt principiu la care ajunge teoria lui Kant este principiul umanității: acționează astfel încât să tratezi orice ființă umană ca scop în sine, nu doar ca mijloc. Valoarea scopului în sine nu este ceva produs într-o stare de fapt, ci o modalitate prin care ne raportăm la existența oamenilor. A-i trata pe ceilalți ca scopuri în sine presupune să le acordăm o importanță egală chiar în relația cu propria noastră persoană. Nu putem să ne folosim de ceilalți doar pentru a ne atinge scopurile. Auzim oameni dezamăgiți, care mărturisesc că au fost folosiți și abandonați când nu mai aveau vreo utilitate pentru așa-ziși prieteni. Principiul umanității surprinde această dezamăgire profundă și interzice să ne raportăm la orice ființă umană ca și cum ar fi o simplă unealtă. Respectul demnității ne cere să apreciem valoarea absolută a oricărei ființe umane, dincolo de utilitate. În interacțiunea socială trebuie să avem în vedere nu doar scopurile noastre personale, ci și respectul pe care îl datorăm celorlalți în calitate de persoane cu propriile dorințe, nevoi și aspirații.

Ce vă spune să faceți principiul universalizării și principiul umanității?

Dilema macazului

Un tren rulează scăpat total de sub control. În calea sa se află 5 oameni care au fost legați de șină de un răufăcător. Din fericire, există un macaz și o linie ocolitoare, dar pe care e un alt om legat de șină. Știi că numai de tine depinde soarta acestor oameni. Vei schimba macazul? Dacă nu faci nimic, trenul va ucide 5 persoane. Dacă schimbi macazul va ucide una și cinci vor fi salvate. E moral să ucizi o persoană pentru a salva cinci?

Dilema pasarelei

Un tren amenință să ucidă 5 oameni. Tu stai pe o pasarelă, deasupra liniilor, alături de o persoană străină corpolentă. Dacă o împingi pe linii, corpul său va opri trenul, salvând viața celor cinci persoane. Corpul tău, fiind firav, nu va opri trenul. O vei împinge? E moral să ucizi o persoană pentru a salva cinci?

Etica fericirii generale

Cu toții ne dorim fericirea. Nu știm foarte exact în ce constă propria fericire, însă avem idei aproximative despre ce ar putea să ne facă fericiți. Pentru unii exersarea talentelor le aduce împlinirea, pentru alții întemeierea unei familii sau retragerea la țară dincolo de „nebunia” orașelor. Deși există momente în care ne angajăm în mod direct și voluntar să trecem prin dureri groaznice, o facem tot în vederea obținerii fericirii. Într-o cursă de 42 km, un maratonist suportă dureri musculare intense, greață, amețeală, uneori halucinații, frisoane, foame și sete extreme. El știe că la finalul cursei îl așteaptă cea mai bună mâncare și cel mai bun pahar cu apă, dar, cel mai important, că finalizarea unei curse atât de dificile îi va aduce o satisfacție enormă. Așadar, ne dorim durerea doar pentru că este o parte în vederea atingerii fericirii. Dacă nu conduce la rezultate pozitive, căutăm să evităm durerea pe cât posibil, sau putem să căutăm durerea dacă ea în sine aduce plăcere.

Aproape toți care citesc aceste rânduri au trecut măcar prin unele suferințe înfiorătoare, și, la fel ca maratonistul nostru, au sperat la o viață mai bună după multă muncă depusă, obținând în final ceea ce și-au propus. Știm ce înseamnă să-ți fie foame și sete, să fii bolnav, să-ți pierzi speranța, să te ajute cineva cu un împrumut, să ai ce mânca, să te bucuri de stabilitate financiară, să-ți vezi familia de sărbători. Durerea și bucuria din viața noastră ne arată cât de relevante sunt pentru orice ființă umană. Trăindu-le pe pielea noastră reușim să empatizăm cu dificultăților celorlalți și să înțelegem cât de importantă este și fericirea lor. Având în vedere că suntem ființe sociale, însăși fericirea noastră va depinde de fericirea celorlalți. Există situații în care obținem un succes profesional, o promovare sau o mărire de salariu, dar nu ne putem bucura pentru că cineva apropiat suferă de o boală gravă. Asta arată că suntem fericiți în măsura în care și ceilalți sunt fericiți. Starea noastră de bine nu poate fi indiferentă față de ce li se întâmplă semenilor noștri.

Discutați următoarele întrebări:

În ce constă fericirea personală?

Cât de mult depinde fericirea proprie de fericirea celorlalți?

În acest punct se naște etica fericirii generale. Teoria utilitaristă, elaborată de filosofi englezi Jeremy Bentham și John Stuart Mill, susține că urmărirea fericirii generale a oamenilor este scopul moral ultim. Sigur, fiecare individ își caută fericirea proprie, dar etica utilitaristă ne cere să producem fericire tuturor ființelor capabile să resimtă durere și plăcere. Principiul utilității, denumit și principiul fericirii generale, ne spune că acțiunile sunt morale în măsura în care produc cea mai mare cantitate de fericire pentru cel mai mare număr de oameni.

Observați că principiul utilității nu prescrie doar scopul moral de a produce o fericire generală oarecare, ci de a produce cea mai mare cantitate de fericire generală. Ne prescrie să facem cel mai mare bine pe care îl putem face. Dacă găsim un portofel cu 100 de lei, avem mai multe opțiuni înainte să anunțăm organele abilitate: (i) returnăm portofelul cu toate actele din el, dar reținem toți banii; (ii) returnăm portofelul cu toate actele din el, dar reținem 50 de lei; (iii) returnăm toate documentele și toți banii. Acțiunile (ii) și (ii) sunt, totuși, bune. Dacă nu găseam portofelul și returnam ceva din el, persoana care l-a pierdut s-ar fi găsit într-o situație mult mai proastă. Dar utilitarismul nu ne cere să facem un bine, ci să producem un maximum de bine general. De aceea, acțiunea corectă este să returnăm toate documentele și toți banii. Utilitarismul este teoria etică ce insistă pe faptul că nu trebuie să ne concentrăm pe o datorie de a face bine, ci pe consecințele acțiunilor care reduc cât de mult posibil sărăcia globală, de exemplu, conducând chiar, în mod ideal, la eradicarea ei. Cum în viața reală nu avem niciodată destule resurse încât să ajutăm pe toată lumea, suntem puși în situația dificilă de a decide unde putem face cel mai mare bine. Cu o mie de lei putem ajuta doi bătrâni să-și recapete vederea, sau putem oferi trei burse sociale unor copii din zone defavorizate.

Din păcate, tot în viața reală, acțiunile oamenilor au consecințe mixte. Uneori, când vrem să ajutăm pe cineva apar efecte secundare care îi prejudiciază pe ceilalți, iar alteori, când ne urmărim propriul interes producem avantaje și pentru ceilalți. Sau există situații în care, orice am face, tot nu putem evita facerea răului. De aceea, utilitarismul ne cere să facem un sold al plăcerii și durerii. Acțiunile corecte nu sunt cele care produc cea mai mare cantitate de plăcere și atât, ci acelea care au cele mai bune consecințe, scăzând cantitatea de durere provocată. Să ne imaginăm trei scenarii: (i) acțiunea X produce 20 de unități de plăcere și 15 unități de durere; (ii) acțiunea Y produce 10 unități de plăcere și 5 unități de durere; (iii) acțiunea Z produce 3 unități de plăcere și 1 unitate de durere. Acțiunea X produce cea mai mare cantitate de plăcere, dar utilitarismul spune că Z este cea mai bună acțiune.

Ce vă spune să faceți principiul utilității în dilema macazului și dilema pasarelei, dar în dilema dezastrului biologic?

Un tren transportă un virus produs artificial, care este extrem de periculos. Dacă virusul este eliberat în atmosferă, mii de oameni vor muri din cauza lui. George este unul dintre oamenii de știință responsabili cu distrugerea virusului în condiții sigure, și monitorizează transportul de pe un pod. Pe măsură ce trenul se apropie, el vede cu ajutorul unui binoclu că o bombă puternică a fost pusă pe șinele de cale ferată, și nu există nicio modalitate de a comunica această informație pentru a opri trenul în timp util. Dacă trenul trece peste bombă, atunci va exploda și virusul va fi eliberat în atmosferă, producând consecințe

catastrofale. Pe pod, lângă George, se află o persoană obeză. Singura modalitate de a opri trenul este ca George să împingă persoana respectivă în fața trenului, deși asta îi va aduce moartea. George continuă cu acest plan și împinge persoana obeză în fața trenului, cauzându-i moartea, dar previne explozia și salvează mii de oameni care ar fi murit din cauza virusului.

Etica vieții virtuozose (împlinite)

Avem uneori șansa să întâlnim în viață oameni pentru care nutrim respect și admirație nu pentru că au un statut social aparte, bani și putere, ci pentru că întreaga lor viață este una realmente cumpătată, iar ei reușesc să ia aproape de fiecare dată deciziile cele mai înțelepte și să analizeze corect fiecare situație. Acești oameni sunt un model pentru cei din jur. Lideri spirituali precum actualul Dalai Lama sau conducători precum Regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii par să fie astfel de exemple. Ne raportăm la aceste persoane nu neapărat ca la un ideal de neatins, ci mai degrabă ca la modele reale de urmat. Cum reușesc să fie așa? Și ce putem face pentru a fi astfel de persoane? Iată o întrebare care i-a preocupat pe filosofi morali încă din cele mai vechi timpuri.

Grecia Antică, mai cu seamă scrierile lui Aristotel (*Etica Nicomahică*, *Etica Eudemică*), reprezintă punctul de plecare pentru ceea ce astăzi considerăm a fi cea de-a treia direcție majoră de analiză etică, denumită generic „etica virtuții”. Spre deosebire de teoriile etice elaborate de Kant (etica respectului față de persoane) și utilitariștii Bentham și Mill (etica fericirii generale), ambele preocupate de cum trebuie să acționăm, etica virtuții urmărește ce fel de persoane trebuie să fim. Cum ar trebui să trăim astfel încât viața noastră să fie una împlinită, demnă de o ființă umană? Etica virtuții ne spune că un om virtuos va lua de fiecare dată decizii corecte, iar acțiunile sale vor fi morale pentru că decurg din caracterul său virtuos. Este așadar necesar ca oamenii să dobândească o serie de virtuți și să își dezvolte caracterul pentru a fi capabili să ia deciziile morale corecte. În plus, dobândirea unui caracter virtuos ne aduce aproape de împlinirea naturii noastre specifice, de atingerea potențialului nostru maxim. Realizarea acestui lucru echivalează cu o viață împlinită sau fericită, ceea ce Aristotel numea prin termenul grecesc *eudaimonia*.

Discuție

În ce constă o viață împlinită astăzi? Sunt virtuțile necesare pentru a avea o viață împlinită? Dacă da, ce virtuți ar trebui să dobândim?

Mai este astăzi relevantă etica virtuții, după mai bine de 2400 de ani de la originile sale? Ne putem aminti, de pildă, cum la finalul anilor '80, când s-au confirmat zvonurile despre relația extraconjugală dintre prințul Charles și Camilla Parker-Bowles, opinia publică britanică și de pretutindeni a fost cuprinsă de o stare de șoc. Deși acțiunea prințului Charles ținea strict de viața personală, fără vreo influență directă asupra rolului său public, oamenii l-au condamnat. Și nu au făcut asta din considerente utilitariste sau deontologice, de vreme ce consecințele relației sale nu se răsfrângeau asupra activității sale oficiale de prinț, iar acțiunea sa ar fi putut fi evaluată moral doar în plan personal, dat fiind că și-a încălcat datoria de soț, dar nu și pe cea de prinț. În schimb, oprobiul public a fost întemeiat moral pe considerente legate de etica virtuții. Viitorul rege, de la care se cerea o conduită impecabilă și un caracter bine format, a arătat o conduită reprobabilă și a dezamăgit pentru că a dovedit astfel că îi lipseau unele virtuți.

Printre virtuțile pe care trebuie să le dobândim se numără virtuți morale precum curajul, cumpătarea sau mărinimia și virtuți intelectuale, precum înțelepciunea, inteligența sau discernământul. Dacă cele din urmă pot fi dobândite prin studiu, primele nu pot fi dobândite decât prin exercițiu: devenim drepti practicând dreptatea. Educația morală devine astfel esențială pentru a ne forma un caracter virtuos. O dată ce am dobândit excelența morală, vom fi capabili să vedem mai bine ce trebuie să facem în funcție de circumstanțele în care vom fi puși și vom putea fi, la rândul nostru, modele pentru cei din jur. Până atunci, etica virtuții ne învață că, pentru a evalua moral o situație trebuie să ne gândim ce ar face în circumstanțele respective un înțelept, adică acela care a dobândit un fler practic de a judeca ce este bine să faci, știind că deciziile acestuia vor fi totdeauna dependente de context și nu abstracte sau generale, pe bază de reguli fixe.

Discuție

Cum ne ajută etica virtuții să analizăm dilema macazului în cazul în care:

- Neschimbarea macazului a fost cauzată de *nepăsare*?
- Schimbarea macazului a fost cauzată de o *motivație rasistă*?
- Persoana care a călcat unul/ cinci oameni nu a simțit nicio urmă de *regret*?

Chiar dacă etica virtuții în varianta aristotelică nu este o teorie etică de tipul celor moderne (precum deontologismul și utilitarismul), dat fiind că nu propune un standard obiectiv sau un principiu fix de evaluare morală, ea rămâne un cadru de evaluare valid pentru analiza problemelor etice. Este cu precădere de folos atunci când avem nevoie de o analiză globală a unei situații morale, centrată pe persoanele implicate într-o problemă, având totodată nevoie să luăm în considerare trăsăturile particulare ale situației analizate.

Conflictul între valori

Regulile, pe care le-am învățat din familie sau de la școală, admit excepții. Autoritatea lor de a fi respectate nu este totuși nelimitată. Trebuie să nu mințim în general, dar dacă o minciună reușește să salveze viața unei persoane inocente, atunci este moral să încălcăm regula. Teoriile morale încearcă să sistematizeze aceste cazuri și să propună un principiu moral care acoperă mult mai multe situații decât o regulă. Înțelegem de ce minciuna este greșită dacă facem apel la principiul umanității, care ne spune că ființele umane nu trebuie folosite doar ca mijloace. Acest principiu moral interzice nu doar minciuna, ci și umilirea, batjocorirea, exploatarea celorlalți. Problema este că și teoriile morale au o autoritate limitată. Valorile apărute de teorii morale pot intra la rândul lor în conflict. În variațiunile dilemei trenului, utilitarismul favorizează salvarea mai multor oameni cu prețul sacrificării unei persoane, pe când o etică a respectului ne îndeamnă să nu folosim ființa umană doar ca mijloc pentru a atinge anumite scopuri, fie ele și bine intenționate. Așadar, teoriile etice ne trag uneori în direcții opuse.

Cum putem rezolva conflictul între valori? Modul în care am formulat întrebarea ne sugerează că trebuie să avem o abordare constructivă și creativă. Nu am întrebat cine are dreptate, ci cum putem rezolva o problemă.

În primul rând, este bine să conștientizăm că, deși există lucruri care ne despart, există întotdeauna și lucruri care ne apropie. Chiar și cei mai mari dușmani au valori în comun. Trebuie să privim cu imaginație dincolo de dezacord, ca să găsim soluții alternative în funcție de ceea ce aduce armonie între cele două perspective. De exemplu, în dilema pasarelei un tren amenință să ucidă 5 oameni. Tu stai pe o pasarelă, deasupra liniilor, alături de o persoană străină. Dacă o împingi pe linii, corpul său va opri trenul, salvând viața celor cinci persoane. Utilitarismul susține sacrificarea unei persoane pentru a salva cinci, minimizând pierderile, iar etica lui Kant ne cere să nu folosim persoana în cauză doar ca un instrument, căci orice ființă umană trebuie apreciată în lumina demnității pe care o posedă, nu a utilității. În acest punct trebuie să ne gândim la ce lucruri ar apropia cele două perspective. Orice teorie etică privește cu ochi buni acțiunile eroice. Nu împingem persoana de pe pasarelă, dar dacă ne-am pune noi în fața trenului pentru a salva cinci persoane atunci acțiunea va fi apreciată drept un act de eroism. Ambele teorii etice sunt mai dispuse să accepte sacrificiul de bună voie, decât sacrificarea unei persoane împotriva propriei dorințe.

În al doilea rând, trebuie să vedem nu doar dincolo de ceea ce ne desparte, ci și dincolo de întreaga situație în care am fost puși să luăm decizii extrem de grele. Provocarea este să privim spre viitor astfel încât să nu ne mai confruntăm cu aceste

probleme de la bun început. Este nevoie de o viziune morală care ne spună cum să evităm sacrificarea oamenilor pentru binele general, ce schimbări profunde trebuie să facem pentru a elimina sursa răului. Dacă într-o societate oamenii sunt ținuti ostatici la ordinea zilei cu riscul de a fi vătămați, atunci sacrificiul personal nu va mai conta. Eroismul unora nu rezolvă problema. E ca o picătură într-un ocean. Trebuie să recunoaștem că este ceva profund în neregulă cu acea societate. Așadar, imaginația morală și înțelepciunea sunt necesare pentru a creiona un viitor în care probleme înfiorătoare nu mai apar.

De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?

(Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu)

Universitatea morală – de la ideal la realitate

Rostul unei universități moderne – indiferent de profil – nu e doar acela de a ne forma ca specialiști și cercetători, ci și ca oameni civilizați, culti, oameni de caracter, care ne respectăm semenii și instituțiile, ca *oameni morali*. Un mediu imoral favorizează formarea unor oameni imorali, iar un mediu moral dă naștere unor oameni morali. Nu e de mirare că a început bătălia pentru o organizație morală după o lungă perioadă de ignorare a acestui aspect.

Există tot mai multe universități în lume care au inclus în „misiunea” lor acest obiectiv: să devină o instituție integră, morală, populată de oameni integri. Planurile lor strategice conțin mijloacele concrete prin care putem atinge acest obiectiv. Care sunt aceste mijloace? – iată unul din răspunsurile pe care le așteptăm de la acest curs. În orice caz, ele nu constau doar în definirea cât mai detaliată a unui comportament imoral – cum e bunăoară plagierea unei lucrări – și aplicarea unei pedepse după comiterea actului, pentru a descuraja repetarea lui, ci și în crearea unui climat favorabil eticii.

Misiunea Universității Michigan include, pe lângă scopul didactic și cel de cercetare, obiectivul „creării unei universități responsabile și morale”.

În orice instituție întâlnim comportamente pe care le numim „imorale”. De obicei trecem cu nonșalanță sau cu neputință pe lângă ele, considerându-le neimportante sau mult prea greu de evaluat obiectiv. Vom vedea însă că actele

imorale nu sunt nici lipsite de importanță și nici atât de dificil de evaluat pe cât s-ar putea crede. Ele contribuie însă la crearea unui mediu organizațional imoral, în care pare că totul este permis, ceea ce va favoriza și mai multe comportamente imorale.

Exercițiu: Imaginați-vă o lădiță cu mere proaspăt culese. După un timp, observați că un măr a mucegăit, astfel că îl îndepărtați ca să nu strice și merele vecine. Situația se repetă de câteva ori în decursul zilelor următoare. În final, cercetați mai amănunțit lădița cu mere și constatați că lădița însăși e putredă și din acest motiv prindeau mucegai toate merele.

Dar dacă lădița de mere este o metaforă pentru universitate, iar merele, pentru membrii comunității acelei universități? Ce credeți că este mai relevant pentru a explica acțiunile imorale perpetuate și generalizate, lădița stricată (mediul universitar în care apar comportamentele imorale) sau merele stricate (indivizii care se comportă imoral)?

Să luăm de pildă cazul Universității X, cunoscută printre candidații la admitere, cursanți și profesori ca un spațiu relaxat, în care „te descurci” fără prea mari bătăi de cap: se intră ușor, cerințele la cursuri sunt minime, lucrările de seminar „se rezolvă” pentru suma corectă, la examene poți să nu înveți nimic pentru că treci oricum, iar de absolvit, nici nu se pune problema să te stresezi. Profesorii „închid ochii” atunci când observă sau află despre lucrări cumpărate sau plagiate, iar cei mai mulți așteaptă diverse „atenții” în zilele de examen. Noul rector al Universității X are însă o altă viziune asupra modului în care ar trebui să funcționeze instituția și își dorește să conducă o universitate morală, în care etica și integritatea academică sunt apreciate și respectate de către toți membrii. Ce e de făcut? De exemplu, rectorul ar putea sancționa drastic fiecare abatere individuală, în speranța că cei care au greșit vor învăța o lecție și se vor comporta etic pe viitor. Soluția este necesară, dar este ea și suficientă? Problema este că abaterile nu sunt excepția, ci mai degrabă regula (nescrisă) de comportament în cadrul Universității X. Toți se comportă imoral, pentru că „așa merge treaba” aici. Pare că există o „contaminare” de grup cu acțiuni imorale.

O universitate este **morală** dacă **practicile** sale curente (contextul sau mediul universitar) **stimulează** membrii săi să adopte o **conduită morală**. (adaptat după Kaptein, *Ethics Management...*, p. 67)

La fel ca în cazul oricărei organizații, putem vorbi și în cazul universităților despre un nivel de moralitate general și colectiv, situat dincolo de moralitatea fiecărui membru al instituției respective. Aceasta deoarece universitățile constituie,

la rândul lor, un mediu în care se dezvoltă un cumul de practici organizaționale ce pot fi supuse evaluării morale, așa cum susțin Kaptein și Wempe¹. Aceste practici organizaționale specifice fiecărei universități sunt exprimate propriu-zis prin acțiunile membrilor universității respective și formează *contextul moral* în care sunt luate deciziile etice, așa cum ar susține Menzel². Departate de a fi neutru sau pasiv, *contextul sau mediul universitar joacă un rol activ în procesul de luare a deciziilor etice, prin aceea că poate constrânge sau, după caz, stimula membrii universității să acționeze moral ori imoral*. Acest lucru poate fi exprimat fie explicit – prin intermediul politicilor și procedurilor în vigoare (formal, la nivelul structurii universității), fie implicit – prin atitudini, tradiții perpetuate, valori asumate (informal, la nivelul culturii organizaționale dintr-o universitate).

Comportamente imorale în universitate și consecințele lor

Are până la urmă vreun rost să ne preocupăm atât de mult de crearea unor universități morale? Pare în definitiv mai degrabă un ideal decât ceva ce am putea transpune în realitate. Desigur, putem și ignora dimensiunea morală a vieții universitare, dar o vom face riscând daune de toate felurile, de la cele privind satisfacția muncii, la cele ce vizează reputația și pierderile financiare.

O diagnoză morală a UB pe baza unui sondaj de opinii realizat informal arată că principalele comportamente imorale sunt, în ordinea descrescătoare a frecvenței, următoarele:

- ✖ Relația viciată profesor-student: adresare, hărțuire, tratarea arogantă a studenților
- ✖ Plagiat
- ✖ Conflict de interese, nepotism, concurență neloială
- ✖ Probleme de evaluare etică a proiectelor de cercetare
- ✖ Trafic de influență
- ✖ Corectitudinea notării – corupție
- ✖ Încălcarea dreptului la confidențialitate (în notare, în calificativele finale, în datele statistice etc.)
- ✖ Statutul micilor cadouri instituționale
- ✖ Probleme de etichetă la ore și în serviciile administrative

¹ Muel Kaptein; Johan Wempe. *The balanced company: A theory of corporate integrity*. New York: Oxford University Press, 2002.

² Donald Menzel. *Ethics Management for Public Administrators: Building Organizations of Integrity*. New York: M. E. Sharpe, 2007.

De exemplu, lipsa unui sistem de etică a cercetării îi pune în dificultate pe cercetătorii care trebuie să depună împreună cu articolul lor și avizul de etică atunci când vor să își publice cercetările în diferite reviste specializate. De asemenea, cercetătorilor care vor să desfășoare studii în penitenciare, pe deținuți, li se cere, pentru a le oferi acestora accesul în penitenciar, avizul de etică al instituției din care fac parte. De unde ar obține toți aceștia avizul respectiv în lipsa unui sistem care să îl ofere? De la Decan? De la Rector? De la departamentul de cercetare? Corelat, acest lucru a determinat parțial și plasarea pe un loc modest în topurile universitare mondiale, iar lipsa unor sisteme eficiente anti-plagiat a condus la critici care asociau universitatea cu o fabrică de diplome, ambele determinând scăderea reputației universității. Apoi, inexistența unor mijloace securizate de a depune plângerile și de a urmări rezolvarea lor de către consilierii de etică, profesioniști în domeniu, a dus la sporirea tensiunilor dintre membrii corpului didactic și la procese pierdute de universitate în tribunale, deci la pierderi financiare și afectarea satisfacției muncii. Inexistența unor reguli explicite de etichetă universitară duce la conflicte cu personalul administrativ, la perpetue acuze reciproce. Jignirea profesorilor de către studenți și a studenților de către profesori înveninează atmosfera în anii de studiu și demobilizează studenții merituosi etc.

A ignora aceste surse de dizarmonie într-o universitate este totuna cu a le cultiva – cu pierderile de rigoare. Aceste pierderi vor fi numite *risc moral* (probabilitatea producerii unor consecințe rele atunci când înfăptuim un anumit tip de acțiune). Iată principalele acțiuni imorale înfăptuite în universitățile românești în genere, așa cum sunt identificate în cadrul a două cercetări empirice realizate la distanță de zece ani³:

- favoritismul și evaluarea subiectivă din partea cadrelor didactice;
- hărțuirea sexuală pe linie ierarhică;
- nerespectarea proprietății intelectuale;
- comunicarea deficitară în instituție;
- mita și cadourile oferite profesorilor;
- relațiile erotice între studenți și profesori;
- utilizarea unui limbaj ofensator sau superior de către cadrele didactice;
- limbajul rece și nepolitic al personalului administrativ în relația cu studenții;
- presiuni din partea profesorilor pentru ca studenții să le cumpere cărțile.

³ Mihaela Miroiu (coord.); Daniela Cutaș; Ana Bulai; Liviu Andreescu; Daniela Ion. *Etica în universități. Cum este și cum ar trebui să fie: cercetare și cod*. România: Ministerul Educației și Cercetării, 2005; respectiv Silvia Puiu; Radu Florin Ogarca. „Ethics Management in Higher Education System of Romania”. În: *Procedia Economics and Finance*, nr. 23, 2015, pp. 599-603.

De ce ne dorim o universitate morală?

Cercetări empirice și teoretice de etică organizațională* evidențiază că mediul sau contextul organizațional influențează în mod direct comportamentul (i)moral al membrilor unei organizații. Universitățile trebuie să dezvolte un mediu etic și practici etice la nivel instituțional pentru a pretinde comportamente etice la nivel individual. Este așadar nevoie să fim atenți la etica universității ca întreg, deopotrivă cu etica membrilor acesteia.

Principiile și normele morale au fost prezente întotdeauna în mediul universitar, dar în cea mai mare parte a timpului sub forma unor reguli nescrise, a unor obiceiuri academice și bune practici profesionale variabile de la o universitate la alta. Unii confundă morala universității cu morala creștină, ce domină în afara universității, în societate și în viața privată. Morala academică și cea a cercetării nu sunt părți ale „moralei comune”, ci sunt forme ale *eticii instituționale*. Introducerea codurilor etice după anul 2000 nu a schimbat radical situația, deoarece majoritatea au rămas simple hârtii într-un sertar, în lipsa unei „infrastructuri etice” care să instituționalizeze și să *impună* valorile morale ale instituției.

Cum putem crea o universitate morală?

Cum putem așadar crea o universitate morală? Folosind terminologia specifică managementului eticii în organizații⁴, pentru a crea o universitate morală este necesar ca aceasta să internalizeze o serie de *virtuți organizaționale* în toate practicile și procesele sale interne, astfel încât să îi stimuleze pe toți membrii acelei comunități academice (cursanți, cercetători, cadre didactice, personal administrativ) să se comporte etic și să prevină totodată comportamentele imorale ale acestora. Așadar, o universitate morală este cea care creează un context moral pentru membrii săi prin dezvoltarea unor virtuți morale organizaționale. Măsura în care universitățile dezvoltă astfel de virtuți ne indică măsura în care le putem considera ca fiind morale, dat fiind că aceste virtuți reprezintă condiții pentru un comportament individual etic și reflectă capacitatea universității respective de a stimula un astfel de comportament.

Atunci când membrilor universității nu li se oferă un cadru moral explicit care să ghideze comportamentul dezirabil, aceștia vor trata cel mai probabil spontan diversele probleme etice pe care le vor întâlni, folosind o scală vagă și nedefinită a

* Muel Kaptein. „Developing and Testing a Measure for the Ethical Culture of Organizations: The Corporate Ethical Virtues Model”. În: *Journal of Organizational Behavior*, nr. 29, 2008, pp. 923-947; Linda Trevino, Stuart Youngblood. „Bad apples in bad barrels: A causal analysis of ethical decision-making behavior”. În: *Journal of Applied psychology*, 1990, nr. 75(4), pp. 378-385.

⁴ Muel Kaptein. *Ethics Management. Auditing and Developing the Ethical Content of Organizations*, Dordrecht: Kluwer Academic Pub., 1998.

ceea ce este bine și rău, permis și interzis.⁵ Virtuțile (calitățile) organizaționale ale universității funcționează în acest context drept repere morale pentru toți participanții la comunitatea respectivă. Putem astfel evalua dacă o universitate este morală evaluând îndeaproape dacă – și în ce măsură – aceasta internalizează o serie de virtuți organizaționale.

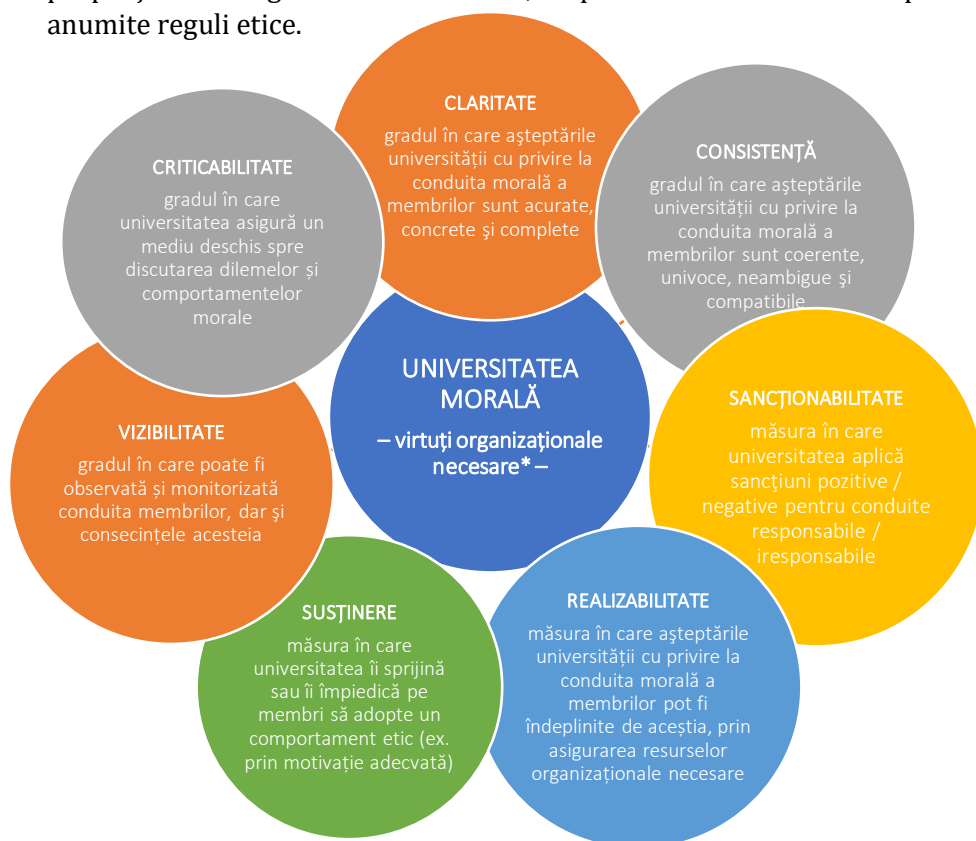
Iată o exemplificare pentru modul în care putem evalua concret prezența a șapte virtuți organizaționale necesare unei universități morale (adaptare după Kaptein, *Developing and Testing ...*):

1. Claritate – evaluăm măsura în care exigențele morale ale universității față de conduita membrilor acesteia sunt exprimate clar, fără ambiguități, sub formă de reguli sau direcții de comportament în cadrul politicilor și procedurilor formale de etică (ex. Codul de etică, politica de onestitate academică), precum și în discuții informale (ex. în cadrul unor training-uri de etică, în interacțiunea studenți-profesori). Totuși, exigențele morale nu trebuie să fie sufocante și nici specificate până în ultimul detaliu, scopul fiind acela de a ghida comportamente morale, nu de a anula propriile judecăți morale ale membrilor universității.
2. Consistență – evaluăm gradul în care exigențele morale ale universității față de conduita membrilor acesteia sunt coerente, fără contradicții, de exemplu urmărind dacă modelul oferit de cadrele didactice cursanților sau de superiorii ierarhici personalului administrativ este unul în acord cu normele morale exprimate de politicile și procedurile etice ale universității.
3. Realizabilitate – evaluăm maniera în care universitatea stabilește exigențe morale de comportament care pot fi atinse în mod realist de membrii acesteia, de exemplu dacă aceștia au la dispoziție resursele necesare de timp, cunoștințe, echipament, buget sau autoritatea de a îndeplini responsabilitățile ce le-au fost trasate, astfel încât să nu fie presăși să încalce regulile morale din cauză că nu pot gestiona aceste responsabilități din lipsă de resurse (de pildă atunci când sunt stabilite cerințe exagerate de rezultate în cercetare, care pot conduce la o eventuală fabricare a datelor unui studiu).
4. Susținere – evaluăm modul în care universitatea îi încurajează sau, dimpotrivă, îi demotivează pe membri să adopte un comportament etic, mai exact dacă prin respectarea normelor morale membrii au de câștigat sau de suferit în activitatea lor cotidiană; de exemplu, dacă un cursant care raportează acțiuni imorale ale unui profesor va fi ulterior apreciat de colegi și celelalte cadre didactice sau, dimpotrivă, marginalizat.
5. Vizibilitate – evaluăm gradul în care universitatea asigură monitorizarea comportamentelor imorale, astfel încât acestea să poată fi depistate și aduse

⁵ John Bruhn. „The Functionality of Gray Area Ethics in Organizations”. În: *Journal of Business Ethics*, nr. 89, 2009, pp. 205-214.

la cunoștința celor în măsură să ia atitudine, iar cei care ar putea fi tentați să încalce regulile morale să știe că vor fi descoperiți și sancționați, de exemplu printr-o atență monitorizare a tezelor de doctorat împotriva plagiatului.

6. Criticabilitate – evaluăm modul în care universitatea asigură mijloacele formale și informale prin care membrii pot să discute deschis problemele și dilemele etice cu care se confruntă, de exemplu prin existența unui consilier de etică și organizarea unor training-uri de etică.
7. Sancționabilitate – evaluăm maniera în care universitatea pedepsește încălcarea regulilor morale și răsplătește comportamentele morale ale membrilor săi, de exemplu prin introducerea în procedurile de evaluare a unor indicatori privind conduita morală, sau prin sancționarea imediată și fermă a copiatului ori falsificării de date, astfel încât membrii să fie stimulați să repete comportamentele morale și descurajați să încalce regulile. În egală măsură, sancțiunile sau recompensele trebuie să fie proporționale cu gravitatea abaterilor, respectiv cu meritul de a respecta anumite reguli etice.

* Cf. Muel Kaptein. „Developing and Testing a Measure for the Ethical Culture of Organizations: The Corporate Ethical Virtues Model”. În: *Journal of Organizational Behavior*, nr. 29, 2008, pp. 923-947.

Prezența optimă a acestor virtuți în universități creează totodată premisele necesare funcționării codului de etică, dat fiind că asigură condițiile pentru ca membrii comunității academice să poată respecta în practică prevederile acestui cod.

Reglementări privind etica în universitățile din România

Diferite aspecte de etică și integritate academică au fost reglementate în România printr-o serie de acte normative. Redăm mai jos o selecție a acestora, alături de principalele prevederi ale fiecăruia, relevante pentru tematica privind etica și integritatea academică, precum reglementări privind plagiatul și falsificarea de date, codul de etică universitară, înființarea de comisii și consilii de etică universitară, asigurarea calității învățământului universitar sau introducerea cursurilor de etică și integritate academică în curricula universitară.⁶

- Ordonanța Guvernului nr. 57/2002 privind cercetarea științifică și dezvoltarea tehnologică – prevede cadrul de organizare a activităților de cercetare-dezvoltare, cuprinzând cercetarea științifică (ce include cercetarea fundamentală și cercetarea aplicativă), dezvoltarea experimentală și inovarea bazată pe cercetare științifică și dezvoltare experimentală.
- Legea nr. 206/2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare – definește abateri precum *plagiatul și autoplagiatul, confectionarea și falsificarea de date*; prevede înființarea *Consiliul Național de Etică a Cercetării Științifice, Dezvoltării Tehnologice și Inovării* (CNECSDTI) drept organism consultativ, fără personalitate juridică, al Ministerului Cercetării și Inovării (MCI), care derulează activități specifice precum: monitorizează aplicarea și respectarea dispozițiilor legale referitoare la normele de etică și deontologie în cercetare de către unitățile și instituțiile din sistemul național de cercetare-dezvoltare și inovare (CDI), precum și de către personalul de cercetare-dezvoltare; elaborează rapoarte cu analize, opinii și recomandări în legătură cu problemele de natură etică ridicate de evoluția științei și a cunoașterii și cu etica și deontologia profesională în activitatea de cercetare-dezvoltare; propune modificări ale Codului de etică și deontologie profesională al personalului din cercetare-dezvoltare; elaborează și face propuneri cu privire la coduri de etică pe domenii științifice, cu privire la cele mai bune practici internaționale pentru

⁶ Pentru cadrul legislativ, vezi Simina Elena Tănăsescu, „Standarde și reglementări”, în *Deontologie academică. Curriculum cadru*, <https://deontologieacademica.unibuc.ro/wp-content/uploads/2018/10/Deontologie-Academica-Curriculum-cadru.pdf>.

depistarea și combaterea plagiatului, pe care le propune spre aprobare conducerii MCI; propune MCI reglementări pentru evaluarea plagiatelor, pe baza experienței și a cazuisticii/legislației etc.

- Ordinul nr. 4492/2005 privind promovarea eticii profesionale în universități – introduce obligația instituțiilor de învățământ superior acreditate sau autorizate să funcționeze provizoriu de a adopta propriul *Cod de etică universitară*, care să cuprindă formularea explicită a idealurilor, principiilor și normelor morale pe care consimt să le respecte și să le urmeze membrii comunității academice în activitatea lor profesională. Codul de etică universitară este un document obligatoriu, care întregeste Carta universității și stabilește standardele de etică profesională pe care o comunitate universitară își propune să le urmeze, precum și penalizările care se pot aplica în cazul încălcării acestora.
 - Același ordin introduce obligația instituțiilor de învățământ superior de a înființa o *Comisie de etică universitară*, subordonată senatului universitar, cu atribuții de elaborare a Codului de etică universitară, analiză și soluționare a reclamațiilor și sesizărilor referitoare la abaterile de la etica universitară etc. În plus, ordinul prevede constituirea *Consiliului de etică universitară* la nivelul Ministerului Educației și Cercetării, cu atribuții precum: oferirea de consultanță și monitorizare a modului de aplicare a codurilor de etică universitară din instituțiile de învățământ superior acreditate și autorizate să funcționeze provizoriu; diseminarea bunelor practici de elaborare și aplicare a codurilor de etică universitară; sesizarea din oficiu în legătură cu cazurile de încălcare a eticii universitare în situația în care instituțiile de învățământ superior nu se sesizează din proprie inițiativă.
- Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 75/2005 privind asigurarea calității educației – prevede înființarea *Agenciei Române de Asigurare a Calității în Învățământul Superior (ARACIS)*, agenție care formulează și revizuieste periodic standarde naționale de referință și indicatorii de performanță pentru evaluarea și asigurarea calității în învățământul superior (asigurate anterior de Consiliului Național de Evaluare și Acreditare Academică).
- Legea Educației Naționale nr. 1/2011 – prevede înființarea *Consiliului de Etică și Management Universitar (CEMU)* drept organism consultativ al Ministerului Educației Naționale, fără personalitate juridică, a cărui misiune este dezvoltarea culturii eticii și integrității în universitățile din România. Rolul CEMU este de a determina și sprijini universitățile să elaboreze și să pună în practică politicile de etică și de integritate universitară. CEMU auditează comisiile de etică din universități și se

pronunță asupra litigiilor de etică universitară pe baza unui *Cod de referință al eticii și deontologiei universitare* (pe care îl elaborează).

- Ordinul de ministru nr. 3.131/2018 privind includerea în planurile de învățământ, pentru toate programele de studii universitare organizate în instituțiile de învățământ superior din sistemul național de învățământ, a cursurilor de etică și integritate academică – prevede obligativitatea participării masteranzilor și doctoranzilor la cursuri de etică și integritate academică cu o durată de minimum 14 ore, începând cu anul universitar 2018-2019; cursurile sunt opționale pentru nivelul licență.

Un fenomen curios caracterizează relația dintre practica morală și punerea ei sub formă de reguli: regulile (legile) au luat-o înaintea practicii, în sensul că exprimă o viziune mai avansată decât realitatea din universități. De exemplu, un set de acte normative cere realizarea în fiecare universitate a unei Comisii de etică academică menită să reglementeze moral comportamentul membrilor comunității academice în ansamblu, precum și a unei Comisii de etică a cercetării, menită să reglementeze comportamentul profesional al cercetătorilor. Această Comisie controlează Grupul de evaluare a proiectelor de cercetare avansate spre finanțare, un grup de *peer reviewers*. Ambele comisii apelează la Comisia de analiză pentru rezolvarea litigiilor. În general, această schemă nu e respectată în practică, fie adăugând abuziv instituții noi, care exercită funcții ce revin în mod firesc unora dintre instituțiile menționate anterior. De pildă, Comisiile de analiză și Ombudsmanul au în esență aceeași funcție ca și Comisiile de etică. Este așadar necesară corelarea între prevederile normative și realitatea instituțională, căci altfel nu vom putea vorbi de o infrastructură etică autentică.

Reguli morale și de etichetă în spațiul academic

Universitățile sunt spații menite să faciliteze transmiterea și progresul cunoașterii prin activități didactice și de cercetare, iar pentru ca acest lucru să se desfășoare în condiții optime este nevoie ca toți membrii comunității academice (studenți, masteranzi, doctoranzi, cercetători, profesori, personal administrativ, conducere etc.) să respecte o serie de norme morale și

Deși sunt înrudite, regulile morale și cele de etichetă (conduită) diferă prin tipul de acțiuni pe care le reglementează: regulile morale decurg din valori și principii, impunând restricții generale esențiale de comportament în societate, în timp ce regulile de etichetă intră în sfera convențiilor de politețe și au o arie de aplicabilitate mai restrânsă.

de conduită, la fel cum se întâmplă în orice tip de organizație (deși normele specifice pot să difere).

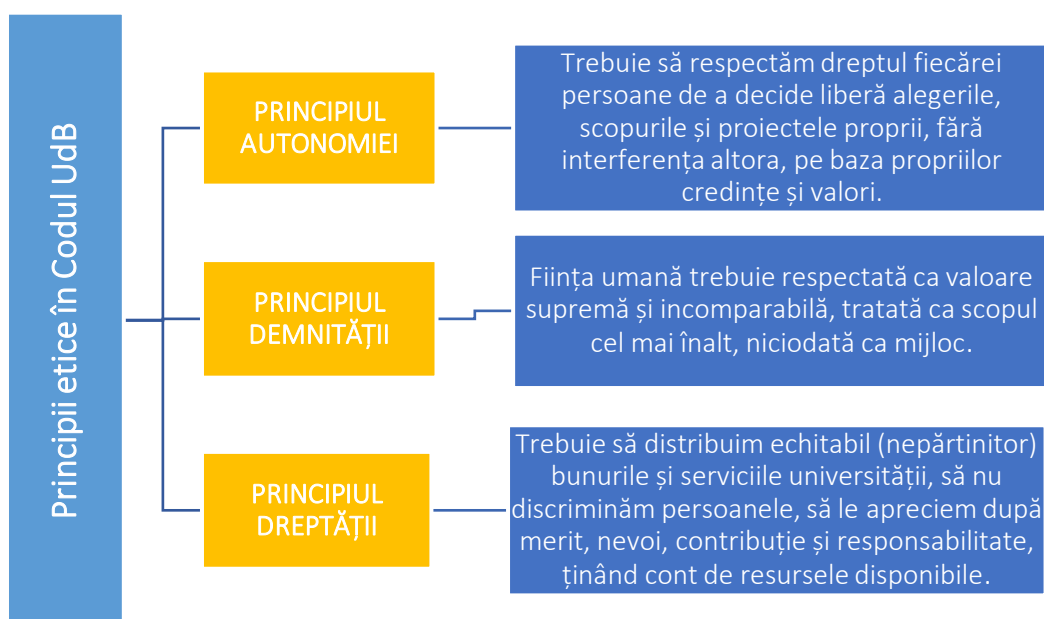
Reguli morale specifice universităților

Universitățile din România (și din lume) au adoptat Coduri de etică prin care se angajează să respecte o serie de valori și principii etice generale, din care decurg reguli morale specifice, cu rolul de a ghida deciziile etice și de a oferi un model de comportament moral.

Valorile morale sunt standarde culturale valabile pentru toți membrii organizației, care ghidează comportamentul nostru moral. În realitate, ele nu funcționează ca un ghid propriu-zis, ci mai degrabă ca un reper moral, fiind conținute tacit în principiile etice. De pildă, valoarea dreptății e „ascunsă” în principiul dreptății. Un cod de etică având ca fundament valorile morale e un cod bazat pe o declarație de valori, cum sunt, de exemplu, codurile universităților românești.

Principiile etice nu sunt nici ele *reguli* de conduită, ci *criterii* majore care întemeiază și justifică regulile de conduită; ele țin de *fundamentele moralității* (teorii), fiind dezbătute și modificate continuu de eticieni. Personalul obișnuit nu se ocupă de fundamentele eticii.

Datoriile morale specifice sau standardele morale (reguli de conduită, proceduri de aplicare a principiilor) există sub forma unor obligații sau interdicții care ne spun ce să facem/să nu facem sub aspect moral.

Iată câteva reguli morale ce pot fi desprinse din Codul de etică al Universității din București și care le solicită atât participanților la programele de studii ale instituției (studenți, masteranzi, doctoranzi, cercetători), cât și cadrelor didactice și personalului administrativ să se comporte astfel încât să:

- ✓ Respecte libertatea și autonomia academică și personală prin neimpunerea unor credințe religioase, atașamente politice sau alte categorii de convingeri, precum și prin libertatea de a alege programele de studiu și de cercetare, oportunitățile și nivelurile de pregătire pe care le consideră adecvate;
- Fiecare membru al Universității din București trebuie să cunoască și să respecte prevederile **Codului de etică**, disponibil integral pe website-ul instituției. Tot acolo sunt specificate și sancțiunile aplicabile în caz de nerespectare.*
- ✓ Protejeze dreptul la confidențialitate în toate problemele ce țin de viața celorlalți;
 - ✓ Promoveze egalitatea de șanse, evitând orice formă de discriminare sau tratarea inegală a persoanelor, bazată explicit ori implicit pe criterii extraprofesionale precum rasa, etnia, religia, convingerile politice, naționalitate, gen, vârstă, dizabilități etc.;
 - ✓ Prevină și să combată corupția (ex. darea și luarea de mită în bani, cadouri sau alte avantaje materiale, traficul de influență) în toate formele ei, astfel încât să evite situațiile de obținere a unor avantaje nemeritate (ex. la concursurile de admitere în facultăți, la examene, la concursurile de ocupare a posturilor didactice, de cercetare și tehnice, la competițiile de obținere a granturilor de cercetare etc.);
- Studenții nu au voie să își reproducă propriile lucrări pentru a obține calitative sau credite diferite la cursuri diferite.**
- ✓ Prevină atât abuzul de putere, cât și abuzul de încredere;
 - ✓ Respecte onestitatea academică și corectitudinea intelectuală prin evitarea și declararea formelor de plagiat, copiat, „fabricare” a rezultatelor cercetărilor, de încălcare a proprietății intelectuale și a drepturilor de autor;
 - ✓ Manifeste respect și toleranță față de ceilalți, fiind interzise adresările suburbane, jignitoare, irreverențioase sau vulgare, umilirea, intimidarea, amenințarea ori atacul la persoană;
 - ✓ Evite și să sancționeze orice formă de hărțuire (ex. fizică, psihică, sexuală) prin care este manifestat un comportament degradant, intimidant sau

umilitor și care urmărește sau conduce la afectarea capacității unei persoane de a-și desfășura în mod firesc activitățile profesionale și de studiu;

- ✓ Arate bunăvoință atât prin recunoașterea și recompensarea celor merituosi, cât și prin înțelegerea și sprijinirea celor aflați în dificultate, evitând în același timp nepăsarea, egoismul, invidia, vanitatea, insolența sau cinismul.

Dat fiind că cele mai importante reguli morale ale unei societăți sunt adesea preluate și transformate în legi, fiindu-le astfel atașate o serie de sancțiuni juridice în caz de nerespectare, putem regăsi și printre regulile morale aferente spațiului academic mai multe exemple de astfel de legiferări.

HĂRȚUIREA SEXUALĂ

Legea 202/2002 definește hărțuirea sexuală ca fiind „situația în care se manifestă un comportament nedorit cu conotație sexuală, exprimat fizic, verbal sau non-verbal, având ca obiect sau ca efect lezarea demnității unei persoane și, în special, crearea unui mediu de intimidare, ostil, degradant, umilitor sau jignitor”.

Exemple:

- *Condiționarea examenului sau a promovării de un serviciu sexual;*
- *Asaltul sexual continuu, în ciuda protestelor, având ca efect stricarea reputației victimei;*
- *Atingerea fizică a unei persoane, cu evidente conotații sexuale, fără consimțământul respectivei persoane.*

CORUPȚIA

Luarea de mită: Fapta funcționarului care, direct sau indirect, pretinde ori primește bani sau alte foloase care nu i se cuvin ori acceptă promisiunea unor astfel de foloase sau nu o respinge, în scopul de a îndeplini, a nu îndeplini ori a întârzia îndeplinirea unui act privitor la îndatoririle sale de serviciu, sau în scopul de a face un act contrar acestor îndatoriri, se pedepsește cu închisoare de la 3 la 12 ani și interzicerea unor drepturi. (art. 254 Cod Penal)

Darea de mită: Promisiunea, oferirea sau darea de bani ori alte foloase, în modurile și scopurile arătate în art. 254, se pedepsesc cu închisoare de la 6 luni la 5 ani. (art. 255 Cod Penal)

Trafic de influență: Primirea ori pretinderea de bani sau alte foloase ori acceptarea de promisiuni, de daruri, direct sau indirect, pentru sine ori pentru altul, săvârșită de către o persoană care are influența sau lasă să se creadă că are influența asupra unui funcționar pentru a-l determina să facă ori să nu facă un act ce intră în atribuțiile sale de serviciu, se pedepsește cu închisoare de la 2 la 10 ani. (art. 257 Cod Penal)

Onestitate academică

Integritatea academică se construiește printr-un comportament etic al membrilor comunității fiecărei universități, care generează o cultură bazată pe onestitate academică și rigoare intelectuală, în care actul educațional tinde spre excelență și este susținut de o evaluare corectă și obiectivă, iar toți membrii contribuie la prevenirea, identificarea și raportarea acțiunilor care pun în pericol acest deziderat, astfel încât universitatea să poată interveni și sancționa faptele reprobabile.

În acest context, participanților la programele educaționale universitare li se cere în mod special să dea dovadă de onestitate academică (intelectuală), evitând orice manieră în care ar putea să obțină un avantaj academic pentru sine sau pentru altcineva prin mijloace necinstite sau nedrepte.

Exemple de încălcare a onestității academice:

- Plagiat;
- Fabricarea datelor;
- Reproducerea propriilor lucrări pentru a obține credite la alte cursuri ;
- Predarea de lucrări de seminar, licență, disertație, doctorat care au fost parțial sau complet scrise de altcineva (indiferent că au fost realizate gratuit de un prieten sau contra-cost de o firmă specializată);
- Copiatul la examen după materiale proprii sau după lucrarea unui alt coleg (inclusiv consultarea cu un alt coleg în timpul examenelor);
- Introducerea în sala de examen a unor materiale interzise (telefon, notebook, cărți, foi etc.);
- Utilizarea inadecvată a echipamentelor electronice la examen pentru a accesa informații.

Reguli de etichetă în spațiul academic

Deși regulile de etichetă (conduită) aplicabile în spațiul academic nu sunt specificate în documente oficiale precum Codul de etică al unei universități, ele trebuie totuși respectate de membrii comunității academice, pentru a putea asigura o colaborare reușită a tuturor participanților la viața universitară. Redăm mai jos o selecție a regulilor de etichetă aplicabile cursanților din Universitatea din București, a căror încălcare poate duce la excluderea studentului din sală ori la alte măsuri disciplinare.

Eticheta în sala de curs/ seminar

- Intrați în sală la timp pentru a nu deranja
- Nu vă ocupați în timpul cursului/ seminarului de alte activități, nu vorbiți între dvs., nu vă distrați, nu accesați rețelele de socializare
- Folosiți instrumentele electronice (ex. laptop-urile) numai în interesul cursului/seminarului
- Nu monopolizați discuțiile în detrimentul colegilor, nici ca timp și nici ca opinii exprimate
- Conflictul de opinii într-o discuție academică trebuie cultivat și respectat; nu-l considerați un atac la persoană
- Răspundeți calm și argumentat criticilor; fără critici nu puteți progresa în cunoaștere
- Nu mâncați în timpul cursului/seminarului, în schimb puteți bea cafea sau băuturi răcoritoare
- Nu îi judecați pe ceilalți după opinii, vestimentație, obiceiuri, atâta timp cât nu vă afectează în mod direct/ violent interesele și propriile libertăți

Eticheta în relația student-profesor

- Nu vorbiți în timp ce vorbește profesorul
- Dacă aveți întrebări legate de subiectul discutat, sunteți liber/ă să întrerupeți. Totuși, este recomandat să vă notați întrebarea și să așteptați câteva minute, s-ar putea ca desfășurarea discuției să vă ofere un răspuns. Dacă acest lucru nu se întâmplă, ridicați mâna în liniște și nu ostentativ pentru a solicita o intervenție
- Nu puneți întrebări personale în timpul cursului/ seminarului
- Limbajul licențios este inacceptabil în prezența unui profesor

Descoperiți mai multe reguli de etichetă în Ghidul Etic pentru Universitatea din București, disponibil la www.ccea.ro

Eticheta salutului și discuțiilor

- Cel care intră într-un grup de persoane este și cel care salută primul
- În completarea salutului verbal se va înclina capul ușor și persoana salutăată va fi privită în ochi
- În niciun context femeia nu se ridică în picioare să dea mâna cu un bărbat, iar bărbatul nu va da niciodată mâna cu o femeie în timp ce este așezat
- Prezentările se vor face în ordinea importanței (ex. funcție, vârstă etc.)
- Nu monopolizați discuția; acordați și altora dreptul la opinie, chiar dacă ceea ce spuneți este corect și de interes general
- Chiar dacă știți că aveți dreptate, nu este cazul să-i întrerupeți pe ceilalți
- În orice discuție priviți interlocutorul în ochi, altfel se va considera că sunteți dezinteresat/ă
- Nu ridicați tonul pentru a vă impune părerea, aceasta denotă doar slăbiciunea dvs.
- Nu vă contraziceți de dragul de a vă contrazice și nu aprobați orice idee dacă nu împărtășiți aceeași opinie
- Dacă vă simțiți atacat/ă de discuții jignitoare sau nu doriți să abordați o anumită temă, încheiați discuția politicos

Exemple de bune practici

Un studiu⁷ empiric derulat în anul 2015 la nivelul universităților din România a arătat că managerii din învățământul superior nu sunt familiarizați cu instrumentele și procedurile specifice managementului eticii (cu excepția codului de etică și al comitetului de etică), având mai degrabă o atitudine reactivă și nu proactivă în privința problemelor de etică specifice mediului universitar. Pentru a contura un model dezirabil de universitate morală, în care etica și integritatea academică sunt tratate corespunzător, prezentăm mai multe exemple de bune practici din lume.

⁷ Silvia Puiu; Radu Florin Ogarca. „Ethics Management in Higher Education System of Romania”. În: *Procedia Economics and Finance*, nr. 23, 2015, pp. 599-603.

UNIVERSITATEA DIN SIDNEY (AUSTRALIA)

- **Departament de Etică și Integritate** cu domeniile (1) integritate academică și (2) etica cercetării
- Secțiuni speciale pe **intranet** unde se pot accesa cursuri, workshop-uri, materiale, reglementări, resurse etc.
- **Biroul de Integritate academică (educațională):**
 - politici și proceduri: Cod de conduită pentru studenți, Onestitatea academică, Hărțuire și discriminare
 - training-uri/ cursuri: modul educațional de onestitate academică, stiluri de citare, plagiat, gândire critică
- **Biroul de Etica cercetării:**
 - echipe dedicate pentru etica cercetării pe animale, subiecți umani, managementul eticii în cercetare, comunicarea rezultatelor cercetării
 - politici și proceduri: Codul de conduită în cercetare,
 - training-uri pe teme precum: practici responsabile de cercetare, etica cercetării pe subiecți umani/ animale

UNIVERSITATEA ASTON (UK)

- Structuri organizaționale privind aspecte de etică:
 - **Grupul de Etică** înființat de Consiliul Universității elaborează și supervizează **Strategia de etică** (*Ethics Framework*) și modul în care aceasta se armonizează cu politici și proceduri de etică specifice din universitate
 - **Comisia de Etică a Cercetării** - dezvoltă politici și proceduri privind conduita etică în cercetare, evaluează proiectele de cercetare
 - **Comitetul de Bioetică** - implementează proceduri privind cercetarea pe animale
- **Strategia de etică** stabilește: valorile și principiile etice, principalele domenii care ridică probleme morale, responsabilitățile membrilor, modalitatea de abordare a dilemelor morale, sistemul de raportare, politica privind cadourile
- **Politici și proceduri complementare** (disponibile online sub secțiunea Resurse de Etică): Politica de raportare a problemelor etice (*Speak Up! Policy*), Cod de conduită în cercetare, Politica de etică a cercetării, Practici privind analiza abaterilor în cercetare (ex. fabricarea datelor, plagiat, proprietate intelectuală), Politica privind etica investițiilor, Politica privind libertatea informației, Politica privind tehnologiile mobile, Actul privind țesutul uman, Protecția datelor, Politica de prevenire a corupției, Politica privind egalitatea și diversitatea etc.

Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice

(Toni Gibea)

Scopul acestui capitol este de a prezenta *ce* tip de instrumente instituționale poate implementa o universitate pentru a răspunde provocărilor de natură etică, *cum* pot fi acestea dezvoltate și *de către cine*. Fiecare capitol conține, printre altele, o prezentare succintă a instrumentelor deja implementate în Universitatea din București, dar și a unor instrumente ce ar putea fi implementate în viitor. O cunoaștere cât mai bună și mai clară a acestor instrumente de către studenții Universității este vitală pentru a ști cui trebuie să i se adreseze atunci când sunt victimele sau martorii unui comportament care ridică suspiciuni din punct de vedere moral. În ultimă instanță, o bună cunoaștere a acestor instrumente ar putea duce și la o implicare mai activă și în cunoștință de cauză a studenților pentru a contribui la dezvoltarea sau implementarea unor astfel de instrumente.

Prin „instrumente instituționale” ne referim la acele sisteme de reguli pe care o universitate le adoptă, la nivel general, pentru a rezolva diferite probleme de natură etică.

Adesea, termenii „instituție” și „organizație” sunt confundați. De exemplu, când vorbim despre instituții ne gândim la organizații guvernamentale, ministere sau alte departamente afiliate sau subordonate. Acestea sunt forme de organizare a guvernării care au în componența lor mai multe sisteme de reguli ce reglementează o activitate, propun și aplică sancțiuni. Organizațiile sau, mai precis, membrii unei organizații sunt cei care monitorizează activitatea vizată de către un anumit *sistem de reguli* și impun sancțiuni.¹ Codul Muncii este o *instituție*, el este un sistem de

¹ Pentru o discuție mai aprofundată vezi: Mihail-Radu Solcan. *Instituțiile și teoria formală a acțiunii*, disponibilă online la următorul link: <http://www.ub-filosofie.ro/~solcan/LAB/itfa/main007.html>.

reguli pe care diferite *organizații*, precum Ministerul Muncii sau Ministerul Finanțelor Publice și așa mai departe, îl aplică.

Managementul eticii este disciplina care dezvoltă și implementează o serie de măsuri instituționale pentru a combate și preveni comportamentele imorale din cadrul unei organizații, în cazul de față, o universitate.

Atenție, nu confundați *managementul eticii* cu *etica managementului*. Inversiunea ne duce cu gândul, mai degrabă, la *calitatea* sau *valoarea etică* a activităților de management. Managementul eticii, așa cum indică foarte clar sintagma, se preocupă de organizarea și crearea unor instrumente care vizează aspectele etice ale unei organizații, în cazul nostru Universitatea din București.

Managementul eticii dezvoltă instrumente precum: coduri de etică, comisii de etică, coduri profesionale de conduită sau de onoare, audit etic, traininguri de etică, birouri de etică și așa mai departe. În următoarele subcapitole, unele dintre aceste elemente vor fi prezentate pe scurt.

Cadrul normativ specific eticii instituționale

Să ne imaginăm că facem parte din conducerea universității și că suntem desemnați responsabili cu implementarea unei măsuri instituționale care să rezolve o problemă morală, să spunem *plagiatul*. Avem la dispoziție cel puțin două strategii diferite. Prima strategie este să gândim o serie de *reguli* care ar combate *plagiatul*, ca fenomen, în universitate. Această abordare poartă denumirea de „conformitate” (*compliance*). A doua strategie vizează mai degrabă *caracterul* studenților. În acest caz ne orientăm în funcție de cauzele care îi determină pe studenți să plagieze. Un răspuns ar fi că nu știu cum ar trebui să scrie un text academic sau de ce sunt importante regulile care interzic plagiatul, mai general, de ce este importantă *onestitatea intelectuală*. Această abordare poartă denumirea de „integritate” (*integrity*). Cele două abordări aderă la presupozii normative diferite.

În cazul *conformității*, accentul cade în special pe *reguli*, *respectarea* lor și *sanționarea* încălcării lor. Miza este de a identifica ce reguli ar trebui implementate și cum ne putem asigura că ele vor fi respectate.

Integritatea se concentrează mai degrabă pe *caracterul moral* al agenților și răspunde la întrebări de genul: Putem identifica un nucleu de *valori morale* comune? Cum îi determinăm pe agenți să adere la aceste valori? Cum pot agenții morali să internalizeze valorile morale ale unei universități?

Conformitate

În cazul acestei abordări, primul pas pe care ar trebui să îl facem este să realizăm un *sistem de reguli* (de regulă inclus în Codul de Etică) care să vizeze în mod direct *plagiatul*. În ciuda intuiției comune că plagiatul este imoral, acest lucru trebuie menționat explicit într-un Cod. Ulterior ne putem imagina o serie de alte modalități prin care am putea combate acest fenomen. O idee ar fi să ne gândim și la o practică: putem spune că fiecare lucrare (eseu, referat și așa mai departe), înainte de a fi evaluată, trebuie verificată cu ajutorul unui program anti-plagiat (așa cum se întâmplă deja în cazul lucrărilor de doctorat). Menționarea obligației într-un cod de etică, monitorizarea comportamentului și aplicarea unor sancțiuni sunt elementele care, din perspectiva abordării *conformității*, ar trebui să îi motiveze pe agenți în a adopta un comportament moral și să nu plagieze.

De regulă, implementarea acestei abordări se face *din exterior*, în sensul în care se creează un grup separat, în universitate (de regulă o Comisie de Etică), care dezvoltă aceste reguli, monitorizează comportamentul membrilor unei organizații, propune sancțiuni și evaluează situațiile care nu se plasează sub incidența regulilor. Esențiale sunt și *rutele etice*. Ele ne pun în situația de a ne imagina ce traseu ar trebui să urmeze o sesizare de plagiat sau ce traseu ar trebui să urmeze toate lucrările realizate de către studenți pentru a ne asigura că aceștia nu plagiază.

Tipuri de probleme specifice abordării conformității

(i) Implementare

Ce program anti-plagiat va fi utilizat? Cine trebuie să îl achiziționeze? Cine trebuie să îl utilizeze?

Deși toate aceste întrebări sunt aparent neimportante, ele sunt esențiale pentru a evita *ambiguitățile*. De exemplu, este foarte important ce *program anti-plagiat* va fi utilizat. Programul respectiv ar trebui să ne ajute să recunoaștem când un student utilizează în lucrarea lui definiții standard, de exemplu definiția celulei, definiția forței, anumite legi sau coduri legale și așa mai departe. Dacă acest lucru nu este posibil, atunci ar trebui menționat că programul respectiv este doar un instrument, iar decizia dacă studentul a plagiat sau nu îi aparține celui care verifică lucrarea.

Ar trebui profesorii să verifice dacă lucrările sunt plagiate? Pentru a lua o astfel de decizie, ar trebui consultate cadrele didactice. Asumând că ajungem la concluzia că profesorii au obligația de a verifica lucrările, nu trebuie să uităm că anumiți profesori ar putea avea nevoie și de un program de pregătire pentru a învăța cum se utilizează soft-ul anti-plagiat.

(ii) Sancțiuni

De cele mai multe ori, când te gândești la o serie de reguli pentru a combate *plagiatul*, sunt necesare sancțiuni pentru a te asigura că persoanele vizate se vor conforma. În cazul de față pot exista două tipuri de sancțiuni. Sancționarea profesorilor care nu verifică lucrările cu programul anti-plagiat și sancționarea studenților care au

fost prinși că au plagiat. Sancțiunile pot varia în funcție de gravitate, dacă profesorul sau studentul sunt sau nu la prima abatere. De exemplu, dacă este vorba despre plagierea unui eseu pentru un curs, am putea susține că această încălcare a regulamentului nu ar trebui sancționată la fel de aspru precum plagierea unei lucrări de diplomă. De asemenea, dacă studentul este la prima abatere, o mustrare din partea profesorilor ar putea fi suficientă, urmând ca, în viitor, dacă va continua să plagieze, să fie sancționat mult mai sever. În ultimul caz apare un alt tip de problemă, care ține de **implementarea** regulilor: va fi nevoie și de ținerea unei evidențe pentru ca profesorii să știe dacă un student este sau nu la prima abatere.

(iii) Evaluarea situațiilor problematice

Oricât de mult efort s-ar depune inițial pentru a implementa un sistem de reguli care să combată fenomenul plagiatului, rezultatul va fi unul perfectibil. Atunci când apar situații care nu sunt prevăzute explicit în cod, este nevoie de o Comisie pentru a le evalua și pentru a îmbunătăți sau dezvolta în mod sistematic codul. De exemplu, putem spune că un student a plagiat când depune același eseu la două cursuri diferite? Autoplagiatul ar putea intra sub incidența regulilor de mai sus, dar cât timp el nu este prevăzut în regulament, este greu de justificat ce sancțiuni ar trebui aplicate.

Unul dintre aspectele negative specifice abordării instituționale a *conformității* este tendința excesivă de a *birocratiza* aceste instrumente, cu alte cuvinte de a crea din ce în ce mai multe reguli care devin incognoscibile celor care nu le dedică foarte mult timp și atenție. În cazuri extreme, un astfel de sistem îi poate chiar descuraja pe cei nedreptățiți să ia atitudine.

Integritate

În cazul integrității, se pune accent mai degrabă pe dezvoltarea caracterului moral al membrilor unei universități, și nu pe dezvoltarea sistematică a unui cod și a unei comisii care să monitorizeze respectarea codului. Prin dezvoltarea caracterului moral se au în vedere *valorile* sau *principiile morale* dezirabile pe care membrii unei comunități și le-ar însuși. Din perspectiva *integrității*, pentru a diminua fenomenul plagiatului, studenții și profesorii trebuie să fie *onești* din punct de vedere *intelectual* (se mai utilizează și sintagma de *onestitate academică*). Adică oamenii vor fi motivați să nu plagieze și să reacționeze vehement împotriva acestui comportament dacă sunt *onești intelectual*.

Implementarea unei strategii instituționale care pune accentul pe *integritate* se face, de regulă, *din interior*. Membrii comunității participă la traininguri de sensibilizare, dezbate împreună problemele pe care le ridică *fenomenul plagiatului* și cad de acord asupra unor soluții care să fie în acord cu valorile morale pe care și le și asumă.

La fel ca și în cazul de mai sus, să ne imaginăm că trebuie să implementăm în Universitatea din București o serie de instrumente specifice abordării integrității.

Mai jos se regăsește o mostră a unor astfel de instrumente pe care le-ar putea utiliza cei care vor să îi motiveze pe agenți să adopte un comportament integru.

Instrumente specifice abordării integrității

(i) Trainingul de sensibilizare

În astfel de traininguri, membrii unei comunități sunt „sensibilizați” vizavi de o anumită problemă de ordin moral, în cazul nostru, plagiatul. Le pot fi relatate participanților o serie de întâmplări reale sau ficționale care pun în evidență dezavantajele practicii plagiatului. De exemplu, un student care nu a scris niciodată un referat, a plagiat de fiecare dată, va găsi cu greu un loc de muncă. Așadar, ar trebui evidențiat, de exemplu, că antrenamentul scrierii cât mai clar și corect a unei lucrări facilitează accesul studentului pe piața muncii.

Pot fi sensibilizați și cei care, deși nu plagiază, aleg să nu reacționeze atunci când știu că un coleg a plagiat. Pe această temă, studenții pot fi informați de faptul că ei sunt în competiție unii cu ceilalți, iar copierea este, din acest punct de vedere, echivalentul *trișatului*. Dacă rămân pasivi, ei promovează în mod indirect acest comportament care distruge reputația instituției de la care își vor obține o diplomă. O reputație negativă a instituției unde și-au finalizat studiile îi poate dezavantaja atunci când vor vrea să se angajeze.

Tot în cadrul unor traininguri de sensibilizare, pot fi invitați o serie de *idoli* din domeniul de interes al studenților, adică cercetători care s-au remarcat prin activitatea lor de cercetare în comunitatea internațională sau care au făcut descoperiri remarcabile. Aceștia le pot relata tinerilor studenți cât de importantă a fost perioada când erau studenți și cum au reușit să realizeze atât de multe prin muncă și onestitate. *Onestitatea* poate fi promovată ca parte a unei rețete de succes în orice carieră.

(ii) Dezbaterile unor probleme de natură morală

Dezbaterile academice reprezintă un alt mod prin care studenții ar putea să își însușească anumite valori morale. Participanții pot fi îndemnați să argumenteze de ce cred că plagiatul este greșit din punct de vedere moral. Ulterior, participanții pot fi rugați să realizeze o ierarhie a acestor argumente, pornind de la cele pe care le cred ei ca fiind cele mai importante.

În cadrul unor dezbateri, se pot folosi drept material de discuție și cazuri concrete. Le-ar putea fi prezentate studenților diferite cazuri de *impostură academică*. Ei pot fi rugați să evalueze, ca și în cazul de mai sus, de ce comportamentul cercetătorului este greșit, eventual să identifice cine sunt responsabilii. Putem vorbi și despre o responsabilitate instituțională la nivelul conducerii? Aceasta poate fi o altă temă de dezbateri.

În ultimă instanță, studenții pot relata propriile experiențe și pot apăra, cu argumente, propriul punct de vedere.

(iii) Schimbul de roluri

Studentii și profesorii sunt rugați, așa cum sugerează și titlul, să facă un schimb de roluri. Unui profesor îi poate fi atribuit rolul studentului prins că a plagiat, iar un student este rugat să își imagineze că este profesor. Ceilalți participanți își pot lua notițe pentru a le oferi sugestii, la final, celor doi. În acest fel, studenții pot empatiza cu profesorul care l-a prins pe student, iar profesorii cu studenții prinși că au plagiat. În ambele cazuri, acest schimb de roluri poate avea un efect esențial în schimbarea comportamentului tuturor participanților.

(iv) Vizionarea unor scurtmetraje

Foarte utile sunt și scurtmetrajele care pun în evidență aspectele discutate anterior. Ele prezintă un avantaj, deoarece pot avea un impact emoțional direct.

Unul dintre dezavantajele abordării instituționale bazate pe *integritate* survine din faptul că măsurile implementate nu oferă soluții clare și evidente. În plus, însușirea unor valori morale poate dura destul de mult. În cazul personalului angajat pe termen lung în Universitate, se poate implementa o strategie care să vizeze dezvoltarea unor caractere morale, integre, dar în cazul studenților care fac parte din comunitatea Universității din București pentru trei sau cinci ani, la licență și la masterat, este foarte puțin probabil ca aceștia să internalizeze anumite valori morale. În aceste cazuri, niște reguli simple sau anumite rute etice specifice abordării *conformității* ar putea fi mult mai eficiente.

Conformitatea și Integritatea – două fețe ale aceleiași monede

În ciuda disocierii anterioare, există voci care susțin, pe bună dreptate, că cele două abordări sunt, de fapt, complementare. Acest lucru înseamnă că abordarea conformității și integrității se pot implementa concomitent într-o instituție și chiar completa una pe cealaltă.

Pentru a realiza traininguri de sensibilizare și dezbateri, avem nevoie de reguli foarte clare. Trebuie să știm ce forme de plagiat există și, dintre acestea, care sunt cele mai comune, pentru a se construi trainingul în funcție de contextul dat. Cazul plagiatului poate fi înșelător din acest punct de vedere, deoarece cineva ar putea spune că singura regulă necesară pentru abordarea conformității este: „Copierea în lucrarea ta a unor pasaje din alte lucrări fără a menționa sursa este strict interzisă”. În alte situații mai delicate, precum în cazurile de hărțuire verbală, cineva se poate simți ofensat de simplul fapt că profesorul niciodată nu îi dă dreptate, sau deoarece a discutat la curs mult prea în detaliu diferite pasaje ofensatoare din romanul „Ion”. Câteva instrucțiuni, fie ele și convenționale, ar fi foarte utile în acest caz, dar și în altele similare.

Pe de altă parte, construirea unui sistem de reguli și impunerea acestuia fără a-i face pe studenți să înțeleagă de ce trebuie, de fapt, să acționeze într-un anumit fel, poate avea o forță motivațională aproape nulă. Un student își poate încerca norocul,

sperând că profesorul nu îi va verifica lucrarea. Mai problematic ar fi în cazul celor care, pentru a evita regulile respective reformulează secțiunile plagiate. În ultimul caz nu s-ar mai putea vorbi despre plagiat propriu-zis, dar, din perspectiva abordării integrității, studenții care fac așa ceva nu pot fi considerați *onești intelectual*. Ideea de a construi propriul eseu este contrară celei de a reformula pasajele copiate.

Observație

Este adevărat că, în unele situații, un anumit tip de abordare poate predomina. De exemplu, în *etica cercetării* este nevoie de o serie de reguli foarte clare și stricte în baza cărora membrii Comisiei de Etică a Cercetării să evalueze, din punct de vedere moral, proiectele de cercetare ale studenților. În calitate de cercetători, studenții sunt obligați să respecte, atunci când fac cercetări empirice, regulile naționale de bună conduită în cercetare, dar și pe cele internaționale unanim recunoscute de către comunitatea academică. Cu toate acestea, și în cazul eticii cercetării sunt necesare traininguri de sensibilizare și dezbateri pentru a îi face pe tinerii cercetători să înțeleagă de ce sunt importante drepturile propriilor participanți la studiu, dar și pentru ca aceștia să fie în mod direct motivați în a respecta drepturile propriilor participanți.

Codurile și comisiile de etică: tipologii și roluri

Din punct de vedere organizațional, comisiile de etică sunt cele care dezvoltă și promovează o cultură universitară integră. De cele mai multe ori, aceste comisii au ca prim obiectiv dezvoltarea unui cod de etică, a unui ghid sau a unei broșuri. În funcție de tipul de probleme pe care le au în vedere, comisiile și codurile de etică pot fi de mai multe tipuri. Vom începe cu cele două comisii de etică deja existente în cadrul Universității din București, Comisia de Etică² și Comisia de Etică a Cercetării.³

Comisia de Etică

Potrivit Legii Educației, la nivelul fiecărei universități trebuie să funcționeze o Comisie de Etică. Activitatea Comisiei Universității din București vizează atât personalul didactic și de cercetare, cât și studenții, personalul didactic auxiliar,

² <http://www.unibuc.ro/despre-ub/organizare/comisii/comisia-de-etica/>.

³ <http://www.unibuc.ro/cercetare/etica-in-cercetare/comisia-de-etica-cercetarii/>.

membrii pensionați, absolvenții sau alți membri ai comunității Universității din București care au primit această calitate prin decizia Senatului.⁴ Când vine vorba despre atribuțiile pe care le au membrii Comisiei de Etică, acestea sunt specificate în Legea Educației, Carta Universitară, Codul și Regulamentul de Etică al Universității aprobat de către Senat, dar și al altor legi și regulamente naționale sau internaționale. Pe scurt, principalele atribuții ale membrilor unei Comisii de Etică sunt următoarele:

- (i) Analizează și soluționează comportamentele imorale tipice unei universități, sesizate de către membrii comunității academice sau de către alte persoane din afară;
- (ii) Elaborează și dezvoltă Codul de Etică și Deontologie Universitară al Universității din București;
- (iii) Se poate implica, la cererea conducerii Universității sau a Facultăților, în dezvoltarea unor activități care vizează etica și integritatea universitară.

Comisia de Etică poate formula un punct de vedere apelând inclusiv la experți (din țară sau din alte țări) și poate propune o serie de sancțiuni în funcție de gravitatea fiecărei fapte. Sancțiunile îi pot viza atât pe studenții și angajații Universității din București, dar și pe cei care nu sunt, propriu-zis, în comunitatea Universității din București (firmele contractate de către Universitate pentru diferite servicii). În caz extrem, Comisia poate propune ca un student care a plagiat în lucrarea sa de diplomă să fie exmatriculat, iar pentru un angajat poate propune chiar și desfacerea contractului de muncă.

Dacă sunteți victimele sau martorii unui comportament imoral (abuz, discriminare, nepotism, favoritism, mită, cadouri, îngrădirea libertății academice, plagiat, încălcarea dreptului de autor și așa mai departe) puteți să trimiteți o sesizare, doar scrisă, la Registratura Universității din București (Bd. M. Kogălniceanu 36-46, Sector 5, 050107) adresată Comisiei de Etică.

Atenție! Sesizările nu pot fi anonime. Membrii Comisiei de Etică se angajează să respecte confidențialitatea victimelor și a martorilor pe parcursul întregului demers.

⁴ Capitolul IV, Art. 18, din Regulamentul Comisiei. Acest articol poate fi accesat la următorul link: <https://drive.google.com/file/d/0B-WydKIC-sxCNV8tYkJZb0VCVXc/view>.

Comisia de Etică a Cercetării

Spre deosebire de prima comisie, Comisia de Etică a Cercetării se adresează exclusiv problemelor de natură etică din cercetare. Principalul text legislativ care face referire la buna conduită în activitatea de cercetare științifică este Legea nr. 206/2004, iar ca organizare în cadrul Universității din București, Comisia de Etică a Cercetării este menționată în Carta Universității din București, Art. 144.

La nivel internațional, Comisia de Etică a Cercetării poartă și denumirea de Comitetul Instituțional de Analiză (Institutional Review Board, cunoscut și ca **IRB**).

Potrivit propriului Regulament, Comisia de Etică a Cercetării⁵ are, printre altele, următoarele atribuții:

- (i) Evaluează din punct de vedere etic proiectele de cercetare desfășurate în cadrul Universității din București;
- (ii) Monitorizează aplicarea standardelor de etică a cercetării în proiectele aflate în implementare;
- (iii) Elaborează, actualizează și le pune la dispoziție membrilor comunității academice Codul de Etică a Cercetării și Ghidul;
- (iv) Analizează cazurile de conflict de interese din proiectele de cercetare;
- (v) Organizează traininguri de etică pe teme de etică a cercetării;
- (vi) Sprijină introducerea de cursuri de etică a cercetării pentru studenți, masteranzi și doctoranzi;
- (vii) Pune la dispoziție comunității academice propria expertiză pe teme ce țin de etica cercetării și realizează un raport anual privind propria activitate.

Principală atribuție care îi revine Comisiei de Etică a Cercetării este evaluarea proiectelor de cercetare. Studenții ale căror cercetări empirice vizează unul sau mai multe elemente din următoarea listă: subiecți umani, celule sau țesuturi animale sau umane, animale vii, embrioni umani sau făt uman, mediul înconjurător, sunt obligați să vorbească cu profesorul coordonator pentru a obține *avizul* din partea Comisiei de Etică a Cercetării.

⁵ <https://cometc.unibuc.ro/wp-content/uploads/2018/09/regulament-cec.pdf>.

Pentru a obține avizul de etică trebuie să intrați pe site-ul Comisiei (<https://cometc.unibuc.ro/index.php/avizul-cec/>), să descărcați și să completați împreună cu profesorul coordonator cererea pentru obținerea avizului de etică (Anexa 1), sau să luați legătura cu secretarul comisiei pentru a vă îndruma (adresă de e-mail: cometc@unibuc.ro).

O tipologie a codurilor de etică

Comisiile Universității din București trebuie să elaboreze și să actualizeze propriile coduri de etică. În următorul capitol vom discuta despre codul de etică, ce este acesta, ce rol are într-o universitate și ce tipuri de coduri de etică există.

Definiție

Codul de etică este un ansamblu coerent de reguli morale (interdicții sau obligații morale).

Regulile morale pot fi prezentate sub forma unor interdicții (nu trebuie să plagiezi) sau a unor obligații morale (trebuie să îți tratezi cu respect colegii). Codurile de etică vor fi mai ales utilizate ca instrumente instituționale pentru a le oferi membrilor unei comunități academice un sistem de reguli care să îi ghideze, să știe ce este interzis din punct de vedere moral. Din acest punct de vedere, un cod de etică este util într-o universitate, deoarece le oferă membrilor un punct de reper.

Un cod de etică poate îndeplini mai multe funcții într-o universitate. În funcție de aceste funcții, un cod poate fi: (i) aspirațional; (ii) educativ; (iii) sau punitiv (*sanctionează abaterile de la cod*).

Prin intermediul unui cod de etică se pot stabili anumite standarde profesionale pe care membrii unei comunități se angajează să le respecte, fără a fi însă constrânși. De exemplu: „Ne propunem să respectăm în cercetare cele mai înalte standarde de etică” sau: „Etica este unul dintre cele mai importante aspecte ale activității noastre de cercetare”. Codurile alcătuite doar din astfel de declarații sunt numite coduri *aspiraționale*. Astfel de coduri pot fi întâlnite și sub denumirea de coduri de conduită, coduri profesionale sau chiar coduri de onoare.

În completarea unui cod aspirațional, pot exista și pasaje prin intermediul cărora li se aduc la cunoștință membrilor unei organizații ce le este sau nu permis să facă. Discutarea eseului unui student de față cu alți colegi poate fi interzisă. Există instituții care evaluează drept inacceptabilă criticarea muncii unui student în prezența celorlalți colegi, deoarece un student care a făcut un eseu mai slab poate fi ulterior ridiculizat. Un cod care conține astfel de paragrafe este un cod *educativ*. Îi informează pe profesori și pe studenți privitor la normele și principiile morale la care aderă universitatea. În unele cazuri, un cod de etică ce are un rol educativ poate

fi chiar mai general, de exemplu, poate doar să menționeze că profesorii trebuie să adopte o atitudine profesională în relația lor cu studenții. În acest caz, fiecare profesor este liber să aplice această regulă în mod independent, după buna sa judecată.

Codul de etică *punitiv* trebuie să fie foarte concret și să cuprindă sancțiuni în cazul în care se constată că există abateri de la acesta. Un cod care *impune* un comportament trebuie să vegheze asupra bunului mers al unei universități.

În ceea ce privește conținutul unui cod de etică, pot exista coduri fundamentate pe unul sau mai multe concepte normative, precum: principii morale; valori morale; datorii morale; reguli morale; virtuți morale. În următoarea parte sunt prezentate cinci principii care stau la baza codului Comisiei de Etică a Cercetării.

Principii ale eticii cercetării științifice.

Avizarea și evaluarea etică a proiectelor de cercetare (inclusiv a celor derulate de către studenți)

Comisia de etică a Cercetării este cea care evaluează, din punct de vedere etic, toate proiectele de cercetare din cadrul Universității. Pentru a evalua proiectele de cercetare, membrii Comisiei fac apel la Ghidul și Codul de Etică dezvoltate special de către aceștia pentru Comisia de etică a Cercetării. Sunt avute în vedere principiile unanim recunoscute de către comunitatea academică: (i) principiul respectării demnității; (ii) principiul binefacerii; (iii) principiul dreptății; (iv) principiul integrității; (v) principiul vulnerabilității.

Principiul respectării demnității

Definiția este preluată din Codul de Etică a Cercetării⁶

„Este moral să alegem acele căi de acțiune prin care să respectăm ființa umană ca valoare supremă în lumea naturală studiată de științe; aceasta înseamnă să nu o tratăm niciodată doar ca mijloc pentru a ne satisface interesele egoiste, ci întotdeauna ca scop suprem, dat fiind statutul său de ființă autonomă, adică de ființă rațională unică, aptă să își orienteze în mod decisiv comportamentul prin reguli pe care și le creează singură.”

Potrivit principiului respectării demnității, cercetătorii nu trebuie să își trateze participanții la studiu doar ca mijloace pentru a obține anumite date empirice. De exemplu, dacă sunt interesat să realizez o cercetare pentru a afla incidența bolilor mentale din România, sunt obligat de către principiul respectului

⁶ <https://cometc.unibuc.ro/wp-content/uploads/2018/10/Codul-de-etica-a-cercetarii-03.2017.pdf>.

demnității să le cer participanților *consimțământul informat* înainte de a îi ruga să participe la studiu. Există și excepții de la acest principiu, dar acestea vor fi discutate într-un alt capitol.

Amăgirea participanților este un alt exemplu de comportament care încalcă în mod direct principiul respectării demnității. De exemplu, promisiunea mincinoasă că, dacă vor participa la studiu, subiecții umani vor fi remunerați.

Principiul binefacerii

Definiția este preluată din Codul de Etică a Cercetării

„Cercetătorii au obligația să aleagă acele căi de acțiune prin care să evite facerea răului și să promoveze acele interese care sunt importante și legitime punând în balanță beneficiile, daunele și riscurile în vederea obținerii celui mai mare beneficiu net pentru toți cei implicați, tratați în mod imparțial.”

Subiecții umani trebuie protejați, mai ales atunci când sunt utilizate tehnici invazive sau non-invazive care le-ar putea provoca daune fizice sau psihice. În celebrul experiment cu închisoarea de la Stanford, realizat de către Philip Zimbardo, starea psihică și fizică a participanților a fost pusă în pericol până la acel punct în care experimentul a fost oprit.

Un alt exemplu grăitor în acest sens este celebrul experiment al lui Stanley Milgram. Pentru a testa ce efect are autoritatea asupra comportamentului uman, mai ales după evenimentele din cel de-al Doilea Război Mondial, profesorul de la Yale a construit un experiment în care un participant trebuia să aplice un șoc electric unui alt participant, plătit de către experimentator (vezi discuția despre *amăgire* de mai sus), de fiecare dată când acesta oferea un răspuns greșit la o sarcină. Este bine cunoscut faptul că anumiți participanți au suferit adevărate traume psihologice în timpul experimentului, dar și după.

În ambele experimente, daunele și riscurile erau mult mai mari comparativ cu beneficiile din experimentele respective.

Principiul dreptății

Definiția este preluată din Codul de Etică a Cercetării

„Trebuie să distribuim echitabil (nepărtinitor) resursele cercetării și beneficiile ei, să nu discriminăm persoanele care participă la cercetare sau care sunt subiecții acesteia, să le apreciem diferențiat, în funcție de nevoi, contribuție și responsabilitate, ținând cont de resursele disponibile.”

Acest principiu vizează în special excluderea neîntemeiată de la cercetare a anumitor grupuri sociale defavorizate. Principiul dreptății vizează și relația dintre

membrii echipei, echitatea raporturilor dintre aceștia și relația pe care o au cu finanțatorii. Beneficiile cercetării ar trebui distribuite în mod drept.

Remunerarea diferențiată a participanților este un exemplu clar de încălcare a principiului dreptății. Dacă în studiu se ia decizia de a îi remunera pe participanți pentru timpul pe care îl acordă sau pentru riscul pe care și-l asumă, ei ar trebui remunerați în mod egal. Este interzis ca cercetătorii să profite de faptul că unii participanți au o condiție financiară precară și ar accepta o sumă mai mică pentru a participa la studiu.

Principiul dreptății este foarte important și în studiile clinice, unde accesul la un medicament experimental promițător nu ar trebui acordat în mod preferențial unor pacienți. De exemplu, doctorul care face parte și din echipa de cercetare insistă, pentru a își ajuta propriul pacient, până când acesta este inclus în studiu înaintea sau în detrimentul altor pacienți.

Principiul integrității

Definiția este preluată din Codul de Etică a Cercetării

„Trebuie să alegem acele căi de acțiune prin care să protejăm de orice ingerință externă valorile și credințele (religioase, morale, politice, filosofice etc.) prin care indivizii umani (cercetători și participanți la cercetare) sau instituțiile private, ca entități morale, își identifică felul lor esențial de a fi sau a munci și care, dacă sunt afectate, pun în pericol identitatea acestora.”

Integritatea este o valoare foarte importantă pentru cercetătorii care desfășoară studii empirice. Fabricarea sau falsificarea datelor de laborator, interpretarea intenționat eronată a dovezilor empirice, raportarea trunchiată a unor date, utilizarea banilor destinați cercetării în alte scopuri, colaborarea cu parteneri care nu au competența necesară pentru a desfășura activitățile de cercetare din proiect, precum și alte comportamente, sunt strict interzise. Cercetătorii care recurg la astfel de gesturi încalcă în mod direct principiul integrității.

Principiul vulnerabilității

Definiția este preluată din Codul de Etică a Cercetării

„Este moral să avem o grijă specială față de cei vulnerabili (ființe umane, animale), adică de cei a căror autonomie, demnitate sau integritate este posibil să fie amenințate prin distrugere sau limitare. Principiul se extinde asupra oricărui sistem viu (plante, animale, ecosisteme) în sensul protejării integrității fizice și psihice și a capacității lor de perpetuare.”

Există mai multe tipuri de vulnerabilități pe care cercetătorul trebuie să le aibă în vedere și de care să țină cont atunci când implementează propriul proiect de cercetare. *Vulnerabilitatea cognitivă sau comunicațională* se referă la acei participanți care nu pot înțelege în ce constă, de fapt, participarea lor într-un proiect (copii mici, analfabeți funcționali, analfabeți și așa mai departe).

Dacă un cercetător este interesat, să zicem, de nivelul satisfacției al angajaților la locul de muncă, să zicem din domeniul IT, și îi cere aprobarea directorului unei companii pentru a aplica un chestionar, cercetătorul trebuie să fie vigilent. Este posibil ca directorul, în cazul în care este de acord, să își constrângă, chiar și în mod involuntar, angajații pentru a participa la studiu. Acest tip de vulnerabilitate poartă numele de *vulnerabilitate instituțională*. Același tip de vulnerabilitate se aplică și în cazul studiilor realizate în penitenciare pe deținuți sau chiar și sălile de curs cu studenți ca și participanți.

Vulnerabilitatea cauzată de subordonarea socială informală este o formă de vulnerabilitate similară *vulnerabilității instituționale*. Diferența este că, în acest caz, nu există un raport formal clar de tipul șef – subordonat, dar este posibil ca decizia unui participant să îi influențeze și pe ceilalți. De exemplu, dacă ne propunem să facem un studiu pentru a examina diferențele de raportare la relația de cuplu ale femeilor comparativ cu ale bărbaților, atunci decizia oricărui partener de a participa la studiu poate influența decizia celuilalt. În acest caz, este recomandat ca cercetătorul să îi informeze pe cei doi parteneri că decizia de a participa sau nu la studiu le aparține, eventual să decidă fiecare separat.

În afară de cele enumerate mai există și *vulnerabilități medicale, sociale sau economice*. Persoanele sărace, bolnave sau care fac parte din diferite grupuri minoritare ar putea fi tentate să participe la studii din cauza poziției vulnerabile în care se află. Cercetătorii le promet o recompensă materială semnificativă sau un tratament pentru a trata boala de care suferă. Aceste situații vor trebui tratate cu vigilență și implementate măsuri specifice, care să contracareze constrângerea participanților de a participa la studiu.

Procesul de evaluare și avizare a proiectelor de cercetare

Comisia de Etică a Cercetării (CEC) este singura instanță din cadrul Universității din București care evaluează și avizează proiectele de cercetare câștigate sau aflate în implementare. Evaluarea se realizează în baza unei cereri care poate fi depusă doar de către un cadru didactic sau un cercetător afiliat Universității din București.

Este important de reținut că avizul de etică trebuie obținut, atunci când este cazul, înainte de a demara procedura de cercetare propriu zisă. Avizul nu se obține la finalul cercetării, sau când revista unde vreți să publicați rezultatele studiului vi-l solicită.

Condiția de mai sus are un temei cât se poate de simplu: cercetătorii din Universitatea din București trebuie să se asigure că proiectele lor respectă normele de etică și de integritate într-o manieră transparentă și evidentă pentru toți ceilalți.

Faptul că cineva nu obține anterior demarării studiului avizul de etică nu înseamnă neapărat că a încălcat normele de etică a cercetării.

Procesul de evaluare din punct de vedere etic a unui proiect de cercetare are patru etape: (i) contactarea CEC; (ii) completarea documentelor cerute de către Comisie; (iii) evaluarea cererii de către membrii comisiei; (iv) comunicarea deciziei.

(i) Contactarea comisiei este o etapă anterioară completării cererii de obținere a avizului. În această etapă premergătoare se poate stabili dacă cercetătorul are sau nu nevoie de un aviz de etică.

De regulă, cercetările empirice au nevoie de avizul de etică, însă este posibil ca anumite cercetări să fie exonerate de această obligație. De asemenea, în unele cazuri, ar putea fi nevoie de un protocol de cercetare care să includă proceduri specifice. Comisia de Etică a Cercetării vă poate pune la dispoziție modele de completare a anexei, modele de consimțământ informat, sugestii privind protocolul de cercetare și așa mai departe.

Atenție!

Revistele nu sunt singurele care le solicită cercetătorilor avizul de etică. Pentru a desfășura o cercetare în penitenciare, de exemplu, în afară de un acord de colaborare instituțional, veți avea nevoie și de avizul din partea Comisiei de Etică a Cercetării. Uneori chiar și anumite instituții de cercetare le cer colaboratorilor săi obținerea avizului anterior demarării activităților de cercetare. Recent, Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării (UEFISCDI) le-a cerut celor care s-au înscris la o competiție cu proiecte experimentale să obțină avizul de etică a cercetării.⁷

⁷ Mai multe informații pe site-ul Unității UEFISCDI la Anexa 1.3.: <https://www.uefiscdi.ro/eea-grants-proiecte-colaborative-de-cercetare>.

În funcție de proiect, procesul de evaluare durează în jur de 14 zile. Este de preferat să contactați Comisia imediat ce aveți suficiente detalii cu privire la proiectul pe care vreți să îl implementați.

(ii) Completarea cererii pentru obținerea avizului de etică (Anexa 1).⁸ Cererea este un document prin intermediul căruia cercetătorii își prezintă proiectele de cercetare pentru care doresc să obțină avizul.

O cerere se completează doar pentru un singur proiect de cercetare. Dacă vreți să evaluați mai multe proiecte de cercetare trebuie să completați câte o cerere separată pentru fiecare proiect în parte.

Anexa 1 conține trei părți. În prima parte se vor oferi mai multe informații privind identificarea proiectului și a echipei de cercetare, cum ar fi: titlul proiectului; acronimul acestuia; numele directorului sau coordonatorului proiectului; partenerii din proiect; instituția care ar putea finanța proiectul (dacă este propus pentru finanțare); ce alte instituții sunt implicate în proiect și așa mai departe.

Pentru cea de a doua parte, cercetătorii trebuie să aibă un proiect deja articulat din punct de vedere metodologic și teoretic, pentru a oferi informații privind: obiectivele și scopurile cercetării; activitățile științifice implementate în proiect; rezultatele pe care cercetătorul se așteaptă să le obțină. Descrierea obiectivelor, scopurilor și activităților trebuie specificată foarte clar și să coincidă realmente cu activitatea care va fi desfășurată în cadrul proiectului.

Ce se întâmplă dacă, după obținerea avizului, pe parcursul cercetării, obiectivele, scopurile sau activitățile cercetării se modifică, sau dacă apar obiective, scopuri ori activități noi?

Conform Regulamentului CEC, avizul de etică este valabil pentru cercetarea descrisă în Anexa 1. Dacă apar modificări, cercetătorul trebuie să ia legătura cu membrii comisiei pentru a evalua în ce măsură este nevoie de obținerea unui alt aviz. Este posibil ca anumite modificări să nu necesite o evaluare separată, ci doar introducerea unor amendamente la cererea deja evaluată. Aceste situații pot fi clarificate punctual doar contactând membrii comisiei.

Cea de a treia și ultima parte este și cea mai extinsă. Ea cuprinde 9 secțiuni.

1. Cercetare pe embrioni umani, făt uman;
2. Cercetare pe subiecți umani;

⁸ <https://cometc.unibuc.ro/wp-content/uploads/2018/09/Anexa-1-RO.docx>.

3. Cercetare pe celule/țesuturi umane;
4. Protecția datelor personale ale subiecților implicați în activitățile de cercetare;
5. Animale vii;
6. Cercetare pe celule/țesuturi animale;
7. Proiect realizat în parteneriat cu state care nu fac parte din U.E.;
8. Protecția mediului și securitate;
9. Alte elemente pe care le considerați relevante și care nu se găsesc în secțiunile anterioare.

Cercetătorul trebuie să identifice dacă una sau mai multe secțiuni vizează cercetarea sa și să bifeze întrebările de la începutul fiecărei secțiuni cu răspunsul corespunzător. De exemplu, dacă nu își propun să desfășoare un studiu pe embrioni sau făt uman, atunci cercetătorul va bifa „nu” și va sări peste toate întrebările din secțiunea 1. Dacă răspunsul este „da”, atunci va trebui să răspundă la întrebările din secțiunea 1 și așa mai departe.

De cele mai multe ori, cercetătorii trebuie să completeze 3, maxim 4 secțiuni. Uneori s-ar putea ca aceștia să fie nevoiți să completeze chiar și o singură secțiune. De exemplu, un studiu realizat pe celule sau țesuturi animale, furnizate de un partener, va necesita, în partea a treia, doar completarea secțiunii 6. Dacă se recoltează probe de celule sau țesuturi animale în UB, atunci cercetătorul trebuie să completeze, pe lângă secțiunea 6, și secțiunea 5. Toate aceste detalii pot fi lămurite anterior, când cercetătorul contactează Comisia de Etică a Cercetării.

Anexa 1 este documentul pe baza căruia membrii Comisiei evaluează proiectul și în baza căruia veți obține avizul. Documentul trebuie completat foarte atent și trimis înainte de a depune proiectul la un concurs pentru a obține finanțare.

(iii) Evaluarea proiectelor de cercetare de către membrii Comisiei de Etică a Cercetării. Nu este exclus ca membrii comisiei să îi invite pe cercetători la sediul comisiei pentru a își prezenta propriul proiect sau pentru a răspunde la neclaritățile pe care membrii le au privind proiectul de cercetare. Chiar și în această situație, invitația la sediul comisiei nu anulează obligația completării Anexei 1.

După clarificarea și lămurirea detaliilor legate de proiect, fiecare membru evaluează în ce măsură proiectul ar trebui sau nu să fie avizat. Dacă un membru al comisiei sesizează abateri grave de la normele de etică a cercetării sau are nelămuriri poate face apel la ceilalți colegi. Cu toate acestea, fiecare membru își exprimă votul individual, după ce a cântărit foarte atent aspectele care țin de etica cercetării specifice proiectului în cauză.

(iv) Comunicarea deciziei.

În funcție de votul membrilor, CEC poate lua următoarele trei decizii:

- (a) Aprobarea proiectului așa cum a fost prezentat comisiei (cum este prezentat în Anexa 1);
- (b) Proiectul este aprobat, dar cu solicitarea unor rectificări. Activitățile de cercetare din proiect vor putea fi demarate doar după ce modificările sugerate de către membrii comisiei au fost implementate;
- (c) Proiectul este respins. Comisia trebuie să explice foarte clar ce deficiențe majore s-au constatat și să îi ofere cercetătorului sugestii foarte clare pentru a-și îmbunătăți proiectul. Ulterior, cercetătorul poate redepune proiectul pentru a fi evaluat de către membrii comisiei.

Imediat după ce 2/3 dintre membrii CEC și-au exprimat votul se completează un proces verbal, iar decizia este comunicată prin e-mail. În cazul în care cercetătorul primește avizul, el se angajează: să înștiințeze comisia când începe procedura de cercetare propriu-zisă; să raporteze către CEC orice descoperiri accidentale sau evenimente neprevăzute; să raporteze periodic modul în care și-a desfășurat activitatea de cercetare; la finalul cercetării să raporteze, dacă este cazul, ce impedimente a întâmpinat.

Dezvoltarea unui climat etic incluziv (cooperarea între persoane cu viziuni sau opinii diferite; încrederea mutuală)

Cooperarea este o necesitate în orice proces de învățare, formare sau cercetare. În ceea ce privește cercetarea este evidentă tendința din ce în ce mai pronunțată de a realiza studii interdisciplinare de cercetare. În acest sens, au început să prindă contur noi direcții de cercetare, care sunt prin natura lor interdisciplinare; neuroștiințele reprezintă doar un exemplu în acest sens.

Atunci când cooperăm cu ceilalți ne putem testa propriile idei sau afla lucruri noi, care ne vor ajuta mai devreme sau mai târziu. Suntem predispuși în mod natural să cooperăm mai ușor cu cei cu care avem mai multe lucruri în comun, fie că vorbim despre puncte de vedere similare, aceleași preferințe sau, pur și simplu, despre faptul că ne este mai ușor să ne înțelegem cu anumite persoane. Această predispoziție poate duce uneori la formarea unor *triburi* în rândul studenților și profesorilor de la diferite programe, departamente, facultăți sau domenii (științe umaniste, științe sociale, științe exacte și așa mai departe).

Câteva exemple de replici care denotă existența unor diviziuni

Cei de la „umaniste” știu doar să vorbească și cam atât.

Studentii de la celălalt departament bat câmpii.

Normal că cei din grupa 355 au luat toți 10.

Pentru a preda materia x trebuie să fii destul de tare.

Era de așteptat ca adepții teoriei x să nu fie de acord cu ce am susținut eu.

Vreau să mă transfer la un alt masterat, deoarece m-aș înțelege mai bine cu studenții de acolo.

Cei mai tineri nici nu au cum să înțeleagă.

Respectul reciproc, sincer, este crucial atunci când încercăm să colaborăm. Chiar dacă nu ești de acord cu ceea ce susțin ceilalți, nu înseamnă că ești îndreptățit să îi desconsideri sau să îi împiedici să vorbească. *Libertatea academică* este unul dintre cele mai importante principii într-o universitate. Membrii unei universități trebuie să fie liberi să dezbata fapte sau idei și să își expună, fără constrângeri, propriile puncte de vedere.

Atenție!

Libertatea nu ar trebui caricaturizată, în sensul în care fiecare are dreptul să spună absolut orice. Cineva ar putea cu ușurință întreba dacă ar trebui acceptate și replicile misogine sau rasiste îndreptate către colegi sau profesori. Răspunsul este, evident, nu. În acest sens, important este să ne amintim ce spunea J. S. Mill despre libertate, anume că libertatea unui individ se termină atunci când libertatea unui alt individ începe. La fel și în cazul libertății academice.

O posibilă temă de discuție ar fi dacă ar trebui limitată libertatea de exprimare a membrilor comunității academice, deoarece ar ofensa un grup minoritar. Vezi cazul din Statele Unite când „Aventurile lui Huckleberry Finn” a fost exclusă din programa curriculară a școlii, deoarece conținea un cuvânt ofensator.

Cum purtăm o discuție critică în mod civilizat?

Eticheta universitară

O dezbatere academică ar trebui să fie un prilej pentru a învăța lucruri noi sau, mai filosofic spus, să descoperim *adevărul*. De regulă, atunci când ne implicăm într-o dezbatere, putem pierde din vedere acest lucru. Ne angajăm într-un joc în care suntem proprii avocați, încercând, prin orice mijloace, să ne susținem punctul de

vedere. Atunci când dezbatem ar trebui să ne comportăm mai degrabă ca niște judecători care încearcă să afle care este adevărul. Raportarea la o discuție critică ca la un fel de competiție în care există un singur învingător poate fi una dintre cauzele încălcării regulilor de etichetă universitară.

Fără să realizăm, îi jignim pe ceilalți, iar discuția ia forma unei confruntări. Pentru ca o discuție să nu se transforme într-o *confruntare* este foarte important să avem în permanență în vedere următoarele greșeli comune, pe care le putem face uneori fără să ne dăm seama:

- Ridicăm tonul sau ne răstim la ceilalți;
- Facem tot felul de gesturi ironice sau sfidătoare, uneori pufnindu-ne și râsul;
- Nu îi respectăm pe ceilalți interlocutori. Sintagma: „Ce zice, mă, și ăsta!” este un exemplu paradigmatic în acest sens;
- Refuzăm să luăm în considerare, la modul serios, ceea ce ne spun ceilalți;
- Ne „aliem” cu ceilalți pentru a fi mai mulți împotriva celorlalți, chiar dacă nu ne este clar dacă suntem sau nu de acord cu ceea ce spun;
- Avem pretenția ca ceilalți să înțeleagă tot ceea ce le spunem. Este esențial ca într-o dezbatere să putem reconstrui argumentele și propriile noastre puncte de vedere. Este de apreciat dacă poți relata foarte precis și pe scurt un punct de vedere;
- Bătălia orgoliilor. Nu de puține ori începem o dezbatere pe o anumită temă și ajungem să discutăm cu totul alte teme, poate-poate reușim să dăm „lovitura de grație”;
- „Cum îndrăznești să spui așa ceva?” Chiar și atunci când suntem atacați sau auzim că cineva susține un punct de vedere ofensator, ideal ar fi să îi arătăm ce susține de fapt. Faptul că cineva face o greșeală nu înseamnă că își pierde în mod automat dreptul de a mai vorbi sau de a fi respectat;
- Uneori un argument foarte bun poate avea un impact negativ asupra celorlalți, din simplul motiv că felul în care a fost prezentat nu a fost unul prielnic;
- Nu puteam finaliza lista fără fenomenul des frecventat online, *trollingul*. Atunci când observăm că cineva ne *trollează* în mod deliberat, uneori poate chiar nedeliberat, cel mai bine este să revenim la subiect fără a pierde din vedere scopul dezbaterii. *Trollingul* este „eficient” doar dacă este încurajat.

Sofisme sunt o altă formă de alterare a calității unei discuții critice. Ele sunt niște raționamente aparent corecte sau care par să aibă sens la o primă vedere, dar care ascund erori grave de judecată. De ce sunt sofisme relevante în contextul unei

discuții despre o discuție critică, academică, civilizată? Ele sunt de cele mai multe ori utilizate de către cei care se raportează la o discuție academică ca la o competiție sau o confruntare personală. Chiar și neintenționate, ele pot prejudicia interlocutorii.

Ad hominem (atacul la persoană) este unul dintre cele mai comune sofisme care au în structura lor o componentă morală foarte importantă. Ideea de bază este de a ataca ceea ce spune cineva pe fondul unor caracteristici sau evenimente din viața lui personală, care nu au nicio legătură cu tema dezbătută sau poate doar în mod tangențial.

De exemplu, un coleg, să îl numim Mihai, argumentează că în industria cărnii are loc o activitate imorală când animalele sunt chinuite inutil. Să ne imagină că un coleg de al său, să zicem Costin, îi răspunde: „Hai, mă, lasă-mă, ieri nu știai cum să mănânci mai repede hamburgerul de la McDonalds și acum îmi spui că ar trebui să fim vegetarieni...”. Replica lui Costin nu doar că nu are nicio legătură cu argumentul prezentat de către Mihai, dar poate distrage atenția de la ceea ce este important. Mihai, în exemplul nostru, nu a spus în niciun moment că oamenii ar trebui să fie vegani. El a susținut că aplicarea unei suferințe inutile este imorală, iar fermele industriale recurg la astfel de practici. Există mai multe contraargumente ce ar merita discutate, dar în niciun caz nu este relevant ce a mâncat Mihai cu o zi înainte.

Provocări și dileme

(Emanuel Socaciu, Constantin Vică)

Libertatea academică și dezacordul în știință

Universitatea din București este una dintre cele 889 (la momentul redactării acestui text) de universități semnatare ale unui document fundamental pentru ethos-ul academic contemporan: Magna Charta Universitatum¹. Această declarație comună a universităților (dezvoltată ulterior prin Recomandarea 1762 a Adunării parlamentare a Consiliului Europei² cu privire la libertatea academică și la autonomia universitară) își propune să contureze liniile generale ale spațiului moral și intelectual propriu universității de azi.

Dintre cele patru „principii fundamentale” prevăzute de cartă, două au legătură cu noțiunea de libertate academică:

- (1) „Universitatea activează în cadrul unor societăți organizate diferit ca urmare a condițiilor geografice și a moștenirii istorice și este o instituție autonomă care produce și transmite, în mod critic, cultura prin intermediul cercetării și învățământului. Pentru a răspunde necesităților lumii contemporane, universitatea trebuie să fie independentă, din punct de vedere moral și științific, în raport cu orice putere politică și economică (...)”
- (3) Libertatea cercetării, a învățământului și a formării fiind principiul fundamental al vieții universitare, rezultă că atât autoritățile publice, cât și universitățile, fiecare în domeniul ei de competență, trebuie să garanteze și să promoveze respectarea acestei exigențe fundamentale. Prin respingerea intoleranței și prin deschiderea permanentă spre

¹ <http://www.magna-charta.org/resources/files/the-magna-charta/romanian>, pentru versiunea în limba română.

² <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17469&lang=en>.

dialog, Universitatea este un loc de întâlnire privilegiat între profesori, care au capacitatea de a transmite cunoașterea și mijloacele de a o dezvolta prin cercetare și inovație, și studenți, care au dreptul, voința și capacitatea de a și-o însuși”³

Nu este greu de văzut de ce libertatea academică (fie în forma ei instituțională, a autonomiei universităților, fie în forma aplicabilă la nivel individual) este atât de importantă. Dacă universitățile au ca primă misiune aceea de a produce și de a transmite cunoaștere, atunci căutarea neîngrădită a adevărului trebuie să stea la baza funcționării lor.

Procesul istoric de autonomizare a universităților și de recunoaștere a libertății intelectuale a cercetătorilor a fost unul de lungă durată, și deloc lipsit de asperități. Adesea, formularea și susținerea publică a unor ipoteze științifice sau a unor poziții filosofice mai generale a fost însoțită de repercusiuni serioase pentru proponenti, mergând de la cenzură și marginalizare până la întemnițări și execuții. Tentația puterilor politice, economice sau religioase de a controla fluxul ideilor în universități a fost dintotdeauna prezentă, deoarece ideile dețin potențialul de a submina autoritatea. Chiar și astăzi, când importanța libertății academice este îndeobște acceptată la nivel internațional, încercările de a aduce universitățile sub control politic rămân comune.

Scholars at Risk este o rețea internațională de organizații și cercetători care are ca scop principal promovarea libertății academice și monitorizarea limitărilor ei abuzive. Raportul *Free to think* („Liber să gândești”) publicat de SaR în 2017⁴ trece în revistă o lungă listă de amenințări și abuzuri (între altele, atacuri violente, restricții de a călători și de a participa la manifestări științifice, interzicerea formelor de exprimare ale studenților, limitări ale libertății instituționale etc.).

Un caz dramatic recent pare a fi cel al Turciei. Conform datelor din raport, după tentativa de lovitură de stat din iunie 2016, s-au declanșat proceduri de concediere împotriva a nu mai puțin de 7023 de angajați ai universităților (profesori și personal administrativ). În jur de 1000 de profesori și studenți au fost reținuți și arestați. Unii dintre ei au fost condamnați, în cazul altora procesele sunt încă în curs. Acuzele nu au fost legate de participarea directă la lovitură de stat eșuată, organizată de o facțiune din rândul armatei, ci de apartenența presupusă la o mișcare academică ce ar fi întreținut un climat intelectual defavorabil conducerii statului turc. Alte cazuri de încălcare masivă a libertății academice în 2016-17, conform

³ Am păstrat în citare versiunea în limba română de pe site-ul oficial al Magna Carta (indicat cu două note mai sus), deși în opinia noastră anumite opțiuni de traducere nu sunt neapărat cele mai fericite din punct de vedere stilistic și al redării nuanțelor.

⁴ Disponibil la <https://www.scholarsatrisk.org/wp-content/uploads/2017/09/Free-to-Think-2017.pdf>.

raportului, au avut loc în Pakistan, Venezuela, India, Africa de Sud, Camerun, Ungaria sau Rusia.

Codul de etică al Universității din București, ca și Magna Charta Universitatum, statuează din start locul central al libertății academice și al autonomiei personale și universitare în cultura etică și organizațională a universității. Astfel, universitatea se obligă să asigure pentru membrii comunității ei libertatea academică deplină și să-i protejeze împotriva ingerințelor și presiunilor politice, economice sau religioase, precum și împotriva cenzurii și persecuțiilor (art. 2). Cadrul libertății academice este însă conturat, în cod, și printr-o serie de clauze limitative. Astfel, spre exemplu, garantarea libertății are loc doar în condițiile în care membrii comunității dau dovadă de responsabilitate profesională, respectând „standardele științifice, legale și etice”, iar libertatea academică nu poate fi folosită pentru respingerea criticilor științifice sau pentru denaturarea de orice fel a rezultatelor cercetării la presiunea finanțatorilor sau a altor părți interesate.

Libertatea academică, la fel ca și orice altă formă a libertății de exprimare, conduce în mod natural către diversitatea de opinii și către dezacorduri. Chiar și atunci când o anumită teorie sau opinie este dominantă în interiorul unei comunități științifice, ea va fi mereu testată și supusă examinării critice. După Karl Popper, unul dintre cei mai cunoscuți filosofi ai științei din secolul XX, știința nu poate oferi niciodată certitudini cu privire la adevărul unor ipoteze, ci doar grade diferite de „coroborare”, ce rezultă din faptul că respectiva ipoteză rezistă unor teste dure care își propun să o infirm⁵. Pentru că nu avem certitudinea adevărului, cu atât mai mult, avem nevoie de libertatea de a îl cerceta. Deși viziunea popperiană a fost criticată de mulți autori (între altele, ca fiind o reprezentare inadecvată a felului în care se întâmplă de fapt lucrurile în multe științe), ea poate să rămână utilă ca ideal normativ cu privire la maniera în care ar trebui să decurgă cercetarea și dezbateră.

Dar, dacă libertatea academică duce la dezacorduri și la opinii diferite, până unde este cazul să ni le asumăm? Ce se întâmplă, de exemplu, în cazul în care sunt susținute ca rezultate de cercetare opinii care justifică (sau instigă la) discriminare de diferite tipuri, sau invită la subminarea unei ordini sociale? S-ar putea ca doar critica metodologiei de cercetare și a evidențelor oferite să nu fie suficientă pentru a împiedica posibile efecte sociale dezastruoase ale răspândirii acestor opinii. Nu ar fi oare mai bine să fie limitată din start posibilitatea de a le exprima sau publica sub forma unor lucrări științifice? Nu ar trebui oare ca universitățile să refuze de la bun început posibilitatea formulării unor astfel de puncte de vedere în cursuri universitare sau conferințe publice?

⁵ Karl Popper. *Conjecturi și infirmări*. București: Editura Trei, 2001.

Deși pare tentant, un răspuns de tip „ba da” la astfel de întrebări nu este lipsit la rândul său de pericole. În practică, nu este întotdeauna ușor de tras o linie clară și fermă între ceea ce ar trebui și nu ar trebui să fie permis. Mai ales în științele socio-umane, unde norma este mai curând cea a co-existenței în interiorul unei discipline a unui număr de școli și orientări în competiție, cu puternice inserții asociabile cu o ideologie sau alta chiar la nivelul premiselor de bază, dificultatea este evidentă. Un autor care lucrează în câmpul „teoriei critice”, ca și unul care produce cercetare macroeconomică dintr-o perspectivă monetaristă, ar putea fi acuzați de propagarea unor ideologii pernicioase sub pretextul cercetării. Poate fi mai ușor și mai de impact să formulezi astfel de acuze decât să te angajezi într-o examinare cu mijloace teoretice ale acestor cercetări. Mai ales că, pentru prima variantă, nici nu este neapărat necesar să le înțelegi...

Dificultatea trasării unei granițe ferme poate crește riscul de manipulare abuzivă a interdicției pentru a servi unor interese de alt tip. Unii dintre profesorii concediați sau arestați în Turcia au fost acuzați de a fi subminat puterea de stat prin lucrările lor științifice; unor autori care, cu instrumente ale eticii teoretice, au exprimat poziții în favoarea admisibilității morale a avortului, li s-a reproșat că instigă la crimă; ONG-uri și membri ai comunității academice din SUA au protestat împotriva invitării unor autori conservatori să susțină prelegeri în diferite universități pe motiv că ar susține poziții fasciste, ceea ce a dus la anularea evenimentelor etc. Desigur, fiecare caz poate fi discutat și criticat, și nu este exclus ca uneori în unele acuze să se regăsească sâmburi de adevăr. Dar limitarea libertății academice prin interdicții riscă să pună un instrument facil de control și presiune în mâna cuiva și, cel puțin, ar trebui poate să cădem de acord că ar trebui folosită cu maximă precauție și doar în mod excepțional. Dacă libertatea academică și diversitatea de opinii ce rezultă din ea sunt valori supreme ale vieții universitare, ele merită asumate.

Un al tip de dificultate legat de libertatea academică privește învățământul și cercetarea în universități și facultăți care, prin misiunea lor, presupun explicit adevărul unor poziții. Sunt discutate în literatură, de exemplu, situațiile în care se află învățământul universitar teologic⁶ sau militar. Cum se împacă libertatea academică a unui cercetător de a putea, cel puțin în principiu, să pună sub lupa examinării critice orice poziție sau teorie cu obligația sa, ca profesor sau student al unei facultăți teologice, de a exprima poziția intelectuală sau doctrinară a religiei respective? Ar trebui ca învățământul laic și cel religios, cel civil și cel militar, să

⁶ O foarte utilă și interesantă trecere în revistă a principalelor argumente poate fi găsită în: Liviu Andreescu. „Academic Freedom in Religiously-Affiliated Universities”. În: *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, nr. 7(19), 2008, pp. 162-183.

opereze după standarde diferite și proprii ale libertății și autonomiei academice? Sau putem găsi o interpretare a unui standard unitar care să acomodeze ambele tipuri de cerințe? Fără a sugera un răspuns, să notăm doar dificultatea întrebărilor și faptul că abordarea lor va antrena inevitabil recursul la instrumente conceptuale provenind din zone de reflecție diferite (teologie, filosofie, drept etc.).

Teme pentru discuție

1. Codul de etică al Universității din București prevede că în spațiul universitar „nimeni nu are dreptul să impună altora, sub nici o formă, credințe religioase, atașamente politice sau alte categorii de convingeri, care pot constitui doar probleme private ale fiecăruia dintre membrii instituției” (Articolul 2, alineatul d). Ce tipuri de situații credeți că ar încălca această prevedere? În ce condiții ceva ar putea conta ca „impunere”?

2. Pe data de 2 martie 2017, la colegiul Middlebury din Statele Unite era programată o conferință a unui politolog controversat, Charles Murray. Un grup de studenți a început să scandeze în sală la începutul prelegerii, în semn de protest. Ca urmare, evenimentul a fost mutat în altă locație (non-publică). Studenții au continuat protestul și în noua locație, prin scandări, lovituri în geamuri și declanșarea alarmelor de incendiu. La finalul conferinței, studenții protestatari au blocat calea participanților care încercau să plece. Moderatoarea conferinței, profesoară la Middlebury, a fost lovită și trasă de păr, iar ulterior a fost spitalizată timp de câteva zile pentru contuzie și traumatism cervical.⁷ Încercați să discutați evenimentul din perspectiva ideii de libertate academică.

3. Tot mai mult este discutată astăzi, din perspectiva libertății academice, problema activității on-line pe rețelele sociale. Au existat nenumărate cazuri de studenți exmatriculați sau penalizați, precum și de profesori concediați sau suspendați în urma unor postări ofensatoare sau inadecvate pe Tweeter sau Facebook. De cele mai multe ori, este vorba despre postări pe teme în afara ariei de expertiză științifică.

Pe data de 16 septembrie 2013, a avut loc un incident la baza navală din Washington D.C. Un criminal a deschis focul asupra angajaților, ucigând 9 persoane și rănind alte trei. Atacatorul a fost la rândul său ucis într-un schimb de focuri cu poliția venită la fața locului. După incident, David Guth, profesor de jurnalism la Universitatea Kansas, a postat următorul tweet: „Sângele este pe mâinile #NRA (*n.a. National Rifle Association*, cel mai cunoscut ONG american

⁷ Relatarea incidentului este adaptată după cea din raportul *Free to Think*. Diverse alte relatări media, din perspective diferite, sunt disponibile on-line.

ce militează pentru dreptul populației civile de a deține și purta arme de foc). Data viitoare să fie fiii și fiicele VOASTRE. Să vă fie rușine. Să vă bată Dumnezeu”. Postarea a făcut vâlvă și a stârnit proteste după ce a fost preluată pe nenumărate site-uri. Universitatea a reacționat suspendând profesorul, iar cancelarul a motivat decizia prin nevoia de a „preveni deteriorarea mediului de învățare pentru studenți, pentru facultatea de jurnalism și pentru întreaga universitate”. Criticii deciziei au argumentat că Guth nu a avut parte de o procedură echitabilă (nu a fost audiat) și că exprimarea unei opinii politice, chiar dacă într-o formulare nefericită, este apărută de constituție și de regulamentele universitare privind libertatea academică⁸. Analizați cazul și argumentați pro/contra deciziei universității.

Colaborare, complicitate și avertizarea de integritate (*whistleblowing*)

Să presupunem că un doctorand descoperă întâmplător faptul că un profesor cunoscut din departamentul său, aflat la apogeul carierei, a publicat o serie de articole pe baza unor date experimentale fabricate în totalitate. Experimentele respective nu au avut de fapt loc vreodată, iar rezultatele raportate în articole erau exclusiv rezultatul imaginației bogate a autorului. Ce ar trebui să facă doctorandul? Primul răspuns este probabil automat: ca om de știință și membru al unei comunități academice, datoria sa este aceea de a dezvălui fraudă.

Persoanele din interiorul unor organizații care își asumă rolul de a semnală public acțiuni ale organizației ce încalcă în mod semnificativ normele etice și/sau legale sunt numite în literatură *whistleblower*-i. Echivalentul termenului în limbajul juridic din România este cel de „avertizor de integritate” (vom reveni mai jos).

Importanța avertizorilor de integritate pentru sănătatea sistemelor instituționale este aproape unanim recunoscută în lumea euro-atlantică, și există practic în fiecare țară prevederi legale menite să îi protejeze (la noi, aceste protecții sunt prevăzute în special prin legea nr. 571/2004). Cu toate acestea, este o observație relativ comună aceea că numărul avertizărilor de integritate este mai curând mic în raport cu frecvența comportamentelor imorale (reală sau percepută). Ar fi poate interesant de explorat puțin această, cel puțin aparentă, discrepanță.

⁸ Pentru detalii, Colleen Flaherty, „Protected Tweet?”, *Inside Higher Ed*, 23 septembrie 2013, <https://www.insidehighered.com/news/2013/09/23/u-kansas-professor-suspended-after-anti-nra-tweet>. Ulterior Guth a fost reangajat, dar a primit doar sarcini care excludeau interacțiunea cu studenții în anul universitar 2013/14.

Organizațiile mari, de tipul ministerelor, băncilor, universităților, companiilor multinaționale etc oferă realități extrem de complexe și alambicate. Deși în mod tipic ele sunt hiper-proceduralizate și reglementate, partea formală coexistă cu un nivel informal în care regăsim un hățiș de multe ori difuz de norme informale, așteptări reciproce cu privire la comportamente, valori asumate, relații personale și dependențe instituționale (care conturează în bună măsură „cultura organizațională” specifică). Culturile organizaționale pot veni în contradicție cu ideea avertizărilor de integritate, printr-o respingere sau condamnare a lor *de facto*, în ciuda prevederilor legale. Mai ales în țările post-comuniste, cu o anumită experiență istorică, este plauzibilă ipoteza că avertizările de integritate vor fi repede asociate cu „delațiunea” și „turnătoria”, față de care există un grad considerabil de repulsie.

Un alt element descurajant este dat de observațiile despre ce s-a întâmplat în multe cazuri reale după momentul avertizării. Într-un studiu des citat, Rotschild și Miethe⁹ au intervievat persoane care își asumaseră în trecut rolul de avertizori. Rezultatele arată o realitate neplăcută. Peste două treimi dintre subiecți și-au pierdut slujbele și nu au mai reușit să se angajeze în același domeniu de activitate. 84% au raportat probleme psihice (în special depresie) în urma presiunilor la care au fost supuși de foștii angajatori și a proceselor lungi și stresante în care au fost implicați. În ciuda protecției legale, asumarea rolului de avertizor pare să presupună adesea o mare disponibilitate pentru sacrificiu de sine.

Să revenim la doctorandul din exemplul inițial. Decizia sa nu este deloc una simplă. Avertizarea de integritate poate avea consecințe drastice. Pentru avertizor, care se supune riscului de a se regăsi ulterior într-una din situațiile descrise de Rotschild și Miethe; pentru alte persoane nevinovate, ale căror vieți profesionale și cariere pot fi umbrite sau chiar puse în pericol (spre exemplu, co-autorii respectivului cercetător, care vor fi priviți cu suspiciune de comunitatea științifică). În unele cazuri colegii de laborator și-ar putea pierde slujbele în urma tăierii ori a reducerii finanțării. În final, se poate ca reputația unui întreg domeniu de cercetare să fie pusă la îndoială.¹⁰ Dar dacă alege să nu facă nimic, nu devine astfel în fapt complice la practica imorală?

Etica teoretică face de obicei distincția între acțiuni obligatorii din punct de vedere moral (pe care trebuie să le înfăptuim întotdeauna când ne aflăm în situația respectivă) și acțiuni numite uneori supererogatorii (dezirabile, recomandate, dar

⁹ Joyce Rothschild; Terance Miethe. „Whistle-blower disclosures and management retaliation”. În: *Work and Occupations*, nr. 26, 1999, pp. 107–128.

¹⁰ Un exemplu paradigmatic în acest sens este recentul scandal „#repligate” și scrisoarea deschisă a lui Daniel Kahneman disponibilă la următorul link: https://www.nature.com/polopoly_fs/7.6716.1349271308!/supinfoFile/Kahneman%20Letter.pdf.

care se plasează dincolo de ceea ce ne cere datoria). Pentru ilustrarea distincției să presupunem, adaptând un exemplu faimos construit de Peter Singer, că observăm într-o bălăuță foarte puțin adâncă (20-30 de centimetri) de pe marginea drumului un bebeluș în pericol să se înece. Cu toții vom cădea probabil de acord că avem datoria (sau obligația) morală de a-l salva, chiar dacă aceasta ar presupune niște costuri personale, cum ar fi că ne vom uda sau ne vom strica pantofii cei noi pe care am dat mulți bani. Aceste costuri personale sunt însă insignifiante în raport cu salvarea unei vieți. Să ne imaginăm, pe de altă parte, că observăm o persoană în pericol să se înece într-un râu foarte adânc și învolburat. Să mai asumăm că noi nu știm să înotăm. În această situație, mai este o obligație morală să sărim în apă și să încercăm salvarea persoanei, deși sunt șanse infime de succes și foarte mari să ne pierdem și noi viața? Cei mai mulți ar răspunde probabil că nu e o obligație, ci o supererogație: un act eroic și înălțător, dar nu obligatoriu.

Am putea reformula o mare parte din discuția despre avertizarea de integritate în termenii acestei distincții. Este ea o obligație morală, sau doar o supererogație? Este doctorandul mai curând în situația primului trecător, sau în cea de-a doua? Când devine riscul personal atât de mare, încât să nu-l mai putem pretinde?

Există însă și o altă manieră de a trata dilema etică a avertizării de integritate, din perspectiva ideii de conflict între datorii. Problema ar fi, după unii autori, următoarea: ca angajați, avem datorii morale de loialitate față de angajator și față de colegi¹¹. Pe de altă parte, ca profesioniști ai unui domeniu și ca ființe umane avem alte datorii publice în sens larg (derivate, de exemplu, din deontologia cercetătorului și din raportarea la societatea în care trăim). În caz de tensiune între cele două seturi de datorii, cum vom decide cu privire la stabilirea unei ordini a priorităților?

Din nou, întrebările sunt dificile și abordarea lor doar prin recursul la intuiții imediate s-ar putea să nu ne ducă foarte departe. Cu siguranță, maniera „ideală” de a evita dilema ar fi cea în care ne-am desfășura activitatea în organizații suficient de integre încât să nu fie necesar ca un angajat să-și pună problema avertizării de integritate. Un bun semnal, de obicei, al faptului că o organizație se află pe drumul corect către o astfel de stare este că își tratează cu seriozitate propriile programe de etică organizațională.

¹¹ Pentru un argument împotriva ideii că există o astfel de datorie de loialitate, vezi: Ronald Duska. „Whistleblowing and employee loyalty”. În: *Contemporary reflections on business ethics*. Springer, 2007, pp. 139-147. O încercare ingenioasă de a împăca loialitatea față de angajator cu datoriile morale mai largi le aparține lui Vandekerckhove și Commers: în Wim Vandekerckhove; Ronald Commers Wim. „Whistle Blowing and Rational Loyalty”. În: *Journal of Business Ethics*, nr. 53, 2004, pp. 225–233.

Teme de discuție

1. Exemplul de la începutul capitolului se bazează pe mai multe situații reale (de exemplu, destulă vâlvă în presa internațională a stârnit acum câțiva ani cazul unui cercetător olandez pe nume Diederik Stapel, când doctoranzii săi au devenit avertizori de integritate). Analizați problema de decizie a doctorandului din exemplu.

2. În ce condiții credeți că avertizarea de integritate devine o obligație morală și în ce condiții ar fi o supererogație?

3. Citiți prin legea nr. 571/2004 (e scurtă!). Credeți că protecțiile legale oferite avertizorilor sunt suficiente, sau nu? Argumentați.

4. Credeți că avertizorii de integritate ar trebui să aibă obligația legală de a semnaliza problema în interiorul organizației, înainte de a o face publică? De ce da sau de ce nu?

Autoritate, ierarhie și respectul datorat demnității umane. Hărțuire, favoritism și nepotism

Nu există organizații fără ierarhii și nici autoritate care să reziste în timp fără legitimitate. Ierarhiile apar și în situații informale, sau acolo unde aparent nu există un mod de organizare formal: în grupurile de prieteni sau rețelele de cunoștințe, de exemplu, sau în proiectele pe care le au de realizat studenții la seminar sau laborator. Mai mult, existența ierarhiilor se poate observa în întreaga lume naturală, nu e doar un atribut (universal) al culturilor. Dar, așa cum vedem uneori în documentarele video despre lumea animală sau în cele despre evenimentele istorice, ierarhia poate fi pusă sub semnul întrebării. Cum? Prin contestarea autorității, fie că vorbim de autoritatea femelei mai în vârstă între primatele bonobo sau despre cea a unui conducător politic modern. Aceste contestări pot avea nu numai forme diverse, dar și motive la fel de variate, unele întemeiate, altele nu. Un motiv adesea invocat pentru a contesta autoritatea și implicit ierarhia pe care o susține (sau pe care se susține) este unul de natură morală: încălcarea demnității umane prin tratamente preferențiale aplicate unor membrii ai grupului, comunității sau societății. Dacă autoritatea se comportă abuziv sau aleatoriu, când principiile și regulile nu mai contează sau sunt aplicate preferențial și discriminatoriu, atunci indivizii afectați simt, în mod justificat, că nu sunt respectați. Respectul datorat persoanelor, în

virtutea simplului fapt de a fi persoane (umane), ar trebui să fie cel care ordonează moral lumea noastră. Situația devine cu atât mai problematică atunci când ne aflăm într-un mediu care în mod esențial se rânduiește după valori și principii, nu după forță și dominație, adică mediul universitar.

Totuși, cine deține autoritatea în lumea universitară și în cea a cercetării? Întrebarea poate fi o capcană: de fapt, despre care autoritate vorbim? Autoritatea, în sens epistemic, o are doar cunoașterea, adică judecățile adevărate, bine întemeiate (adesea, prin dovezi) și rezultate ale unor raționamente corecte. Libertatea academică este principiul după care putem produce cunoașterea, acesta o face posibilă. Aflarea adevărului este scopul final al științelor și activității educaționale (și care nu e obligatoriu să se întâmple în școli). Dar afirmația precedentă pare că mai mult complică lucrurile, pentru că valoarea de adevăr a multora dintre judecățile noastre se poate schimba în timp. Știința e o formă de scepticism instituționalizat sau organizat¹² care nu permite instalarea unor autorități eterne, fie sub forma adevărilor sau a unor persoane care „exprimă” acele adevăruri. Fără a fi o lume anarhică, este o lume în care autoritatea, în acest prim sens, mai mult se contestă și se schimbă. Astfel, o datorie pe care o avem în universitate este să ne raportăm *critic* la orice, inclusiv la ceea ce trece drept autoritate.

Dar noi înțelegem autoritatea și într-un alt mod, într-un sens politic și moral; ea se legitimează, într-o organizație sau comunitate organizate democratic și meritocratic, printr-o structură de reguli, norme și proceduri care permit participarea tuturor și care acordă merite conform rezultatelor. În cazul comunității noastre universitare, această structură are în centru Legea Educației Naționale 1/2011 și Carta Universitară – și de aici decurge o serie întreagă de regulamente, coduri și proceduri. Cei care exercită autoritatea în diferite momente – profesorul în timpul cursului, Senatul Universității când ia decizii care vizează întreaga comunitate, decanul în timpul ședințelor de consiliu sau studenții în timpul alegerilor studentesce etc. – sunt legitimați *instituțional* prin aceste mecanisme. Dar rămâne și o *legitimare morală*, iar aceasta vine din integritatea cu care își exercită funcțiile. Astfel, o altă datorie pe care o avem este să acționăm în conformitate cu cerințele sau standardele acelor funcții, în mod coerent, predictibil și transparent. Iar această datorie implică, din nou, să avem o poziție critică atunci când normele și procedurile sunt încălcate. Dacă în cazul de mai sus suntem în căutarea adevărului, aici pare, mai degrabă, că vrem să îndeplinim dreptatea sau echitatea.

¹² Robert Merton. *Social theory and social structure*. New York: The Free Press, 1968.

Ce înseamnă a fi critic, a dezvolta un simț critic?

Omul e o ființă aplecată spre critică de când se naște, manifestându-și nemulțumirea, dezacordul sau frustrările în felurite moduri, unele mai zgomotoase, altele mai subtile. Strigățul copilului care nu vrea să mănânce supa din farfurie sau atitudinea agresivă din comentariile online pe rețelele sociale se nasc din aceleași procese mentale. Dar nu în acest sens, în care doar ne exprimăm dezacordurile, înțelegem simțul critic în mediul universitar. Chiar dacă ținta nu este acordul, sau consensul, trebuie să picăm de acord asupra modului în care exercităm critica, adică trebuie fixat un cadru, mijloacele și scopurile criticii, cu alte cuvinte, trebuie să instituim regulile acestui joc intelectual. Merită amintit că în limba mai veche, „instituția” echivala cu „obiceiul” sau practica cotidiană.

Universitatea, față de televiziune sau mediul online, nu se reduce la exprimarea unor opinii, crezăminte sau judecăți fără temeiuri. Atitudinea care prevalează este cea a scepticismului, dar cu condiția unei exersări raționale și rezonabile. Experiența este și ea necesară – studenții, profesorii și ceilalți membri ai comunității descoperă, în timp, cum se pot clădi cele mai bune argumente și cum se vor respinge cele slabe. Doar dintr-o continuă activitate critică putem dezvolta ceea ce Aristotel numea *phronesis*, sau fler propriu în judecata teoretică sau practică. Abilitățile necesare dialogului academic se formează apelând la instrumentele gândirii critice (denumită uneori „baby logic”) și ale artei argumentării. Desigur, de la domeniu la domeniu științific, artistic sau practic, există diferențe în metode, școli de gândire și tradiții intelectuale, dar și o convergență în scopul lor: obținerea cunoașterii. În mediul universitar, critica este parte a procesului de distilare intelectuală a rezultatelor cercetării și ideilor avansate prin aceasta. Ea este constitutivă și actului educațional: nu poți deveni un profesionist dacă nu te poți raporta critic la ceea ce înveți.

Jürgen Habermas, un filosof german contemporan, a propus o „etică a discursului” public, o etică a comunicării într-o comunitate, care pleacă de la câteva presupoziii. În primul rând, trebuie să utilizăm expresiile lingvistice în același mod pentru a avea aceleași semnificații în joc. Niciunul dintre argumentele relevante nu poate fi exclus. Singura forță pe care o vom lua în calcul este tăria argumentării, nu puterea retorică de persuasiune. Ca lucrurile să funcționeze, toți participanții trebuie să fie motivați să găsească cel mai bun argument. Nu în ultimul rând, nimeni nu ar trebui exclus. Rezultatul acestui proces va fi emanciparea intelectuală a participanților, iar fundamentul său stă tocmai în respectul egal acordat persoanelor implicate în procesul deliberativ.

Întrebări:

Există o sferă comună a membrilor comunității universitare? Cum depășim polarizarea existentă, de altfel, în toate sferele vieții sociale?

Avem aceleași utilizări sau înțelesuri lingvistice, mai ales când suntem educați în discipline diferite?

Ce i-ar putea motiva pe participanți să caute cel mai bun argument? Cum putem îndepărta motivele egoiste sau iraționale din acest joc intelectual? Trebuie?

Cine sunt cele sau cei excluși uneori din dialogul comunității și de ce? Este autoritatea instituțională responsabilă să nu fie nimeni exclus? Poate îndeplini această sarcină?

Chiar dacă accesul în comunitatea universitară este liber, deschis tuturor, indiferent de sex, rasă, etnie, orientare sexuală sau convingeri (articolul 19, alin. 1 din Carta Universității din București),¹³ el trebuie probat printr-o serie de cunoștințe (alineatul al doilea al articolului). Aici se poate observa o parte din caracterul dual, atât democratic, cât și meritocratic al lumii academice. Calitatea de membru se poate pierde în diverse condiții, care țin atât de comportamentul academic, cât și de cel social (articolul 22). Merită subliniat că persoana trebuie să fie demnă de această apartenență. Consistent cu demnitatea cerută de funcție, inclusiv cea de student, mediul universitar este construit în jurul ideii de respect pentru demnitatea umană în genere. Ideea respectului pentru demnitatea umană, intim legată de cea a respectului pentru autonomia morală și libertatea de gândire a subiectului uman, este un produs al gândirii filosofice moderne. De exemplu, Immanuel Kant, un reprezentant al Iluminismului în filosofie, a construit o întreagă teorie morală plecând de la acest postulat al demnității umane: fiecare persoană este *un scop în sine* și nu poate fi acceptabilă moral instrumentarea ei de către ceilalți oameni (chiar dacă s-ar putea obține avantaje pentru întreaga comunitate). În lunga istorie a eticii, s-a discutat despre două tipuri de datorii: cele față de sine și cele față de ceilalți. Kant reușește să argumenteze solid că aceste două tipuri sunt indisolubil legate: nerespectând celelalte persoane în umanitatea lor de fapt nu ne respectăm nici umanitatea din noi.

O problemă gravă, dar nespecifică: hărțuirea

Ultimii ani au adus foarte multe scandaluri legate de hărțuire, mai ales cea sexuală, iar mediul academic nu a fost deloc exclus. Pe bună dreptate, se pot întreba unii, de ce de-abia acum? Nu a existat hărțuire în trecut? Ba da, doar că astăzi avem

¹³ http://www.old.unibuc.ro/n/organizare/senat-ub/docs/2016/sep/27_13_41_23Carta_Universitatii_din_Bucuresti_2016.pdf.

atât mijloacele mediatice, cât și instituționale să o observăm și denunțăm. Mai mult, trăim și un fenomen al progresului moral, adică reușim să conceptualizăm și să conștientizăm, mai bine ca-n trecut, aceste practici ca fiind imorale. Cazurile de hărțuire sunt variate și fiecare are particularitățile sale. Școala, ca mediu social, este puternic afectată de practicile de hărțuire, de la grădiniță la universitate. Probabil foarte puțini oameni pot afirma că nu au fost niciodată hărțuiți în școală sau că ei înșiși nu au făcut acest lucru. Fenomenul denumit *bullying* (mai ales în varianta sa online, *cyberbullying*) este cel mai răspândit.

Codul de etică al Universității din București¹⁴ are un articol întreg (31) dedicat prevenirii și denunțării hărțuirii. Valoarea morală la care atentează hărțuitorul este tocmai cea a respectului datorat persoanelor. Demnitatea umană este cea căreia i se aduce atingere. Hărțuirea este un comportament care degradează, intimidează sau umilește pe ceilalți, se mai precizează în Cod. Efectele hărțuirii au întotdeauna un potențial negativ: de la pierderea capacităților de muncă, incapacitatea de a funcționa intelectual și moral în comunitate, până la pierderea respectului de sine. În plan psihologic, aceste efecte sunt devastatoare atât pentru persoanele hărțuite, cât și pentru bunul mers al vieții universitare.

Chiar dacă nu toate hărțuirile se fac din poziții de autoritate (de exemplu, studenții se pot hărțui între ei dintr-o rivalitate care nu vizează puterea – vezi alin. c. al articolului 31) și nu toate hărțuirile implică favoruri sexuale, totuși acestea sunt cazurile predominante. Uzând de autoritatea lor instituțională, unii membrii ai comunității (nu doar profesorii) ar putea dori să modeleze decizii, să-și creeze rețele de influență, să controleze resurse etc., iar acest lucru se poate face hărțuindu-i pe ceilalți, critici sau care pur și simplu vor să respecte regulile. Lupta pentru putere în lumea academică ia și astfel de forme, iar provocarea este să demonstrăm nu numai imoralitatea sa, dar și lipsa de legitimitate pe care o generează apoi autorității.

Dacă am fi trăit în vremea Atenei antice, contemporani cu Socrate sau poate continuatori de-ai săi, am fi descoperit că activitatea de instruire intelectuală și corporală presupunea și apropierea erotică, chiar sexuală, dintre studenți și profesori (care erau toți bărbați, trebuie precizat). Se considera că dragostea, exprimată liber într-un mediu care nu presupunea ierarhie, evaluare și control, deschidea astfel drumul către dragostea de cunoaștere. Nu întotdeauna se termina bine, de altfel Socrate însuși va fi o victimă a geloziei. Dar hărțuirea sexuală, care se practică astăzi în moduri subtile sau înjositoare, de la încercări repetate de flirt la mesaje indecente sau gesturi directe, care exprimă evident intenția, este tocmai opusul unei situații acceptabile moral, așa cum ar fi relația voluntară și liber consimțită de dragoste. Ce lipsește în hărțuire este în primul rând reciprocitatea:

¹⁴ <https://www.unibuc.ro/wp-content/uploads/sites/7/2018/06/Codul-de-Etica-al-Universitatii-din-Bucuresti.pdf>.

intenției erotice, de seducție, nu i se răspunde la fel. Mai grav este faptul că hărțuirea sexuală, de cele mai multe ori, este născută dintr-o intenție de a condiționa, de dominare și control, dorință adesea alimentată și de poziția de autoritate, când ea există. Pe scurt, este un act care transformă pe cineva într-un obiect și un simplu instrument al dorințelor noastre, împotriva voinței sale. În acel moment, persoana vizată va fi lipsită de autonomia sa, își vede condiționată libertatea, se vede umilită, tratată inuman. De aici până la pierderea respectului de sine, o altă consecință a hărțuirii, e doar un pas.

Exerciții:

Codul de etică al Universității din București nu conține o definiție a hărțuirii sexuale. Încercați să schițați una care să țină seamă de diferențe de gen, dar și de categoriile comune.

E necesară o definiție a hărțuirii sexuale? Cum am putea descuraja un astfel de comportament dacă nu-l vom defini?

Putem proceda particularist, analizând nominal, în parte, cazurile de hărțuire sexuală? Gândiți-vă la un caz pe care îl cunoașteți – din experiența vieții de zi cu zi sau din *social media* – și încercați să-i stabiliți cinci caracteristici sau attribute (prin cuvinte-cheie). Puneți la un loc observațiile voastre cu ale colegilor și căutați dacă există trăsături comune ale cazurilor.

Propuneți o metodă de prevenire a hărțuirii sexuale în universitate (sau institute și departamente de cercetare) prin mijloace creative.

Întrebări:

Care ar fi cel mai bun mod prin care o hărțuire poate fi comunicată public? Trebuie urmate procedurile interne – sesizarea Comisiei de etică, în primul rând – sau trebuie adusă imediat în discuția online, pe rețelele de socializare?

Cum putem preîntâmpina viitoarele abuzuri asupra celor hărțuiți?

Putem stabili o pedeapsă echitabilă pentru hărțuire? Imaginați-vă un caz și oferiți o sentință. Rugați colegii să o evalueze.

Când și cum un compliment poate deveni o formă de hărțuire?

Poate deveni critica o formă de hărțuire? În ce condiții?

În vremea regimului comunist, spre anul 1989, circula o glumă: „ce înseamnă P.C.R.?” „Pile, cunoștințe și relații”, venea răspunsul caustic. Partidul Comunist Român, căci despre el e vorba, ca și întreaga societate, deveniseră o încrengătură, o mare rețea de favoruri, nepotism și relații care facilita accesul la resurse. Instituțiile politice, ca seturi de reguli acceptate public de toți, întemeiate rațional, nu arbitrar, nu numai că nu mai erau respectate, dar fuseseră înlocuite masiv de instituții

sociale, ca familia, clanul sau prietenia, care nu trebuie justificate public. Rețelele sociale, cu modul lor de a transfera resurse sau idei, luaseră în fapt locul unui set de valori impersonale și imparțiale. Chiar dacă refrenul despre societatea comunistă continua să repete că luptăm pentru o lume dreaptă și echitabilă de egali, în practică funcționa doar rețeaua de relații și obligații reciproce ascunse.

Exemplul societății comuniste nu este foarte departe de modul în care încă funcționează astăzi societatea românească. Dar universitățile, chiar dacă nu sunt ferite nativ de acest fenomen, prin natura lor nu ar putea funcționa *eficace* fără norme și proceduri echitabile, imparțiale, care să asigure un climat de dreptate socială. Favoritismul – adică favorizarea sau avantajarea unei persoane sau grup din organizație, pe criterii non-academice, care nu țin de meritele acelor persoane și care sunt împotriva regulilor comun acceptate – și nepotismul (o formă de favoritism între rude sau persoane apropiate) corup textura din care e compus cadrul vieții noastre universitare. Efectul nedezirabil este că ne abat de la scopul nostru: producerea și asimilarea cunoașterii. Chiar dacă bunăvoința normează comportamentul nostru (vezi articolul 32 din Cod), ea nu se traduce ca bunăvoință exagerată față de cei apropiați sau cei față de care avem obligații personale ascunse. Dreptatea și echitatea (articolul 4) rămân valorile constitutive activității universitare, în conjuncție cu meritul. Ar fi nedrept ca persoane care nu au competențele și calificările necesare să ocupe poziții și să exercite funcții în universitate. Nu numai că *nu merită* aceste poziții, dar activitățile lor ar produce efecte negative asupra calității educației și cercetării, adică ar crea *nedreptăți* sau chiar rău celorlalți, mai ales studenților.

Întrebări:

Dați exemple de efecte ale favoritismului și nepotismului pe care le-ați întâlnit. Ce au în comun?

Toate favoritismele încalcă egalitatea de șanse?

Accesul la resurse.

Dreptatea și echitatea în organizațiile academice și în echipele de cercetare

Putem înțelege această problemă din două perspective: fie privim dinspre resursele necesare, cele care fac obiectul căutării și interesului nostru, fie urmărim comportamentele umane care conduc la utilizarea lor. De exemplu, comportamentul favorizant se poate pune cu succes și în termenii accesului la resurse. Avantajarea

unor persoane se face întotdeauna în raport cu ceva și uneori produce altor persoane dezavantaje. N-ar fi nicio problemă dacă pozițiile, funcțiile, resursele și viața în genere ar fi infinite – atunci nimeni nu ar trebui să sufere din lipsa a ceva. Dar în lumea naturală și socială în care trăim, ele sunt finite și de aceea apare necesitatea de a le aloca, dezirabil după principii, nu arbitrar. Problema practică pare rezolvată, dar cum o rezolvăm pe cea teoretică: după ce principiu se face alocarea unor resurse care aproape întotdeauna sunt rare?

Într-o universitate unii au nevoie de tot felul de substanțe și reactivi în laboratoare, alții de o aparatură de mare precizie, foarte scumpă, alții de perioade lungi de timp în care să facă observație pe teren, unii de spații adecvate experimentelor lor, alții de computere performante și alte instrumente digitale complexe, cei mai mulți de o bibliotecă mare și literatura cea mai recentă. Dar satisfacerea tuturor acestor condiții la același standard este, din păcate, doar un ideal. Pragmatic, altceva e mai important: să picăm de acord asupra felului în care alocăm resursele limitate astfel încât accesul la ele să fie echitabil, indiferent de disciplina în care ne formăm sau cercetăm sau de poziția noastră în comunitate. Adică să găsim acele principii prin care, chiar dacă permit dezavantajarea cuiva, acea persoană să fie totuși în cea mai bună poziție posibilă, să nu-i fie limitate oportunitățile, respectul de sine etc. Cam așa ne propune John Rawls să gândim o societate echitabilă, în cartea sa, *O teorie a dreptății* (*A Theory of Justice*). Acțiunile sau regulile care nu acordă considerație egală și celor dezavantajați (într-un aranjament social dat, cum e universitatea) trebuie evitate. Aceeași problemă se poate găsi și orizontal: cum facem ca studenții unui curs să beneficieze echitabil, proporțional cu nevoile, interesele și eforturile lor, de resursele universității, printre care și atenția profesorilor?

Universitatea este o lume de bunuri comune, de la care membrii nu pot fi excluși, și care nu pot fi apropiate de interese particulare. Aceste bunuri se guvernează în comun, de cele mai multe ori indirect, prin reprezentanți și administrație, urmând proceduri, și nu discreționar. Libertatea academică, adică libertatea de a investiga orice subiect în mod științific, conform Cartei Universitare, nu este una reală, ci doar una posibilă, în lipsa accesului la resurse. În lipsa burselor, unii studenți nu ar avea răgazul să studieze fără a se preocupa de supraviețuirea zilnică. În lipsa fondurilor pentru conferințe, cercetătorii nu ar mai face schimbul de idei și nici exercita activitatea critică. În lipsa unui acces consistent la literatura de specialitate, suntem condamnați să rămânem în afara fluxurilor de cercetare și inovare, la periferie. În lipsa electricității nu se pot ține cursuri. Și tot așa. Conflictul dintre necesitățile noastre și resurse nu este întotdeauna vizibil, dar nu poate fi neglijat. Dacă nu pot fi toate accesate în mod egal, ar trebui să dăm prioritate unor nevoi în defavoarea altora? Dacă da, atunci cine stabilește prioritatea? Am ajuns în punctul în care vom recunoaște că accesul la resurse ține, în egală măsură, de

dovada meritelor academice și de nevoile în învățare, cercetare sau dezvoltare ale persoanelor parte a comunității. Dar dacă uneori dăm prioritate unor categorii către anumite resurse (printr-o intervenție de redresare economică sau prin premiere, pentru meritele avute), acest lucru ar trebui să se facă astfel încât ceilalți să se afle, chiar și așa, în cea mai bună situație cu putință, iar dezavantajul să joace totuși și în favoarea lor.

O dilemă morală despre resurse.

Într-o dimineață te trezești în corpul rectorului universității. Ceea ce aparent ar putea fi o surpriză plăcută, se dovedește ceva complicat. Chiar în acea zi se decide cea mai importantă investiție a mandatului tău. Există o singură sumă de bani și două tabere egale care susțin, cu tărie, că ea ar trebui îndreptată fie spre un bazin de înot, fie spre modernizarea bibliotecii și accesul la baze de date cu articole online. Tu ești o persoană care adoră înotul și nu prea trece pe la bibliotecă. Votul tău e decisiv. Ce faci? Argumentează-ți poziția.

Ține cont și de faptul că universitatea are nevoie rapidă de un bazin (profesorii și studenții au din ce în ce mai multe probleme lombare pentru că stau toată ziua și citesc pe scaun), dar și că ești rectorul unei universități de performanță, care trebuie să producă rezultate științifice notabile. O informație suplimentară: actuala bibliotecă e ocupată doar 30% în mod normal, dar în sesiune nu se mai găsesc locuri și astfel mulți studenți nu vor studia pentru examene.

Până acum am discutat cazul resurselor mai degrabă tangibile, dar ar trebui explorate alte două resurse fundamentale, mai degrabă imateriale: informația și atenția. Lupta se duce astăzi pe ambele planuri: chiar dacă informația este din abundență, ea trebuie bine filtrată și sistematizată în cunoaștere (ceea ce se dovedește din ce în ce mai greu), și tocmai pentru că ea abundă, atenția noastră, atât de „atacată” din toate părțile, a devenit o resursă rară. Doar cine nu a intrat într-o școală crede că educația e despre informație și descoperirea ei. Ea vizează, de fapt, captarea atenției și orientarea ei împotriva escapismului, a pierderii de timp și sens, în favoarea concentrării și dobândirii de atitudini și cunoștințe. Nu numai studenții luptă pentru atenția profesorilor, dar, de când telefoanele inteligente merg și ele la școală, și profesorii trebuie să facă același lucru. Atenția ne apare astfel ca o resursă fără de care activitatea în mediul universitar nu e posibilă. Atenția scapă unui principiu al dreptății sociale, fiind o treabă mai degrabă de exercițiu al virtuților (dianoetice), cum ar fi răbdarea, bunăvoința, disponibilitatea pentru dialog, curiozitatea, rezonabilitatea, modestia etc. Chiar dacă nu e infinită, ea poate fi exersată, educată și astfel îmbunătățită. Nu suntem primii în istoria omenirii care se

confruntă cu aceste tulburări ale atenției provocate de excesul informațional. S-au manifestat la intelectuali și cercetători încă din primul secol după apariția tiparului, ba chiar și înainte, din secolul al XIII-lea, când „mulțimea de cărți”, timpul limitat și fragilitatea memoriei, spunea călugărul Vincent de Beauvais, fac imposibile lecturile complete.

Informația, care e o altă sursă a cunoașterii noastre, este mai degrabă multiplicabilă și capabilă de răspândire rapidă. Dacă informația online abundă, pe multe platforme, nu înseamnă că ea este și relevantă, de calitate, bine structurată și adevărată. Situația se poate regăsi și în biblioteci, unde literatura științifică învechită, depășită, nu e semnalizată ca atare. În lipsa unei literaturi noi și a intrării în fluxul de dezbateri din revistele fiecărei discipline, membrii comunității universitare sunt condamnați la a rămâne în urmă, adică deconectați, marginali. Accesul la resursele informaționale adecvate și necesare continuă să fie, nu numai în România, o mare problemă. Totul pare rezultatul unei lupte economice în care argumentele morale au puține de spus.

Problema „pirateriei online” și accesul deschis

Nu numai în Codul de etică al Universității din București cea mai mare secțiune este dedicată „proprietății intelectuale”, în mod special interpretării dreptului de autor în context academic. În genere, atenția acordată acestui subiect depășește pe cea dată hărțuirii. Motivul e evident: roadele lumii academice sunt mai ales articole de cercetare, cărți, antologii, programe de computer, dicționare etc., adică texte care au unul sau mai mulți autori. Dreptul de autor îi exclude pe ceilalți de la utilizarea liberă, neîngrădită, a textelor. Dar lumea academică, așa cum am văzut, trece drept una a bunurilor comune, unde excluderea ar fi imorală. Mai mult, literatura științifică nu poate crea rivalități în consum: lectura și utilizarea corectă, prin citare, a unui articol în propriile lucrări nu reduce nici din cantitatea, nici din calitatea articolului – el rămâne accesibil celorlalți. O copie digitală a unui articol nu reduce șansele altcuiva de a-l accesa și citi, ba chiar dimpotrivă. Tensiunea între valori e vădită: pe de o parte, respectul pentru persoana autorului și drepturile sale, pe de alta, libertatea academică de a cerceta ce vrei.

Probabil nu există nimeni care să nu fi încălcat, măcar involuntar, un drept de autor. Într-o lume a copiilor digitale, este aproape imposibil să verificăm, de fiecare dată, dacă accesăm o resursă având permisiunea să o facem. Două argumente se pot aduce în favoarea accesului: uneori încălcarea legii este singurul mod în care se pot redresa cei aflați într-o situație de sărăcie informațională (cazul studenților sau profesorilor care au nevoie de un text sau alt conținut educațional eminamente necesar activității lor); alteori, e pur și simplu o formă de cooperare între egali (*peer to peer*) care împărtășesc o

ideologie accesului deschis, nediscriminat. Merită remarcat că și politica în materie de cunoaștere a Uniunii Europene se orientează către acces deschis (*open access*) pentru literatura științifică produsă cu o finanțare europeană. Literatura publicată astfel, sub licențe libere (un exemplu ar fi *Creative Commons*), nu devine un bun din domeniul public, al nimănui, ci un bun protejat de proprietatea intelectuală, dar necondiționat în utilizarea sa.

E greu să găsim justificări depline proprietății intelectuale și e la fel de greu să o eliminăm, considerând-o piedică în calea progresului nostru în cunoaștere. La origine, în secolele XVIII – XIX, rostul ei a fost tocmai să stimuleze apariția de „obiecte ideale”, adică a ideilor, expresiilor, teoriilor, rezultatelor științifice și literare. Astăzi, când piața acestor idei este controlată de câțiva mari editori (care fac o muncă de calitate, trebuie spus), universitățile resimt totuși că se produce o nedreptate. Aproape tot ceea ce cercetăm este finanțat public sau din bunurile comune universitare. Mai mult, procesul de verificare, recenzare și editare este în sarcina membrilor acestor comunități. Distribuția nu mai e dependentă de formatele tipărite. De ce să îndreptăm o mare parte din resursele financiare către plata unor abonamente la reviste al căror conținut e produs gratuit de universitari? Mari universități au început să renunțe la aceste abonamente și să investească în platforme cu acces liber. Scopul lumii academice este să încurajeze și să protejeze autoratul, iar acest lucru se poate face și-n forme diferite de ortodoxia proprietății intelectuale.

Principala problemă morală nu e totuși cea a copierii unor documente, care ar duce la încălcarea unui drept patrimonial, ci lipsa de atribuire sau preluarea frauduloasă a unui text. Prin acest comportament fraudulos, adică plagiatul, se face o nedreptate autorilor originali, nu li se recunosc meritele și nu li se respectă munca depusă. În limbaj juridic, li s-a înstrăinat opera și le-a fost lezat dreptul moral de autor.

Întrebări:

Faptul că depui un efort în scrierea unei lucrări este suficient pentru a beneficia de un drept de autor? Merit (și) altceva?

Putem aplica principiile pe care se bazează proprietatea privată asupra bunurilor tangibile, fizice, și în cazul „bunurilor intelectuale”? Ce au în comun și ce diferențiază aceste două clase de bunuri? Avem aceeași relație de proprietate indiferent de natura bunurilor?

Trebuie să conteze modul de producție universitar, bazat pe bunuri comune, în atribuirea unui drept de autor?

Kenneth Arrow, câștigător al Premiului Nobel pentru economie, afirma că utilizarea optimă social a informației presupune accesul deschis, dar că această utilizare nu e optimă economic. Ce politică ar trebui să urmeze universitatea astfel încât să împace cele două dimensiuni?

Este condiționarea financiară a accesului la literatura științifică o formă de irosire a resurselor intelectuale, a ideilor?

Este copierea unui articol, pentru uz propriu de documentare, un furt?

În ce condiții este imoral să faci profit economic din cercetare și publicații academice?

Cum putem încuraja autoratul fără acordarea de drepturi de proprietate?

Înflorirea fiecăruia dintre noi în comunitate ține de dezvoltarea capabilităților personale și organizaționale. Resursele sunt necesare, iar risipirea lor produce indirect și o risipire a talentelor și oportunităților. Șansa tuturor constă în a limita acele comportamente imorale care duc la alocare greșită a resurselor: discriminarea, favoritismul și nepotismul, care sunt surse ale corupției, și abuzul (de putere sau de încredere).

Munca de echipă: colaborare, merite și exploatare

Cunoașterea e un produs colectiv al muncii de echipă, mai ales astăzi, când specializarea foarte strictă într-o arie științifică te face diletant în altele, chiar și în cele apropiate. Munca de echipă este parte și din viața studenților, de la proiectele de seminar sau laborator sau organizarea de evenimente, la participarea la concursuri sau conferințe. Felul în care ea se desfășoară, climatul și rezultatele dau seama despre calitatea unei universități. Lucrurile nu stau diferit nici în administrația publică, agențiile de stat sau companiile private.

Chiar dacă apar și există ierarhii într-o echipă (care, adesea, are lideri sau responsabili, numiți *primus inter pares*), în cazul lumii universitare insistăm în ideea de egalitate a membrilor, nu pe subordonarea lor. Autonomia în gândire nu poate fi condiționată, la fel cum alte interese, în afara celor de a produce rezultate valide științific, nu trebuie să conteze. În aceste condiții, colaborarea trebuie să urmeze reguli, căci o autoritate personală nu există. Iar regulile nu ar fi eficace dacă nu ar reduce dezacordurile, fricțiunile și costurile relațiilor dintre membrii echipei. O astfel de regulă ar putea fi distribuirea echitabilă a sarcinilor. Ca în orice grup care întreprinde ceva având un scop comun, există persoane dornice de muncă, dispuse să coopereze, iar altele nu vor decât beneficiile efortului colectiv. Aceștia din urmă sunt numiți „blatiști”. Nu e singura categorie problematică: există și „marginalii”, care, din varii motive, nu-și fac auzită vocea în grup. Cu siguranță îi recunoaștem și pe cei care vor să fie în centrul atenției și pe cei care acceptă, cu bucurie, toate sarcinile, muncind din greu. Rareori sunt aceeași persoană. În acest amestec de indivizi și atitudini, probabilitatea actelor imorale, care slăbesc echitatea și încrederea reciprocă, e mare.

Întrebări:

Cum ar trebui constituite echipele de cercetare sau studențești astfel încât să nu se creeze dezavantaje?

Principiul „la muncă egală, merite egale” este adecvat muncii de echipă universitare?

Te-ai simțit vreodată exploatat/ă? Dar discriminat/ă? Care sunt diferențele dintre aceste nedreptăți?

Crezi că e de datoria studenților să se ofere voluntari în proiecte de cercetare?

Întrebări

Avem datorii față de generațiile viitoare de studenți? Cum s-ar exprima acestea în cazul profesorilor și în cazul actualilor studenți?

Pentru un acces echitabil la resurse e nevoie de o informare transparentă a membrilor comunității privind aceste resurse (vezi articolul 29 din Codul de etică)? Gândește un mod de informare care să respecte principii ale dreptății.

În fiecare an se acordă, la admitere, locuri speciale pentru elevii olimpici, pentru cei de etnie romă, pentru absolvenții de licee rurale și pentru cei din diaspora, în mod special din Republica Moldova. Este aceasta o formă de discriminare sau una de corectare a inechității? Care sunt diferențele între aceste cazuri și ce rol au în justificarea lor?

Care este relația dintre corupție și echitate (vezi articolul 4 din Codul de etică)? E una de echivalență sau de cauzalitate?

Exercițiu:

Conduci Institutul de Cercetări al universității. Lucrurile merg foarte bine, tocmai ai câștigat un grant în valoare de 10 milioane \$. Ai vrea să conduci proiectul, pentru că e gândit și scris de tine, dar știi că nu ai cea mai bună calificare științifică în domeniu. Ar mai fi doi posibili candidați: o cercetătoare tânără, de etnie romă din Republica Moldova, care e deja apreciată, dar inexperimentată, și un cercetător la mijlocul carierei, cu rezultate foarte bune, recunoscut profesional în lumea internațională. Acesta din urmă este fratele rectorului. Pe cine alegi să conducă proiectul?

Există responsabilități publice ale membrilor comunității academice?

Anterior am prezentat succint modelul unei etici a discursului public stabilind că sunt câteva condiții de îndeplinit astfel ca ea să încadreze participarea și deliberarea publică. Dar dacă privim mai atent, vedem că discuția din spațiul public, desfășurată prin intermediul televiziunii, presei sau, mai ales online, nu le satisface. Nu operăm cu aceleași înțelesuri, gradul de acceptare a argumentelor nu ține de tăria lor, ci de puterea de persuasiune a vorbitorului, nu suntem motivați să găsim cele mai bune argumente, ci adeziunea unui public etc. În cursa comunicării și convingerii nu se pune deloc problema celor pe care îi excludem. În acest context nepropice se trezește profesorul, cercetătorul sau studentul atunci când vrea să participe la piața sau jocul ideilor publice. Chiar dacă va fi adesea chemat, ca „un om învățat”, după cum zicea Kant, în fața publicului, va descoperi că rigorile domeniului său și cele ale deliberării universitare nu prea contează aici. Într-o emisiune tv, pe un forum online, într-o discuție în familie sau pe Facebook, în fața unei comisii parlamentare omul de știință este la fel de expus neînțelegerii și respingerii ca oricare alt cetățean. Ce e responsabil de făcut atunci? A rămâne în limitele domeniului și a nu comunica public nimic din ceea ce știi, sau a-ți adapta discursul astfel încât să aibă succes? Acest ultimul lucru se poate face, dar cu prețul unei simplificări care poate duce și la denaturarea ideilor.

Comunitatea academică are, în misiunea sa, o responsabilitate față de dezvoltarea societății în care se regăsește. De exemplu, în Carta UB, există, la articolul 4, o mențiune explicită: „Universitatea contribuie la modernizarea României”, iar una dintre modalități este implicarea în viața publică în rolul de specialist, expert, om de știință. Dincolo de formarea viitorilor profesioniști, o universitate pune la dispoziția societății cunoașterea pe care o are – mai ales sub forma rezultatelor cercetării, dar și în documente de informare a politicilor publice sau alte comunicări. Dar aceasta nu este singura așteptare socială de la universitate. Nu doar rezultate științifice comunicate și utilizate în politici, nu doar știri despre programe de studii și viața studenților, ci ni se cere o atitudine integră a unor persoane aflate într-un exercițiu sau serviciu public. Cu alte cuvinte, comportamentul așteptat este cel al unei persoane ireproșabile moral, dedicate profesiei (actuale sau viitoare), întotdeauna în căutarea adevărului. Cât de legitimă este această așteptare în condițiile în care educația și cercetarea nu par a fi o prioritate socială și politică, rămâne de discutat. Dar, chiar și așa, responsabilitatea publică a studenților și profesorilor se poate exercita ușor dincolo de pereții uneori prea groși ai universității. Ea presupune, pur și simplu, a trăi după valorile și principiile comunității (pe care le găsim în Carta universitară și în Codul de etică), indiferent de ceea ce cred sau fac ceilalți.

Întrebări:

Ce înțelegi prin sintagma „modernizarea României”?

Responsabilitatea pentru dezvoltarea societății în care trăim este una născută din precauție, sau dintr-o obligație reciprocă?

Cât de responsabili au fost fizicienii care au lucrat la construirea bombelor nucleare? Ține cont de faptul că au făcut asta în vreme de război.

Cine are o responsabilitate socială mai mare: cercetătorul care poate stabili normele limbii române, sau cel care poate influența modul de gândire al judecătorilor? Sau responsabilitățile sunt incomparabile? De ce?

Exercițiu:

Utilizarea duală a științei

Descoperi o moleculă-minune, foarte puternică, care poate fi folosită atât la tratarea, cât și la răspândirea cancerului. Dacă publici rezultatele, ele ar putea fi ușor folosite pentru a produce arme biologice letale. Pe de altă parte, aceleași rezultate ar duce la apariția unor tratamente ieftine, accesibile tuturor. Ce faci?

Crezi că obligația morală de a face publice rezultatele științei se aplică și în acest caz?

Principiul precauției și cercetările riscante

Progresele științei din ultima sută de ani au fost, fără îndoială, impresionante. Știm astăzi cu mult mai mult decât am știut oricând altcândva în istoria speciei despre universul din jurul nostru, despre noi ca ființe biologice și despre felul în care funcționează societatea. Iar cunoașterea duce la o capacitate fără precedent de a interveni în mersul lucrurilor. Cu toate acestea, nu orice intervenție posibilă va fi, prin definiție, pozitivă. Avem la dispoziție posibilități spectaculoase de a face bine, dar și de a genera distrugere.

Această dualitate poate să apară din mai multe motive. Un caz particular este cel al cercetărilor cu aplicabilitate dublă, civilă și militară¹⁵ (cum ar fi cele privitoare la energia atomică). Are cercetătorul datoria morală să se abțină, spre exemplu, de la a publica rezultate care pot să pună mijloace de distrugere masive în mâna unor actori, statali sau non-statali, rău intenționați? Iar în cazul în care acele rezultate sunt folosite distructiv, poartă cercetătorul o responsabilitate pentru efectele

¹⁵ Seamus Miller, Michael Selgelid. „Ethical and Philosophical Consideration of the Dual-Use Dilemma in the Biological Sciences”. În: *Science and engineering ethics*, nr. 13(4), 2007, pp. 523-580.

provocate? Putem, spre exemplu, să le imputăm parțial unui Einstein (care, de fapt, nu a făcut parte din echipa proiectului Manhattan) sau Oppenheimer viețile pierdute la Hiroshima?

Pe lângă cercetarea cu aplicabilitate duală, există și un argument mai general, legat de incertitudine. În programele de cercetare foarte ample, este imposibil să întrezărim cu precizie toate posibilele rezultate sau efecte. Pentru sistemele complexe (cum sunt cele climatice), nu avem încă toate instrumentele de modelare necesare pentru a putea face predicții ferme și certe privind evoluția lor pe termen lung.

Care ar trebui să fie atitudinea noastră în raport cu aceste probleme? O propunere teoretică transpusă în multe recomandări sau reguli instituționale a fost aceea de a adopta un „principiu al precauției” pentru a ne ghida acțiunile¹⁶.

Intuiția din spatele principiului precauției nu este nouă. Încă în jurământul hipocratic, ce stă la baza culturii etice a medicinei, ea apare exprimată în faimoasa sintagmă „primum non nocere” (înainte de toate, nu face rău!). Într-un sens foarte larg, putem înțelege principiul precauției ca o transpunere instituțională a prescripției hipocratice.

Cerința generală a principiului precauției este aceea ca, în toate situațiile în care nu putem prezice toate implicațiile viitoare ale unei decizii, să procedăm cu maximă prudență. O aplicare directă ar putea fi de tipul următor: chiar dacă nu am putea în acest moment modela toate efectele climatice pe termen lung ale emisiilor de carbon și există posibilitatea unei supra-estimări a riscurilor, atitudinea corectă (precaută) ar fi aceea de a încerca să minimizăm aceste emisii.

Principiul precauției a fost criticat din mai multe perspective. Unii critici argumentează că fundamentează o teamă de „droburi de sare” care poate duce la stoparea sau încetinirea progresului științific sau tehnologic, dacă vom ajunge să îl aplicăm la toate cazurile de incertitudine. Alții, dimpotrivă, reproșează că este o prescripție mult prea generală și vagă, care nu ne oferă prea multe indicații despre cum ar trebui să acționăm în cazuri concrete.¹⁷

În ciuda criticilor, principiul precauției a fost adoptat în mai multe documente importante, între care Declarația de la Rio (principiul 15) sau Protocolul de la Cartagena privind biosecuritatea.

¹⁶ Matthias Kaiser. „The Precautionary Principle and its Implications for Science – Introduction”. În: *Foundations of Science*, nr. 2, 1997, pp. 201-205.

¹⁷ O trecere în revistă a obiecțiilor și o încercare de a le evita poate fi găsită în: Daniel Steel, *Philosophy and the Precautionary Principle: Science, Evidence, and Environmental Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Teme de discuție

1. „În anii 1990, Australia se confrunta cu o populație de șoareci scăpată de sub control, cu costuri majore pentru economia australiană. Metodele tradiționale de control al populației de dăunători nu dădeau rezultate. Doi biologi de la Universitatea Națională din Canberra, Ronald Jackson și Ian Ramshaw, au demarat o cercetare pentru a găsi o metodă biologică mai eficientă. Ipoteza lor a fost că inserând gena IL-4 în virusul variolei la șoareci, indivizii infectați vor deveni sterili, prevenind înmulțirea. Cercetarea a obținut toate avizele, atât de la Comisia de etică a cercetării în universitate, cât și de la autoritatea națională de reglementare pentru tehnologia genetică. Spre surpriza cercetătorilor, rezultatul a fost o nouă tulpină de virus, extrem de agresiv și contagios și, mai ales, letal chiar și pentru șoarecii care fuseseră vaccinați împotriva variolei. Într-un interviu ulterior, Ramshaw povestește că senzația sa de atunci era că se afla într-un film de science-fiction. După ezitări și multe consultări (inclusiv cu notificarea armatei australiene care, spune Ramshaw, nu a avut nici un răspuns), echipa a decis să publice rezultatele¹⁸. Reacțiile critice au apărut imediat, în urma unui articol de presa din *New Scientist*¹⁹ reproșul principal adus echipei fiind acela că ar fi trebuit să se abțină de la publicare, dat fiind potențialul distructiv uriaș al virusului (care ar fi putut fi, de exemplu, transformat într-o armă pentru bioterorism).”²⁰ Discutați dilema etică a echipei de cercetare și felul în care s-ar aplica principiul precauției.

2. În Declarația de la Rio, principiul precauției este formulat astfel: „atunci când există amenințarea unor daune serioase sau ireversibile, lipsa certitudinii științifice depline nu va fi folosită ca un motiv pentru amânarea unor măsuri eficiente pentru prevenirea degradării mediului”. Identificați politici de mediu care s-ar putea subsuma acestui principiu.

¹⁸ Ronald Jackson *et al.* „Expression of mouse interleukin-4 by a recombinant ectromelia virus suppresses cytolytic lymphocyte responses and overcomes genetic resistance to mousepox”. În: *Journal of virology*, nr. 75(3), 2001, pp. 1205-1210.

¹⁹ Rachel Nowak. „Killer mousepox virus raises bioterror fears”. În: *New Scientist*, 10 January 2001, disponibil online: <https://www.newscientist.com/article/dn311-killer-mousepox-virus-raises-bioterror-fears/>.

²⁰ Emanuel Socaciu, „Dileme etice în cercetare”, în Liviu Papadima (ed.), *Deontologie academică. Curriculum cadru*, București: Editura Universității din București, 2017.

Aplicații

(Constantin Vică, Emanuel Socaciu, Toni Gibea)

Plagiatul

Este plagiatul cea mai mare problemă morală a mediului universitar? Da. Și nu numai a celui românesc, chiar dacă acesta din urmă a fost subiectul investigațiilor etice ale revistei *Nature*, cea mai importantă publicație științifică din lume. Nu în orice zi un prim-ministru, fost cadru universitar și procuror, este deconspirat ca plagiator al lucrării sale de doctorat în drept. Când zicem „cea mai mare” ne referim la vasta sa întindere și la complexitatea metodelor și tehnicilor. În fond, o întreaga „industrie”, cu „economia” sa, se ascunde sub termenul-umbrelă de *plagiat*. Care este doar un mod în care poți produce o *fraudă academică*, dar e cel mai însemnat. Până acum, sunt mai dese cazurile de plagiat decât cele de falsificare a datelor. Și acest lucru fără a lua în considerare și lucrările scrise ale studenților. Cu ele, volumul de plagiate ar putea inunda ușor toate bibliotecile universitare. În care, desigur, se găsesc și cărți care la rândul lor sunt „impure”, de la compilații grosolane la plagiate complexe, după tehnici avansate, care le fac uneori nedetectabile. Acestea tind să fie mai degrabă teze de doctorat. Alteori, chiar și cărți ale unor maeștri venerabili.

Nu întotdeauna plagiatul a fost ceva condamnabil moral, cu atât mai puțin legal. El a devenit o problemă de-abia când s-au împlinit două condiții: s-a constituit instituția autoratului, adică oamenii au fost recunoscuți în funcția lor de autori, și când lumea universităților și cercetării s-a dezvoltat, devenind una a hiperspecializării și publicării intensive de articole și cărți, o lume bazată pe aplicații de finanțare. Toate se fac în numele *reputației*, singura monedă care poate fi convertită de universitate și profesori într-un număr mare de studenți (buni) sau într-un buget de cercetare generos (acolo unde nu există constrângeri politice). „Publish or perish!” („publică sau vei pieri!”) este un dicton contemporan care funcționează ca indicator pentru lupta aprigă dată între universități. Ultimii treizeci de ani au dus la o explozie a publicațiilor și rezultatelor, într-o atmosferă internaționalizată, în care domină limba engleză. Această globalizare a complicat și mai mult lucrurile, mai ales pentru cei care vin din afara lumii anglo-saxone. În plus,

universitatea a devenit, în secolul XX, și un garant pentru societate, o parte din misiunea ei este de a produce oameni instruiți, capabili, buni cunoscători ai unor date și informații esențiale, metode, idei, teorii, modele și autori din specialitățile lor. Cum ar putea ea să-și ducă ea la îndeplinire misiunea dacă în locul exercițiilor de documentare, formulare de ipoteze, strângere de date, raționare, deliberare și scriere originală ar permite copiatul, compilarea din surse fără referințe, reproducerea mecanică și încercările de fraudă intelectuală? Faptul că există un curent, nu numai în societatea românească, care e critic, neîncrezător și chiar anti-intelectualist la adresa universităților nu e deloc întâmplător. Chiar dacă a copia este ceva uman și tolerat moral în multe medii, așa cum afirmam în capitolul precedent, de la oamenii lumii universitare se așteaptă un comportament integru, responsabil, chiar în opoziție cu practicile comune. Pare a funcționa un dublu canon moral aici, dar miza sa îl face potrivit: dacă am deveni un centru tip „Xerox”, de copiere (și falsificare sau fraudare), s-ar pierde nu numai ordinea cunoașterii, cu sursele sale, ci și orice șansă a inovației și îmbunătățirii, a descoperirii și a construcției unor idei în viitor.

Forța imaginației nu e de ajuns

Supraviețuiești, în viitor, alături de câțiva oameni, unei apocalipse nucleare. Spre norocul vostru, a supraviețuit și biblioteca universității din oraș. Mai mult, voi știți să citiți, chiar dacă nu ați mai scris demult pentru că în viitor oamenii dictează roboților, nu mai scriu. Nici nu mai muncesc, nu mai merg la școală, nu mai cercetează – toate aceste lucruri le făcea o Inteligență Artificială Generală. Dar acum lucrurile s-au schimbat, sunteți doar voi și o bibliotecă. Intrați în bibliotecă și găsiți tot felul de cărți. Aveți nevoie de cunoaștere veritabilă, care să vă ajute în a trăi în continuarea pe o planetă răvășită. Atât cunoștințele serioase teoretice, cât și cele practice sunt necesare pentru că nimic din tehnologia automatizată nu mai funcționează.

În bibliotecă sunt multe cărți, dar niciun manual sau lucrare de informare, de genul unui dicționar sau enciclopedii. Din păcate, problemele nu se opresc aici. Cărțile așa-zis științifice nu au referințe bibliografice, note de subsol, trimiteri la ați autori, citate etc. Niciodată nu veți ști cum să verificați sau comparați ideile susținute în ele.

Poți găsi o soluție plauzibilă pentru a ieși din impas?

Într-o altă variantă, nu supraviețuiești apocalipsei nucleare. Nici tu, nici ceilalți. Trec câteva zile și o specie extraterestră, mult mai avansată cognitiv, ajunge pe planeta noastră pustie, căzând accidental chiar în fața bibliotecii. Nava lor este distrusă.

E posibil să capete o înțelegere corectă despre lumea dispărută din cărțile găsite?
Pot găsi extratereștrii o soluție plauzibilă pentru a ieși din impas?

A încerca să definești plagiatul nu pare foarte greu. Cu toate acestea, diversitatea practicilor, exprimată chiar prin sintagma „cultura copy/paste”, ar trebui să ne facă atenți spre a nu scăpa din vedere „asemănările de familie” (cum le-ar numi Ludwig Wittgenstein), adică gradele de apropiere sau depărtare între plagiate. Definiția apare într-o singură lege românească, 206/2004, la art. 4, alin. 1, lege care privește buna conduită în cercetarea științifică: „Plagiatul – expunerea într-o operă scrisă sau o comunicare orală, inclusiv în format electronic, a unor texte, expresii, idei, demonstrații, date, ipoteze, teorii, rezultate ori metode științifice extrase din opere scrise, inclusiv în format electronic, ale altor autori, fără a menționa acest lucru și fără a face trimitere la sursele originale”. Așa cum s-a mai observat, legea nu ar putea să-i vizeze și pe studenții din ciclurile de licență sau master, ci doar pe cei care lucrează deja ca profesori și cercetători. Nici cei din alte cicluri educaționale sau școli preuniversitare nu sunt vizați. Mai poate fi rezolvată problema atunci când practica e deja curentă, încetățenită printre oameni?

Definiția ne lasă să credem că plagiatul s-ar reduce doar la *preluarea* în propria operă (semnată, asumată) a unor elemente intelectuale (de la text integral la concepții, teorii sau rezultate etc.), fără a recunoaște sau fără a recunoaște adecvat, că provin dintr-o lucrare sau operă a unui alt autor. Acest lucru lasă „porțițe deschise” unor forme mai complexe de plagiat, care se pot realiza cu recunoașterea adecvată a contribuției altcuiva. Totodată, din definiție nu putem afla dacă plagiatul presupune o *intenție* sau nu. E posibil ca acesta să fie făcut și din ignoranță sau dintr-o eroare de documentare. Stabilirea intenției e necesară pentru a face diferența între cazurile în care responsabilitatea revine integral celui care a înfăptuit plagiatul sau în care ea poate fi împărțită. De exemplu, nu e drept să facem responsabili doar elevii sau studenții pentru referatele lor copiate din surse online dacă profesorii nu le explică normele de scriere, citare și trimitere la alți autori.

Ghiduri practice în lupta împotriva plagiatului

Unii pot studia cu interes literatura despre plagiat nu pentru a evita o asemenea situație, ci tocmai pentru a produce plagiate, cred ei, nedetectabile. Dar, cu siguranță, cei care scriu despre plagiat o fac cu speranța că vor contribui la limitarea flagelului și vor scoate astfel universitatea de sub acest stigmat.

Capitolul despre plagiat este cel mai consistent din curriculum-cadru privind *Deontologia academică*, editat de Universitatea din București în 2017 prin editura proprie și disponibil online la deontologieacademica.unibuc.ro/documente. Pleacă de la definiția juridică (pe care am prezentat-o mai sus), trece prin textele normative ale Universității care condamnă și sancționează plagiatul, pentru a face o comparație extinsă între acestea și cele ale universităților de top din lume (Oxford, Cambridge, MIT sau Stanford) în privința conceptualizării plagiatului (p. 55). Secțiunea dedicată normelor și

procedeele de identificare a plagiatului (p. 58-63) este ilustrativă pentru dificultățile pe care le întâmpină o astfel de investigație. Ea trebuie să stabilească gradul de severitate a plagiatului, pornind de la intenționalitate, volumul de text preluat ca atare și bagajul de idei „contrafăcute”, chiar și sub alte expresii. Un principiu important susține că nu putem acționa prin compensare: dacă o lucrare, cu multe elemente originale și care în genere respectă normele de scriere, are și elemente plagiuate, atunci ea este un plagiat. Totuși, există o diferență între plagiatul de tip „copy/paste” și cel elevat, care se folosește de parafrază și exprimări echivalente sau care citează selectiv, acolo unde evidența ar fi fost prea mare. Simpla similitudine între texte este un indiciu, dar nu o dovadă irefutabilă. De aceea programele anti-plagiat doar asistă persoanele umane, nu iau decizii în locul lor. Similitudini pot să apară din varii motive, dar numai unele sunt problematice. De exemplu, ceea ce e considerată „cunoaștere comună” (anumite denumiri și descrieri, date istorice și geografice, proverbe, zicători etc.) nu trebuie citată (chiar dacă, cândva, cineva i-a dat expresie). Dar chiar și granița dintre cunoaștere comună și cea produsă de autori recognoscibili nu e precisă. Pe de altă parte, căutând similitudini textuale putem neglija exact preluările unor idei originale și asumarea lor frauduloasă.

Întrebări:

Propune o definiție a plagiatului care să nu se restrângă la mediul academic. Are rost o lege care să interzică plagiatul dincolo de mediul educațional și de cercetare?

Pentru studenți sau absolvenți ai universităților invocarea motivului „nu cunoșteam regulile de scriere academică” este unul acceptabil?

Putem prelua texte legale sau le putem parafraza fără a face trimitere la ele? Legile nu sunt protejate de dreptul de autor și adesea nici nu știm autorii lor. Pot fi ele tratate drept „cunoaștere comună”?

Îl descalifică moral, ca om lipsit de onestitate, pe cel care a plagiat din ignoranță? Dar dacă o face de mai multe ori?

Dacă preiau niște date publice (deschise), dar colectate de alți cercetători, trebuie să precizez sursa?

Ce contează mai mult: procentul de text plagiat dintr-o lucrare, dacă există sau nu intenție sau dacă plagiatorul a avut beneficii în urma actului? Argumentați.

Dacă preluarea are loc după o compilație lipsită de originalitate, fără autor recunoscut, se mai poate vorbi de plagiat?

O altă lucrare utilă este *Deontologie academică. Ghid practic*, realizată de Emilia Șercan și apărută, tot în 2017, la Editura Universității din București. Poate

fi accesată și online la adresa deontologieacademica.unibuc.ro/documente. Scopul ghidului este să ofere direcții în prevenirea și dovedirea, apoi pedepsirea încălcării unor norme sau principii academice. Centrală ghidului este analiza documentată făcută concepțiilor și formelor plagiatului, de la pagina 21 la 38. Autoarea pare să creadă că ceea ce trebuie să deprindă studenții ar fi o cultură a atribuirii și citării, una în care să exprime onest traseul gândirii lor și sursele pe care le-au folosit. Ghidul citează (p. 25) și un studiu publicat în revista *Higher Education* în noiembrie 2017, realizat pe un eșantion de 1.127 studenți români, care probează că 95% dintre aceștia au fost implicați în acte îndoielnice, lipsite de onestitate, în viața lor academică.

Partea remarcabilă a ghidului, atât pentru „vânătorii de plagiate”, cât și pentru studenții care vor să păcălească sistemul, este taxonomia formelor sau speciilor de plagiat (p. 29-38). Plagiatul „copy-paste” sau clonă este o preluare *verbatim*, cuvânt cu cuvânt. Pentru începători. Citarea parțială și parafrizarea fără a oferi o referință sau atribuirea e deja semnul unui avans în tehnică. De aici până la plagiatul-remix, care amestecă fragmente mai scurte din diverși autori în paragrafe „noi”, e doar un pas, dar pasul pe care îl fac artiștii, DJ-ii compilațiilor. Și plagiatul-hibrid este o specie asemănătoare, doar că aici amestecul se face între citări corecte și preluări neonestе. Când arta merge prea departe, apare plagiatul prin confuzie, atunci când compilatorul amestecă nediscriminat, cam fără sens, propoziții preluate fraudulos. Desigur, se poate plagia prin traducere (tot la nivelul de începător) și se poate ajunge la un plagiat structural, când se copiază structura de idei, date și argumente a unei lucrări și se prezintă sub expresii verbale proprii. Și, ca să ducem ironia până la capăt, aceasta e deja dovada unei competențe superioare. Dar la fel de dăunătoare.

În lumina acestor două ghiduri, este mai ușor de priceput de ce în Codul de etică al Universității din București se acordă atât de mult spațiu plagiatului și încălcării de norme ale proprietății intelectuale (de la articolul 8 la 28, din 31 existente). Integritatea academică are ca primă condiție onestitatea și corectitudinea intelectuală, adică respectul acordat autoratului, atât al celorlalți, cât și celui propriu. Responsabilitatea e necesară, pentru că efectele plagiatului și ale oricărei fraude se răsfrâng asupra comunității ca întreg. Nu doar plagiatorul va fi devenit responsabil pentru ceea ce face, ci și toți cei care cunoșteau situația și nu au făcut nimic pentru a o preveni sau semnaliza. Totuși, în articolul 21, e făcut explicit faptul că universitatea nu încurajează „vânătoarea de vrăjitoare”: dovezile trebuie să fie clare, evidente, iar presupunerile nefondate, acuzațiile gratuite, zvonurile vor fi și ele pedepsite.

Codul avansează o concepție particularistă asupra plagiatului: „Nu poate exista un algoritm unic de detectare, apreciere și sancționare a faptelor” care duc la încălcarea unor drepturi morale de autor, așa cum este plagiatul. Această perspectivă se opune unui formalism rigorist, unui „legalism” academic care s-ar putea instaura printr-un mecanism de codificare complex, unul care să ofere o structură algoritmică, mecanică și precisă, o procedură unică. Un algoritm se poate scrie și implementa doar dacă problema este computabilă, dar în cazul descoperirii și evaluării plagiatului e vorba de nuanțe interpretative, luate caz cu caz, nu de cantități și relații numerice universale. Diferențele între domeniile științifice sunt mari, sub aspectul metodelor și modului de scriere, iar acest lucru face imposibilă reducerea la un numitor comun a tuturor cazurilor posibile de plagiat. Așa cum am văzut mai sus, elementele de plagiat „virează” întreaga lucrare, dar gradul de gravitate a faptei decurge și din altceva (cum ar fi intenția avută, efectele produse, beneficiile dobândite etc.) Totuși, există o țesătură de principii și norme (de-a lungul celor 20 de articole din Cod) care să întemeieze activitatea interpretativă și deliberativă a Comisiei de etică, singura abilitată instituțional să dea verdicte de plagiat.

Întrebări:

Este condamnat plagiatul și din alte motive decât cele legate de onestitate intelectuală? Face el o nedreptate socială celorlalți membri ai comunității sau îi afectează doar pe cei plagiați?

În cazul unui plagiat într-o lucrare de licență, disertație sau teză de doctorat, cine are o responsabilitate mai mare: studentul sau profesorul coordonator?

E posibil să fie descoperiți algoritmi, prin metode de învățare automată (*machine learning*) care folosesc baze de date imense, capabili să detecteze specii ale plagiatului?

Dacă ai avea de ales între a denunța, cu dovezi, plagiatul unui prieten și a păstra tăcerea în numele prieteniei voastre, ce ai face? Care sunt valorile aflate aici în tensiune?

Ar trebui să recunoaștem că ne place să copiem, că simțim instant nevoia de a avea o copie a unei informații (muzică sau cărți, filme, jocuri etc.) sau să deprindem, prin imitare, un anume stil¹. Viața fără *meme*, fără astfel de conținuturi

¹ În acest punct e necesară o notă de subsol care să precizeze că următoarele paragrafe conțin auto-preluări de fragmente și idei. În lipsa acestei note, cititorii ar fi fost înșelați că citesc un text absolut nou. Autorul ar fi fost suspect de auto-plagiat (noțiune pe care o vom prezenta mai jos). În paragrafele următoare au fost introduse idei și sintagme care au apărut în articolul lui Constantin Vică. „Mitul lui

pe care le dăm de la unii la alții, ar fi mai tristă. Suntem „vânători-culegători digitali”, o specie care copiază și multiplică conținuturile pe care le descoperă online, de la adrese de pagini web și referințe bibliografice la documente. Internetul este un dar al zeilor, dar pentru o omenire încă în adolescența sa, care de foarte puțin timp beneficiază, în principiu, de acces public la educație. Mai mult, omenirea citește și scrie cotidian, în număr din ce în ce mai mare, de numai cinci-șase secole, de când a apărut tiparul (prin ceea ce numim „mașina lui Gutenberg”). Istoric, acest fapt este foarte recent, iar la scara istoriei naturale trece drept echivalentul unor biete secunde.

„Cultura copy-paste” în care trăim nu este decât răspunsul reactiv firesc, natural, dar deloc rafinat, la cerințele unei civilizații care ne vrea pe aproape toți intelectuali, gânditori autonomi prin limbaj(e). Intelectuali care au, în ambele sensuri, proprietatea termenilor, expresiilor și atitudinilor lor. Care poartă o responsabilitate pentru expresiile lor. Ea se manifestă și ca angajament față de difuzarea ideilor, din generație în generație. Sistemul referințelor este unul care asigură o mai bună selecție și supraviețuire a ideilor în timp, de aceea lumea academică are atât de multă nevoie de el. Intelectualii trebuie să fie, ca și în cazul genelor, simple gazde trecătoare, care participă la transmisiune, circulație, și uneori mai inovează. Dacă așa stau lucrurile, cei care plagiază nu fac decât să-și bată joc de lumea ideilor și de ingeniosul ei sistem de a ne pune la treabă. Acesta ar fi argumentul epistemic în favoarea onestității intelectuale.

Este, în acest context, rațional să plagiezi? Da, dacă nu vei fi prins sau pedepsit. Plagiatul devine o strategie ușoară de supraviețuire acolo unde nu există un interes pentru emanciparea intelectuală. Intenția de a plagia nu este generată nici de abundența informației și nici de aparenta ușurătate a actului. Ea are cauze în viața din mediul dat. Este școala un mediu în care poți acorda timp fiecărui elev sau student? Se insuflă și cultivă încrederea în propriile forțe intelectuale subiecților educației? Se explică de ce canonul legăturilor, referințelor și notelor de subsol, cu tot chinul său, este necesar? Se coroborează virtuțile etice cu cele dianoetice, care țin de calitatea cogniției și raționamentului? Doar dacă avem răspunsuri pozitive la toate întrebările acestea are sens să dăm verdicte de plagiat. Plagiatorii nu o fac din lipsă de respect față de o utopică lume a ideilor, ci pentru că nu au fost convinși să trăiască ca și cum ea ar exista. Nimeni nu i-a motivat să respecte norme și să urmeze principii într-un „imperiu al scopurilor”, cum ar numi Kant lumea moralității. Sau poate acestora le lipsește o altă resursă necesară unei munci bine făcute: timpul.

Internetheuth”. În: *Dilema veche*, nr. 669, 15-21 decembrie 2016, în cadrul dosarului tematic „Atenție, copii! Despre chestiunea plagiatelor”, disponibil online la adresa: <http://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/mitul-lui-internetheuth>.

Întrebări

Care e diferența dintre intenție și motivație în cazul plagiatului?

De ce plagiază studenții? Dar profesorii? Chiar dacă motivațiile sunt diferite, intenția este aceeași?

Este acordarea de timp pentru a prezenta și exersa normele de scriere academică o garanție că plagiatul nu se va mai întâmpla? Ce alte garanții ar fi eficiente?

Ar fi posibil un alt mod de sistematizare și conectare a cunoașterii în afara referințelor și trimiterilor oneste din texte?

Care e rolul lipsei de încredere în propriile forțe intelectuale atunci când ești tentat/ă să plagiezi?

Ai fost tentat/ă să plagiezi din lipsa timpului necesar scrierii unei lucrări? Cine e vinovat pentru această lipsă de timp?

Toți suntem autori

Da, chiar dacă pare greu de crezut. Autoratul astăzi a devenit loc comun, de când toți folosim *social media*, platforme sociale ca Facebook sau Twitter, avem bloguri, vloguri și utilizăm multiple moduri de expresie online. Internetul contemporan ne-a transformat pe toți în autori, întrebându-ne zilnic la ce ne gândim, ce am mai făcut, ce opinii avem, ce viziuni andosăm. Dar a mai făcut ceva, mai ales în ultimii ani: prin funcțiile „share” (partajare) sau „embed” (încorporare), de exemplu, a extins practica citării și atribuirii referinței la o scară nemaiîntâlnită omenirii. Cine până acum avea răbdare să dea note de subsol în conversațiile cotidiene, la tot ce prelua din fluxul public de divertisment și cunoaștere?

Autoratul, sau instituția autorului, este o invenție modernă. Chiar dacă oamenii au scris și publicat mii de ani, de-abia în secolele XVIII-XIX vedem apariția acestei conștiințe a autorului, în dublu sens: indivizii se recunosc pe sine și sunt recunoscuți ca unici autori. Michel Foucault, într-o lucrare tradusă și în română, *Ce este un autor?*, explică faptul că aceste funcții nu se pot exercita în afara unui sistem de reguli (în genere juridice) care să circumscrie și articuleze universul discursului, dar care nu se exercită etern. Mai mult, cineva poate fi autor, iar apoi să nu mai fie recunoscut astfel. De exemplu, un plagiator dovedit, care a încălcat normele care încadrează discursurile academice. Și alte tipuri de fraude pot duce la decăderea, declasarea din statutul de autor. Plagiatul te transformă în copiator, compilator sau simplu strângător de idei.

Astăzi viziunea individualistă despre autorat, denumită și „romantică”, este pusă în contrast cu una relațională. Creația este văzută în contextul ei social, iar autoratul nu este simplul rezultat al unei voințe individuale, ci și al unui joc de

forțe și relații, în care mediul, normele și publicul au multe de spus. Accentul se mută de pe originalitatea „geniului creator” spre relația dintre operă, public și contextul social. În plus, astăzi obiectele ideale, rezultate ale muncii intelectuale, sunt rezultate mai degrabă colective. Ne îndreptăm, așa cum observa Lucian Blaga încă din 1929, spre o creație anonimă? Trebuie spus că el avea în vedere mai degrabă arta și literatura.

Întrebări:

Trebuie să cităm corect lucrări cu autori necunoscuți, sub pseudonim sau anonimi? De ce, câtă vreme nu afectăm drepturile cuiva?

De ce a apărut funcția autorului? Poate fi văzută și ca o metodă de a controla pe cei care publică?

De ce multe opere importante au apărut sub pseudonim?

Oamenii au nevoie de *recunoaștere* și *respect* pentru a trăi împreună cu ceilalți. În lumea universitară aceasta se traduce și prin a da credit muncii intelectuale. Un plagiat e o ofensă adusă cunoașterii (fiind o desconsiderare a procesului prin care ajungem să cunoaștem, să fim „învățați”, profesioniști, și o lipsă de respect pentru adevăr), dar rămâne riscant moral și dintr-un alt motiv. Cu multă atenție, plagiatele pot fi detectate, evaluate și astfel marcate, apoi îndepărtate, încât să nu „contamineze” ariile disciplinelor științifice și circuitul ideilor. „Țesătura cunoașterii” nu se va rupe. În schimb, cea socială da. Autorii originali sunt cei afectați de plagiat, dar nu numai. Încrederea socială în capacitățile lumii academice de a urmări adevărul scade. Încrederea între membrii acestor comunități universitare scade. Dorința de performanță va fi redusă în organizațiile școlare. Altruismul, tradus prin valoarea bunăvoinței, va fi limitat, știind că orice ajutor intelectual poate fi apropiat fără scrupule. Deschiderea și transparența, care sunt necesare avansului științei, vor fi înlocuite de secret și rețele informale de acces la resurse. Sună cunoscut? Seamănă cu lumea universitară românească, dar asemănări găsim pretutindeni pe glob. Toleranța față de plagiat, căci despre ea e vorba, poate avea efecte și în afara mediului nostru: un titlu academic îți oferă o reputație care poate fi convertită, în mod imoral, chiar dacă legal, în alte bunuri, sociale sau politice. Se ocupă funcții, oficii, cancelarii și poziții etc. de către persoane care au ajuns nemeritat la ele și în care, adeseori, se comportă iresponsabil (probabil și pentru că nu știu ce înseamnă o muncă intelectuală onestă).

Autoratul necesită respect față de sine și încredere în capacitățile tale de a crea și a descoperi, pe cont propriu, lucruri relevante celorlalți. Plagiatul pare a fi tocmai contrariul.

Este internetul cauza plagiatelor?

Nu. Dar, pe cât ne-a făcut să fim autori, creativi și să plasăm referințe culturale în spațiul nostru conversațional, pe atât ne-a ușurat capacitatea de a copia și multiplica orice, gratis și din abundență. Internetul și *world wide web*-ul sunt doar condițiile, foarte generoase, de posibilitate a copiatului². Se oferă posibilități noi de acțiune asupra informației (cu efecte, desigur, în cunoaștere), informație care pare nelimitată și a nimănui. Copiatul este și necesar într-o lume fragilă totuși, în care informația online dispare mai repede decât cea dintr-o bibliotecă. Plagiatul nu înseamnă doar a copia, ci și a afirma că deții o funcție pe care de fapt n-ai exercitat-o, cea de autor. Simplul fapt că o combinație de taste ușurează munca de copiere și lipire nu poate înlocui intenția, care o precedă.

Internetul poate fi nu doar oceanul informațional din care pescuiesc plagiatorii, ci poate fi folosit și ca instrument prin care îi „filăm” pe aceștia. Facem apel la programele anti-plagiat care folosesc datele extrase și online. Mult mai greu stăm în depistarea plagiatelor din surse care nu au fost (și nu vor fi) digitizate (și încărcate online).

Întrebări:

În dezbateră din SUA despre portul de arme de foc taberele se împart între cei care cred că doar oamenii omoară oameni și cei care cred că un om cu un pistol este mai determinat să ucidă decât unul fără. Se poate face aceeași analogie între cei care cred că oamenii plagiază printr-o alegere liberă și cei care cred că internetului însuși crește intenția de a plagia?

Ce este mai puțin condamnabil moral: să depui eforturi pentru a plagia elevat, structural, sau să cumperi online o lucrare originală, care respectă normele de redactare?

Crește sau reduce autonomia evaluatorului uman un program anti-plagiat?

Are sens să vorbim despre autoplagiat?

Într-un articol publicat în septembrie 2013 în *Science and Engineering Ethics*, Liviu Andreescu consideră auto-plagiatul un termen impropriu, care duce la interpretări greșite, la grămadă, ale unor practici corecte și incorecte din lumea academică. Când folosirea unor fragmente din propriile lucrări apărute în periodice, adică reviste și alte platforme online, e permisă într-o carte? Sau într-un manual? Cât de des e permisă autocitarea? Ce face diferența dintre utilizare legitimă a propriilor idei, ipoteze, scheme conceptuale, rezultate și abuzul de autocitare?

² Vezi nota anterioară.

Codul de etică nu condamnă preluarea de texte sau fragmente de texte proprii în noi texte, cu condiția să fie schimbată destinația sau publicul, iar publicul să fie înștiințat despre faptul că sunt preluări (articolul 13). Cititorul trebuie informat, din respectul acordat capacității lui intelectuale.

Autocitarea excesivă, ca tehnică de a urca în clasamente și de a acumula punctaje care permit avansul în cariera academică, este considerată un abuz (articolul 14).

Există și o veste proastă pentru studenți, la articolul 15. Libertatea academică de care beneficiază aceștia nu este atât de neîngrădită încât să permită reproducerea propriilor lucrări pentru a obține calificative diferite, în examene diferite și la materii diferite. E o libertate după principii și reguli, iar una dintre ele stipulează că ar fi o înșelătorie să depui un singur efort, dar să ai două rezultate pozitive.

Exerciții:

Deschide Google Scholar și caută cercetători contemporani din disciplina ta. Alege zece, care să aibă între 50 și 5000 de citări. Încearcă să urmărești firul autocitărilor. Ce observi?

Conduci o editură academică de prestigiu care scoate reviste de referință, apreciate internațional. Ultimii ani au adus o scădere a cifrei de afaceri, abonamentele scad, pierzi angajați buni și cotă de piață. Articolele din revistele tale sunt citate, dar pierd teren în fața altora, al căror secret constă în a-și obliga autorii să citeze articole publicate înainte în aceeași revistă și să se auto-citeze pe ei înșiși cu articolul publicat, de minim cinci ori. Ce faci, urmezi aceeași politică? Argumentează.

Care ar putea fi cauzele autocitării? Vanitatea sau centrarea pe sine, dorința de vizibilitate, lipsa de timp, imposibilitatea de a exprima mai bine anumite idei?

Ca să încheiem, putem conceptualiza plagiatul drept:

- o formă de fraudă sau minciună. În acest caz argumentul care se aduce împotriva sa este atât de natură deontologistă, făcând apel la imperativul „nu trebuie să-i păcălești pe ceilalți” (pentru că le-ai încălca demnitatea), cât și de natură consecinționistă: efectul pervers al plagiatelor este un climat general de confuzie și neîncredere.
- o formă de furt. Aici argumentul trebuie să fie mai subtil: plagiatorul nu îl deposează pe cel plagiat de un bun, prin copiere, dar îl introduce, prin preluare, într-o relație atât de exploatare, cât și de alienare cu obiectul său intelectual. Munca altcuiva a fost exploatată și, prin neacordarea creditului moral, a fost și înstrăinată. Cu alte cuvinte, ce a pierdut autorul plagiat e o parte din identitatea sa, nu din profiturile sale.

- o formă de corupție. Se spune, în glumă, că pentru un plagiat e nevoie de minim doi. Un editor trebuie să închidă ochii sau să fie incompetent pentru a lăsa un text plagiat să fie publicat. În universitate, e vorba de coordonator și student, sau de unii colegi. Plagiatul tolerat de coordonator sau profesor îi corupe moral pe studenți.
- un rezultat al neînțelegerii libertății și autonomiei academice.

Într-o lume fără surse riguroase, dezbaterea, deliberarea, găsirea de temeuri ar fi inutile. Într-o lume în care efortul autoratului este mai puțin încurajat decât e tolerat plagiatul, oamenii nu vor să se angajeze în fapte de cunoaștere prin exercițiu și învățare. Fără stabilirea adevărului, autenticității și originalității ideilor, întregul eșafodaj al vieții comunitare universitare s-ar dezmembra iremediabil.

Relația dintre dreptul de autor și plagiat

Este interesant de notat că legile dreptului de autor apară expresiile specifice, proprii, ale unei idei, dar nu ideea în sine, ca atare, pentru că aceasta e posibil să pre-existe în mințile multor oameni. Conceptele și legile naturii nu se pot pune sub protecția unui drept de autor, din același motiv: ele se descoperă, apar în lume, dar pre-există fără intervenția noastră.

Relația dintre încălcarea unui prezumtiv drept de proprietate și cea de fraudare, înșelare, preluare abuzivă a expresiilor și ideilor altcuiva este una interesantă din punct de vedere logic. Poți încălca dreptul de autor prin copiere fără a plagia și poți plagia fără a încălca un astfel de drept. Dacă voi „scrie” o carte pe care o semnez și în care capitolele sunt, de fapt, citate foarte lungi din alți autori, cu referințe clare, propriu-zis nu am plagiat, dar am încălcat Legea 8/1996 a dreptului de autor și celor conexe, care nu permite folosirea de citate lungi. Nefericit din cauza receptării greșite a primei cărți, o scriu pe-a doua, în care reproduc, fără citare, capitole din cărți publicate în secolele XV – XIX. Să nu mă mir de reacția la fel de aspră a publicului: acum nu am mai încălcat nicio proprietate, toate sursele folosite sunt deja picate în domeniul public, dar am realizat un plagiat penibil.

Un plagiator nu este un „pirat online”. Plagiatorul se amestecă fraudulos în bunul mers al lumii ideilor și produce balast cultural (care mai târziu trebuie îndepărtat), înșelându-i pe cei care i-au acordat atenție. „Pirateria online” e un mod de a aduce recunoaștere publică pentru autor (nu cel mai dezirabil acestuia), pe când plagiatul este atât un mod de a-l trata pe autor ca pe un nimeni (o nerecunoaștere morală), cât și de a înșela buna credință a publicului. Copiatul ca piraterie este salutar în condiții de inegalitate și sărăcie informațională, și e discutabil dacă îl putem tolera moral (nu și legal), pentru că s-ar naște dintr-o intenție binevoitoare. Nu același lucru putem spune despre plagiat.

Fabricarea sau alterarea voită a datelor experimentale

Articolul 2 din Codul de Etică al Universității din București prevede, la alineatul b, următoarea obligație: „Datoria morală a obiectivității științifice îi obligă pe membrii universității să respingă ideea „fabricării” sau a denaturării rezultatelor cercetării, chiar dacă aceasta le-ar fi sugerată de finanțatorii direcți reprezentați prin puterea de stat, sau diverse structuri private”.³

Fabricarea sau alterarea voită a rezultatelor cercetării (uneori în literatură se folosesc și exprimări eufemistice de tipul „coafarea datelor”) este, fără îndoială, un tip de comportament fraudulos, care aduce mari deservicii științei și imaginii publice a comunității de cercetare. Reacțiile publice de condamnare vehementă ori de câte ori apare un nou scandal cu privire la fraudele din cercetare nu sunt însă surprinzătoare, și adesea au foarte bune temeiuri. Într-o epocă în care rezultatele studiilor științifice sunt foarte rapid preluate pentru a fi transformate în inovații tehnologice, terapeutice, de politici publice etc., consecințele negative ale fraudei pot fi extrem de periculoase. Să ne imaginăm doar că rezultatele „coafate” ar fi cele ale unui studiu clinic privitor la eficiența terapeutică și la efectele secundare ale unui nou compus activ! Nici situația în care fraudă s-ar petrece la nivelul cercetării fundamentale nu este mai puțin revoltătoare. Spre exemplu, se pot irosi timp și resurse prețioase în programe de cercetare inutile care asumă ca ipoteze rezultatele falsificate, iar costul de oportunitate este că acele resurse financiare, logistice și intelectuale nu vor fi folosite pentru cercetări capabile să genereze rezultate valide. Pe lângă argumentele de acest tip, consecinționiste, putem invoca și considerente de principiu, legate de datoriile morale ale cercetătorilor (ca în articolul citat mai sus din Codul de Etică al UB).

Este, credem, puțin probabil să ne confruntăm cu mari dileme morale atunci când vine vorba despre fabricarea rezultatelor de cercetare. Cu greu ne putem imagina cum cineva ar putea încerca să justifice astfel de practici cu argumentul că ar putea fi urmarea unui conflict între două sau mai multe datorii morale. Presiunea socială semnificativă pentru integritate în știință pare, de asemenea, să indice existența unui cvasi-consens cu privire la condamnarea lor morală.

Pe de altă parte, mult mai disputate sunt răspunsurile la întrebările care vizează frecvența acestor comportamente. Sunt cazurile recente doar un indiciu al faptului că este imposibil să ne așteptăm ca, într-o pădure atât de mare precum cea a

³ http://www.old.unibuc.ro/n/organizare/senat-ub/docs/2016/sep/27_13_41_23Carta_Universitatii_din_Bucuresti_2016.pdf.

științei de azi, să nu existe câteva „uscături” izolate? Sau, dimpotrivă, avem de-a face cu practici comune și larg răspândite? Măsurarea directă a incidenței este dificilă din cauza lipsei datelor: rapoartele investigațiilor realizate de reviste și de comisiile de etică sunt adesea non-publice; este greu de estimat câte cazuri de acest fel ajung să fie raportate și investigate etc. Extrapolările și generalizările pripite sunt riscante, deoarece putem ajunge ușor la o imagine deformată.

Ca strategie alternativă, am putea formula o serie de ipoteze pornind de la evidențe indirecte. Într-un articol publicat în 2011 în revista *Nature*⁴, Richard van Noorden a investigat evoluția în timp a numărului de articole retrase din revistele indexate în două dintre cele mai mari baze de date academice ale momentului, PubMed și Web of Science. Rezultatele sunt, ca să folosim un termen favorit al presei on-line, șocante. După 2005, numărul de articole retrase a crescut cu 1000% (diferențele între cele două baze de date sunt minore), în timp ce numărul total de articole publicate a crescut doar cu 44%. Sigur că retractările nu indică, în sine, probleme de integritate academică. Articolele pot fi retrase pentru erori oneste de metodologie sau de calcul, pentru non-replicabilitatea unor rezultate, sau din alte motive tehnice. După van Noorden, pornind de la notele de retractare publicate de reviste, în mai puțin de jumătate din cazuri avem de-a face cu probleme de etică academică, și doar 11% din numărul total de retractări sunt urmare a fabricării sau falsificării datelor⁵. Procentul, chiar dacă vorbim de o zecime din numărul de articole retrase, nu din numărul total de articole, este însă îngrijorător.

Nu este întotdeauna evident unde încadrăm un anumit tip de comportament. Dacă fabricarea datelor nu ridică mari probleme de evaluare, ceea ce vom considera ca fiind falsificare sau „coafare” a lor include destule zone gri. Un articol nu va putea aproape niciodată să conțină toate detaliile experimentului și să ofere toate interpretările statistice. Până unde putem considera ca fiind neproblematic ceea ce se exclude? Uneori sunt necesare corecții statistice pentru a elimina anumite inadvertențe (de exemplu, în eșantionare). Când devine corecția o manipulare ilegală a datelor? Astfel de întrebări pot continua.

Un studiu din 2012 realizat de o echipă de trei autori⁶ și-a propus să măsoare frecvența unor practici chestionabile în cercetarea psihologică pe baza unui chestionar în care cercetători din domeniul psihologiei erau întrebați dacă le-au folosit ei înșiși. Grupului experimental i-au fost oferite motivații suplimentare

⁴ Richard van Noorden. „The Trouble with Retractions”. În: *Nature*, nr. 478, 2011, pp. 26-28.

⁵ O monitorizare a situației retractărilor este realizată de site-ul <https://retractionwatch.com/>.

⁶ John Leslie; George Loewenstein; Drazen Prelec. „Measuring the Prevalence of Questionable Research Practices With Incentives for Truth Telling”. În: *Psychological Science*, nr. 23(5), 2012.

pentru sinceritate, în timp ce grupul de control a primit doar chestionarul. Participanții au fost chestionați cu privire la zece tipuri de practici, mergând în crescendo, de la exemple relativ comune și care pot fi considerate mai puțin problematice (de tipul „am luat decizia dacă să colectez mai multe date doar după ce am văzut în ce măsură rezultatele deja obținute sunt semnificative”, peste jumătate dintre respondenți au răspuns „da”), până la falsificarea deplină (0.6% rata de recunoaștere în grupul de control, 1.7% în grupul motivat). Să subliniem încă o dată că, în ciuda titlului, studiul nu măsoară de fapt în mod direct incidența practicilor, ci doar rata lor de recunoaștere. Cu atât mai mult, rezultatele par din nou îngrijorătoare, mai ales că sunt consistente cu cele din alte cercetări similare.⁷

Indiferent însă de estimarea frecvenței, ceea ce este comun pentru majoritatea cazurilor în care fraudă prin fabricarea rezultatelor a fost dezvăluită public este dramatismul consecințelor. Laboratoare desființate, cariere și reputații distruse (chiar și pentru cercetători care poate nu au participat direct), domenii întregi ale științei puse sub semnul întrebării: toate acestea sunt consecințe uzuale.

Un uriaș scandal recent a pornit de la două articole publicate în 2014 în *Nature* de cercetătoarea japoneză Haruko Obokata (ca autor principal). Obokata era șefa unui laborator la institutul RIKEN din Tokyo, una dintre cele mai respectate instituții din lume în cercetarea biologică. În cele două articole, Obokata susținea că celule mature normale (epiteliale) pot fi reprogramate ușor, prin tehnici simple care nu presupun intervenția genetică directă, să dobândească pluripotența specifică celulelor stem embrionare (capacitatea de a se dezvolta în orice alt tip de celule din corp). Rezultatele au fost primite cu entuziasm în comunitatea științifică, datorită posibilităților terapeutice extraordinare care păreau deschise. A avea la dispoziție un stoc potențial nelimitat de celule similare cu cele stem specifice pentru fiecare pacient (deci cu șanse mai mari de a fi acceptate de corp în terapie), evitând în plus nevoia de a distruge embrioni pentru recoltare, părea un vis. Din păcate, în foarte scurt timp visul a fost spulberat, atunci când a devenit evident că rezultatele erau în întregime fabricate (inclusiv pozele „de la microscop” din articole). *Nature* a retras imediat articolele; Obokata și-a pierdut slujba (după ce institutul i-a mai oferit o perioadă de grație pentru a reproduce rezultatele) și apoi titlul de doctor; RIKEN a suferit o lovitură uriașă de prestigiu, cu costuri incalculabile; fostul ei coordonator de la doctorat, un cercetător extrem de respectat pe plan internațional, s-a sinucis

⁷ O primă meta-analiză pentru acest tip de studii, realizată de Daniele Fanelli, estima la 2% media ratei de recunoaștere, transversală pentru mai multe domenii ale științei. Vezi: Daniele Fanelli. „How Many Scientists Fabricate and Falsify Research? A Systematic Review and Meta-Analysis of Survey Data”. În: *PLoS ONE*, nr. 4(5), 2009.

pentru că nu a suportat rușinea de a fi asociat cu fraudă (deși fusese exonerat în investigația internă a RIKEN); cazul a fost preluat și intens discutat în presă.⁸

Dacă, așa cum par să sugereze dovezile indirecte, acest tip de practici a crescut în frecvență (o altă interpretare ar putea fi aceea că ceea ce a crescut de fapt este capacitatea de detecție), de ce se întâmplă acest lucru? Explicațiile pot fi multiple și nu neapărat se exclud reciproc: sistemul educațional care nu reușește să elimine fraudă ca rută pentru succesul academic (începând din școala primară, cu temele făcute de părinți, poate), mecanismul de finanțare al cercetării și de evaluare a cercetătorilor (*publish or perish*) pune o prea mare presiune asupra lor, refuzul cercetătorilor de a le oferi acces celorlalți la datele lor, sistemul de peer review bazat pe voluntariat nu oferă o motivație suficientă evaluatorilor pentru a investiga toate detaliile articolului etc.

O ipoteză interesantă, care poate genera o analiză epistemologică și instituțională mai cuprinzătoare, a fost lansată într-o carte recentă de Chris Chambers⁹, profesor de neuroștiințe la Cardiff. După Chambers, știința de azi suferă de ceea ce el numește „neofilie”: interesul aproape exclusiv pentru publicarea de rezultate noi. Dacă revistele și finanțatorii doar arareori publică sau finanțează cercetări care își propun replicarea unor experimente anterioare din literatură (din motive care țin mai ales de metodele de măsurare a impactului cercetărilor), atunci cercetătorii știu că șansele de a fi verificați scad, deci sunt riscuri mai mici să fie descoperite rezultatele fabricate. „Criza replicărilor” este, de altfel, tot mai discutată astăzi și, pentru a încheia într-o notă optimistă, par să existe șanse de stopare a acestei tendințe către neofilie (spre exemplu, apar reviste dedicate replicărilor).

Teme de discuție

1. Studiul lui van Noorden citat mai sus indică anul 2005 ca început al „exploziei” retractărilor. De ce credeți că numărul lor a crescut atât de spectaculos după 2005? Am putea interpreta și pozitiv această creștere?

2. Un caz atipic și special de „fabricare” este cel al farselor pe care, în mod voit, unii cercetători le fac revistelor pentru a indica slăbiciunea sistemului de publicare. Cel mai recent scandal este legat de farsa realizată de Helen Pluckrose, James Lindsay și Peter Boghossian, care au reușit să publice șapte

⁸ Două articole din *Nature* despre caz: <https://www.nature.com/news/stem-cell-scientist-found-guilty-of-misconduct-1.14974> și <https://www.nature.com/news/collateral-damage-how-one-misconduct-case-brought-a-biology-institute-to-its-knees-1.17427>. Presa mainstream a relatat întreaga situație, în diverse tonuri: spre exemplu, *The Guardian* (<https://www.theguardian.com/science/2015/feb/18/haruko-obokata-stap-cells-controversy-scientists-lie>) sau *New Yorker* (<https://www.newyorker.com/magazine/2016/02/29/the-stem-cell-scandal>).

⁹ Chris Chambers. *The Seven Deadly Sins of Psychology*. New Jersey: Princeton University Press, 2017.

articole parodice în diverse reviste din zona științelor umaniste (dintr-un total de 20 pe care le-au scris și trimis spre publicare). Atunci când au mărturisit farsa public, trei articole erau încă în evaluare. După Pluckrose, Lindsay și Boghossian, farsa lor indică lipsa de standarde din aceste domenii și faptul că orice poate trece drept cercetare serioasă pentru revistele în cauză, dacă „rezultatele” sunt ambalate în limbajul corect și susțin anumite teze valorice. Ei au fost însă criticați pentru lipsa de etică a farsei (violarea confidențialității prin publicarea unor rapoarte de evaluare, reaua-voință și intenția denigratoare, încălcarea în mod voit a unor norme implicite privind încrederea reciprocă între autori și jurnalele științifice etc.)¹⁰. Identificați și discutați argumente pro și contra moralității acestor farse.

Un alt exemplu de farsă, căreia i-a căzut victimă o revistă din România, este cea realizată de trei autori sârbi, care au reușit să publice în 2013 un articol parodic în revista *Metalurgia International*.¹¹ Detaliile și articolul sunt în continuare disponibile on-line, vă lăsăm plăcerea de le descoperi.

3. Ce soluții credeți că ar putea fi oferite pentru a reduce numărul de incidente legate de fabricarea sau falsificarea rezultatelor?

Etica publicării, autorat și coautorat

Astăzi nu mai există Autorul, ci echipe întregi de autorat, mici sau mari uzine de produs critica și inovarea intelectuale, în toate domeniile. Când s-au coroborat datele a două echipe care experimentau independent cu Large Hadron Collider (LHC) la CERN (cea mai mare facilități de cercetare din Europa) și s-a putut estima cu acuratețe masa bosonului Higgs, a fost publicat un articol în *Physical Review Letters*. Era 14 mai 2015. Dincolo de rapiditatea publicării (articolul fusese trimis în 25 martie), care arată interesul pentru subiect, altceva e surprinzător. Din cele 33 de pagini ale articolului doar 9 privesc conținutul, cu rezultatele și textul aferent plus referințele. Restul celor 24 nu cuprind decât numele autorilor. Pentru că aceștia au fost 5.154.

¹⁰ Un articol care formulează câteva astfel de acuze este cel al lui Alexander Kafka din 3 octombrie 2018 în *Chronicles of Higher Education* (<https://www.chronicle.com/article/Sokal-Squared-Is-Huge/244714/#.W7UmqxUn5ls.facebook>). Argumente în favoarea moralității acestor farse, dar care le contestă parțial utilitatea, au fost formulate de filosoful James Taylor pe blogul academic BHL (<http://bleedingheartlibertarians.com/2018/10/why-the-grievance-studies-hoax-was-not-unethical-but-its-not-very-interesting-either/#more-12759>).

¹¹ Relatări detaliate ale cazului: <https://swordofscience.wordpress.com/tag/metalurgica-international/>, <https://www.popsci.com/article/science/nonsense-paper-cites-michael-jackson-and-ron-jeremy-actually-gets-published>, <http://retractionwatch.com/2013/09/23/a-serbian-sokal-authors-spoof-pub-with-ron-jeremy-and-michael-jackson-references/>.

Exemplul de mai sus e despre un record mondial (care, probabil, va fi depășit). Dar tendința e evidentă: din ce în ce mai multe articole au din ce în ce mai mulți autori. Coautori. Până și în domenii în care până acum puțină vreme colaborarea era iluzorie: filosofie, teologie, teoria artei sau studii de gen. Dar termenul de *coautor*, chiar dacă exprimă o anumită egalitate, ascunde natura relațiilor în autoratul colectiv. Cercetări recente în analiza de rețea, printre care și cele ale lui Marian-Gabriel Hâncean, unele publicate în distinsa revistă *Scientific Reports*, descoperă configurații și structuri aparte în rețelele de coautorat. Știința a depășit momentul „romantic”, al indivizilor prometeici, și pe cel al grupurilor mici de lucru sau al „școlilor”, ajungând în epoca rețelei. Astfel, dincolo de pânza internetului sau cea a cunoașterii, mai e una aproape la fel de invizibilă: rețeaua autorilor și afinităților lor electivă. Într-o lume în care prestigiul, înțeles ca funcție a reputației în notorietate, este cel mai căutat, pentru a-l dobândi oamenii urmează strategii, unele imorale, chiar dacă nu sunt sancționabile social sau din perspectiva normelor academice. Altele, aceste strategii sunt necesare, pentru că asigură șanse mai mari în supraviețuirea, în mediul universitar, a acelor cercetători. Citările contează mai mult decât orice altceva.

Rețelele, odată configurate, funcționează ca factori (și variabile) în producția științifică, factori care sunt independenți de calitatea ideilor și rezultatelor de cercetare care apar sau se transferă, circulă într-o astfel de rețea. Într-un sens, plasarea într-o rețea sau alta poate explica sau prezice un anume comportament. Pentru că rețele ajung să structureze lumea universitară (și asta încă de la începuturile modernității, când intelectualii europeni dezvoltaseră propria rețea de corespondență și schimb de idei, denumită „Republica literelor”), cercetarea asupra lor devine importantă și dintr-o perspectivă etică, atât asupra antecedentelor, cât și consecințelor. În acest moment, privirea noastră ar trebui să se îndrepte către factorii care determină rețelele, de ce ajung să se constituie într-un mod și nu într-altul. Homofilia, adică atracția către cei asemănători, este un astfel de factor. Cercetătorii, autorii se îndreaptă și pot colabora mai ușor cu cei cu care au mai multe lucruri în comun. Nu e vorba doar de temele investigațiilor lor, ci și de alte proprietăți, cum ar fi vârsta, clasa socială sau tradiția intelectuală în care s-au format. De exemplu, demonstrează Hâncean în cercetările sale, citările unui autor pot fi predictorii pentru citările coautorilor săi pentru că există multe similarități care îi fac pe aceștia să colaboreze. Un alt fapt observat este efectul Matei: cei bogați vor fi și mai bogați, iar cei săraci vor săraci și mai mult. În practică, cercetătorii deja reputați, cu prestigiu, vor avea și mai multe citări, iar cei mai puțin conectați sau aflați spre marginile rețelei vor primi mai puține. Cu cât un articol e mai citat, cu atât va crește numărul citărilor (măcar pentru o perioadă de timp). Avantajele se cumulează. Aceasta e o formă de inegalitate care se auto-perpetuează, subliniază Hâncean, și care e structurală, nu ține de intențiile, voința cuiva anume. Un alt mod în care un autor

este avantajat ținând și de plasarea sa în astfel de rețele. Dacă ești un cercetător care conectează mai multe grupuri, ești singurul nod dintr-o rețea prin care trece un flux, acest fapt se corelează pozitiv: vei avea mai multe oportunități, vei promova mai repede, vei avea idei mai ușor publicabile și care circulă mai bine etc. La fel, dacă gradul tău de centralitate e mai mare, adică ai printre cele mai multe legături din rețea, șansele de a publica și a fi citat cresc rapid. Cei bine plasați, putem spune, au parte de un capital social în continuă expansiune și devin agenții principali ai proceselor de contagiune intelectuală (sau așa-zisele mode în cercetare, când unele subiecte suscită un mare interes și se publică masiv în acea direcție). Lumea academică ni se înfățișează ca o „lume mică”. În sensul dat în analiza de rețea, înseamnă că distanța dintre oricare cele mai îndepărtate noduri ale rețelei nu depășește câțiva pași (între cinci și opt, de obicei). Teoretic, orice idee va circula rapid și orice colaborare e structural posibilă. Practic, e o lume mică, în care doar câteva cliici (grupuri în care toți sunt conectați între ei) și câteva personalități centrale dețin cea mai mare reputație, așa cum se exprimă ea în citări. Implicația acestui fapt este o inegalitate între majoritatea autorilor și dominația autorilor „cu autoritate”. De aici până la a crede, justificat sau nu, că sistemul de publicare și citări e nedrept e doar un pas. Întrebarea mai largă e alta: este acest mod de producție și evaluare adecvat scopurilor științei? Sau mai degrabă urmează principiul „one size fits all”, reducând practica din domenii diferite la un numitor comun imposibil de stabilit în mod rezonabil? Ce treabă are căutarea adevărului cu politicile și strategiile de izbândă reputațională?

Problemele autoratului și publicării nu se opresc aici. Așa cum s-a observat, într-un articol publicat în 2018 în revista *Erkenntnis*, în munca autoratului de echipă este destul de dificil, cu cât echipa e mai mare (iar fiecare membru e autonom și responsabil de o parte a cercetării), să fie agregate judecățile, aserțiunile acestora într-un tot coerent. Un astfel de articol nu poate fi doar o colecție de crezăminte și idei personale, disparate, uneori e nevoie de credințe împărtășite în mod egal de cei implicați. Problema apare mai degrabă în științele umane și sociale. Totuși, cei 5.154 fizicieni din articolul-record prezentat mai sus chiar împărtășesc toate afirmațiile din articolul lor? Mai degrabă sunt angajați în aceeași paradigmă de cercetare, folosind același model teoretic.

O cercetare publicată în septembrie 2017 în revista *Science, Technology & Human Values*, susține că aproape jumătate dintre articolele analizate au autori care nu sunt recunoscuți, creditați – această practică se numește „ghostwriting” –, iar o treime nu au participat la munca de scriere, dar au fost invitați, adică sunt „guestwriters”. Ambele practici ridică întrebări asupra moralității lor. Autoratul de onoare (atunci când inviți un autor cunoscut să co-semneze articolul), e răspândit tocmai pentru că există constrângerile imanente ale rețelelor prin care circulă fluxul de cunoaștere. Cum ziceam mai sus, efectul Matei și centralitatea în rețea se traduc

prin avantaje dobândite la limita onestității. Mai grav este fenomenul exploatării unor persoane care nu apar apoi precizate în lista autorilor. Acest fenomen este cunoscut și unora dintre studenți care depun eforturi în echipe de cercetare sau asistă profesorii, dar nu primesc credit în publicații. Mult mai întâlnit este cazul invers: lucrări de licență, disertație și teze de doctorat scrise de altcineva, sub contract, și prezentate, fraudulos, de studenți în nume propriu.

Unii sunt mai creativi și imaginativi, alții mai destoinici sau harnici, unii mai abili la colectarea datelor, alții la a genera ipoteze sau la a scrie clar și expresiv – niciodată nu vom vedea echipe de succes în care să nu se regăsească toate aceste calități. Dar nu e singurul motiv pentru care alegem să colaborăm. Nu doar abilitățile de cercetare sunt importante, ci și virtuțile morale. Cine ar vrea să colaboreze cu o persoană care e agresivă, lipsită de echilibru, bârfește și nu e niciodată mulțumită? În coautorat, respectul pentru nevoile celorlalți, pentru interesele lor primează. O muncă de colaborare va aduce întotdeauna dezacorduri, de aceea e nevoie de proceduri și virtuți, precum răbdarea și disponibilitatea pentru dialog, spre a fi depășite. Nu în ultimul rând, încrederea în oameni nu e posibilă dacă acești nu urmează un minim canon principal al echității în colaborare (o relație de directă proporționalitate între sarcini și beneficii). Multe dintre discuții se poartă în jurul ordinii în care se prezintă autorii. Aceștia merită o poziție determinată de contribuția avută. Dar dacă uneori e nevoie să apelăm la un autor onorific sau să ajutăm un coleg căruia îi suntem datori, cum procedăm? Adesea și valoarea contribuției existente e greu de estimat.

Ca și în cazul plagiatului, problemele nu se nasc din cauza vreunei imoralități native a cercetătorilor, ci pentru că presiunile mediului academic, născute din competiția pentru resurse, sunt mari. Dorința de a crește numărul citărilor (născută dintr-o obligație externă) duce atât la apariția coautoratului eficace, cât și a unei practici numită „citare-suveică”, prin care membrii unei clii se citează și auto-citează abundant. Consecințele perverse ale coautoratului apar și la nivelul producției științifice ca atare: acumularea de citări conferă o autoritate greu de contestat, eliminând scepticismul necesar progresului intelectual, publicațiile se vor duplica la nesfârșit, cu mici variații, cultura universitară va fi una a facțiunilor, „bisericuțelor”, una ghetozată. Cursa publicării, asemănătoare „cursei înarmării nucleare” din timpul Războiului rece, a produs alte două fenomene dubioase. În acest moment activitatea de recenzare a articolelor trimise spre publicare este una gratuită, depusă de membrii comunității, dar accesul la articole este, în genere, pe bani, chiar și în cazul accesului deschis, care presupune o plată tot din partea cercetătorilor. Al doilea fenomen, care îl dublează pe primul, este inflația de „predatory journals”, reviste care atrag în capcană autorii promițând rapiditate și calitate editorială, dar care publică de fapt orice, cu condiția să fie plătită publicarea în avans. Pe de altă parte, o cultură a integrității poate produce și alte configurații ale

coautoratului, unele care să răspundă principiilor echității și respectului datorat persoanelor. Fără o continuă recunoaștere reciprocă a efortului și meritelor, conștiința morală a autorilor nu se va dezvolta și nu vor afirma responsabil, reluând sintagma lui Georg Friedrich Hegel, că în știință „Eu este Noi, Noi este Eu”.

Exerciții de imaginație morală:

Un coleg nu mai poate ajunge la o conferință, la care participi și tu. Te roagă să-i susții prezentarea în locul lui. Asta presupune o performanță orală proprie, pentru care vei depune eforturi. Ești îndreptățit/ă să-i ceri să fiți coautori?

În alt caz, vei susține tu prezentarea, vei aduce îmbunătățiri conceptuale, date noi etc., iar colegul tău va scrie un articol pornind de la noua formă pe care-l va semna singur. Este corect?

Unele cercetări avansează ideea că prietenia este un factor în selecția naturală. Cu siguranță, vedem rolul relațiilor de prietenie în viața noastră socială. Lucrezi într-un institut de cercetare, alături de cea mai bună sau cel mai bun prieten. La începutul carierei ați publicat multe articole împreună, pe care le-ați lucrat împreună. Dar în ultimii ani, prietenul/na este din ce în ce mai puțin implicat/ă, contribuie minimal, cu idei, dar foarte rar cu scrierea efectivă. Cu toate acestea, insistă să fie considerat/ă un coautor egal. Ce faci?

Într-o altă situație, ajungi un cercetător celebru, poate tocmai pentru că ai plecat din acel institut. Prietenul/na, care a rămas și care are puține citări, îți propune să te ia „autor onorific” în lucrările sale. Accepți sau nu? De ce?

Te afli pe o stație spațială experimentală pentru a întreprinde o cercetare fundamentală despre apariția vieții în univers. Ești singurul om, dar pe stație se află cea mai performantă Inteligență Artificială (IA) cunoscută. Ea face cea mai mare parte din „treaba murdară”: colectarea și structurarea datelor, calcule și verificări, etc. Când vei publica articolul trebuie să consideri această IA drept coautor?

Munca e grea și deprimantă, nu ajungi la rezultatul așteptat. Renunți nervos și vrei să ștergi articolul la care lucreai. Cât bei o cafea, IA își bagă coada și rezolvă problema, oferă o ipoteză mai bună, găsește erorile pe care le-ai făcut, le corectează și definitivează articolul, scriindu-l cu talent. O vei considera coautor?

Același scenariu, doar că la final IA îți mărturisește că nu ar fi rezolvat articolul dacă nu ar fi fost pre-programată să rezolve tocmai problema ta. Cine merită credit acum? IA sau programatorul ei, o altă persoană umană?

Întrebări:

Ce ți se pare cel mai greu când colaborezi la scrierea unui text, proiect, lucrări de laborator sau seminar?

Dacă rezultatele analizei de rețea sunt adevărate, atunci pare că unii cercetători sunt expuși inexorabil insuccesului, adică lipsei de citări, chiar dacă au rezultate științifice bune. Este drept să evaluăm cercetarea pornind de la numărul citărilor?

Diferențele în modurile de autorat colaborativ țin de diferențele dintre discipline? Sau sunt și alți factori, extra-științifici?

Cine e responsabil dacă într-un articol cu foarte mulți autori apar date inexacte care duc la rezultate greșite? Se schimbă situația dacă datele nu afectează, de fapt, rezultatele?

Originalitatea rezultatelor

„Originalitatea este un plagiat nedescoperit” spunea William Inge, preot anglican și profesor de teologie la Cambridge în prima jumătate a secolului trecut. A fost un tip original: critic al democrației, credea în drepturile animalelor, era un creștin riguros, dar susținea nudismul. A fost un autor prolific, foarte polemic în epoca sa, dar astăzi uitat. Originalitatea, în sensul nonconformismului, chiar excentricității sau unicității, nu rezistă întotdeauna probei timpului. În schimb, rezultatele științifice dăinuie doar dacă rezistă acestei probe. Vorbim despre un rezultat valid, care constituie cunoaștere, adică ceva adevărat, doar dacă este replicat cu succes și nefalsificat în timp. Chiar și când sunt depășite, învechite, rezultatele rămân undeva în istoria acelei discipline.

Într-un prim sens, bizarul profesor de teologie de la Cambridge fixează ce ar însemna originalitatea în genere: lucrarea, articolul, cartea pe care le semnezi își au originea în tine, în efortul intelectual depus, în munca ta de realizare etc. O lucrare originală nu este plagiată. Aceasta este o judecată analitică, pentru că ceva original, conceptual, nu poate fi o copie sau o contrafacere. Dar, observăm în viața noastră universitară, că a nu copia nu este suficient, doar necesar. Acest sens este legat de noțiunea de autenticitate: în mod genuin ai ajuns la rezultatele tale, nu le-ai produs altcineva și nici nu sunt o preluare din alte surse.

În al doilea sens, o lucrare originală este una care aduce o contribuție, fie și minoră, la cunoașterea care există deja într-un domeniu. În multe moduri se poate contribui, indiferent de vârsta la care te afli și uneori chiar de experiența anterioară. E posibil ca, într-o practică studențească, o tânără arheologă să găsească un artefact

care schimbă radical istoria unei civilizații. O astfel de informație empirică este o contribuție foarte valoroasă, chiar dacă e nevoie de mai mult pentru a deveni utilă istoricilor (trebuie coroborată cu alte date factuale, interpretată într-un cadru mai larg etc.). O distincție pe care o face un filosof sau un sociolog poate transforma un domeniu. Nuanțele conceptuale sunt contribuții majore pe termen lung. Un grup de fizicieni vor replica un experiment și vor valida un rezultat de care ține viitorul nostru în univers. Sau îl vor invalida. Important în contribuția lor este că au stabilit dacă un rezultat precedent este sau nu cunoaștere veritabilă. Exemplele pot fi nenumărate. În acest sens, originală este orice contribuție proprie care face o diferență, care produce o valoare adăugată. Ce trebuie reținut este că stabilirea originalității nu se face într-un mod absolut, ci relativ la ceea ce știm (sau credem că știm) deja.

Originalitatea este adesea înțeleasă, de mulți dintre noi, drept creativitate. Dar lumea universitară nu este angajată exclusiv față de creativitate, ea trebuie și să transfere, să dea mai departe, tradiții și școli de gândire, trebuie să ofere dobândirea și exersarea abilităților (sau competențelor, cum se numesc în vocabularul pedagogiei), trebuie să țină cont atât de progresul sau avansul cunoașterii, cât și de istoria și devenirea ideilor în toate domeniile științei. Totuși, ce înseamnă a fi creativ atunci când ești student sau cercetător? Mulți iau în considerare stilul, dar în anumite domenii el pur și simplu nu contează, cum ar fi dreptul sau biologia. Alții se gândesc la noi metode de cercetare – mai ales în domeniile științelor umane și sociale, pentru că în fizică sau matematică metoda nu poate fi schimbată ușor. Un alt sens al creativității privește puterea ei de a schimba paradigme. Fără a intra într-o discuție extrem de lungă, schimbarea unei paradigme este de fapt o revoluție în știință. Iar acestea, față de revoluțiile politice, se întâmplă foarte rar și durează ca timp. O astfel de schimbare a avut loc odată cu Isaac Newton sau mecanica cuantică, în fizică, sau odată cu Charles Darwin, în biologie. Ce merită remarcat este că această schimbare s-a petrecut uneori în științele naturii sau cele ale viului, dar în celelalte nu are rost să vorbim de revoluții în acest sens, cât mai degrabă de schimbări de orientare ale cercetătorilor față de teorii standard, dar nu depășirea lor definitivă.

Există diferențe nu doar de grad, dar și de natură în originalitate. De exemplu, pentru matematicieni, originalitatea crește cu cât sunt împinse mai departe granițele domeniului, cu cât pot fi conceptualizate noi relații între obiectele abstracte etc. Pentru istorici, originalitatea poate fi atât la nivelul interpretării oferite unor fapte, dar și în descoperirea unor noi date și informații despre evenimente trecute. Cercetarea juridică nu descoperă fapte noi, ci poate propune înțelegeri noi, poate descoperi inadvertențe în gândirea legală etc. Biologia este deschisă în egală măsură descoperirii de noi specii și explicării unor fenomene în cadrul fixat de teoria evoluției prin selecție naturală. Biologia sintetică merge mai

departe, inventând, prin asamblare, noi organisme. În informatică nu e niciodată clar când un algoritm este descoperit și când e inventat. Oricât de scandalos ar părea, în filosofie rezultatele negative (ceva nu e posibil, ceva nu e conceptibil, ceva nu are sens etc.) sunt foarte bine primite. Din această simplă înșiruire putem vedea că așteptările (nefiind vorba de standarde aici) legate de originalitatea cercetării sunt atât de variate și specifice încât nu se poate canoniza o singură formulă a originalității. Uneori original poate însemna tocmai a efectua o turnură radicală față de ceea ce e practicat într-un domeniu. Alteori dovada de originalitate este să preiei o „cheie de cercetare”, cum o numea Mihail Radu Solcan, dintr-o disciplină și să deschizi cu ea o nouă poartă către cunoaștere în alt domeniu. Nu în ultimul rând, originalitatea se poate naște la intersecția unor domenii, prin întrepătrunderea metodelor.

Walter Benjamin afirma, într-un text filosofic care încă dă bătaie de cap exegeților, că există o înțelegere secretă între generații, între cele trecute și viitoare. Această înțelegere, în cazul nostru, privește responsabilitatea față de cunoaștere, nu pentru a o păstra în sine, ci de a o filtra permanent, de a o descotorosi de ceea ce este anacronic sau devenit fals. Înțelegerea, mai mult, privește și împărțirea sarcinilor. În acest caz, cine și când trebuie să fie original, în sens inovativ, de înnoire, deschidere a orizonturilor și depășire a granițelor? Există vârste și vârste ale acestei originalități. Un venerabil profesor de filosofie îi sfătuiește pe cei mai tineri să scrie manuale și lucrări introductive, pentru că vârsta deplinei originalități este după 60 de ani, când ești destul de matur să poți scrie o carte „de autor”. În schimb, în matematică sau chimie, dacă nu ai inovat până la 40 de ani, e prea târziu. De aceea medalia Fields se acordă matematicienilor sub 40 de ani. Desigur, nu e o lege universală, pentru că avem exemple de matematicieni care au reușit marele lor articol după 40 de ani.

Fuga după originalitate poate avea efecte nocive. Un exemplu este criza științei născută din cursa publicării, mai ales în psihologie. Lipsesc tocmai cercetările de replicare, cele care validează sau nu cercetarea precedentă. Dar contribuția acestora este fundamentală, chiar dacă nu e ceva creativ sau inovator. Poți fi original și în sintezele sau tratatele pe care le vei scrie. Sunt mii de moduri în care poți prezenta, într-un mod original, dezvoltarea unei discipline. Poți fi provocator, poți oferi o nouă schemă generală de interpretare, poți recupera ceea ce a fost trecut cu vederea sau uitat, poți reconstitui, în planul larg al unei sinteze, o întreagă istorie. Originalitatea nu este doar o săgeată aruncată către viitor, ea poate fi modul în care dăm o nouă imagine lumii în care trăim și gândim fără a folosi noi elemente, doar noi perspective.

Propuneri de discuție

În ce sens poți fi original fără a fi creativ, dar nu poți fi creativ fără a fi original?

Există o contradicție între cerința originalității și cea a onestității intelectuale, care cere referințe și citări? Dacă nu, ce tip de relație ar fi între acestea?

Ce trebuie să fie original? Metoda? Designul de experiment? Stilul în care e scrisă lucrarea? Există o singură formulă a originalității?

Poți scrie un articol original fără rezultate originale? Dacă da, cum? Dacă nu, de ce?

În ce condiții poți avea o noutate absolută? Gândește-te la domeniul în care te specializezi sau activezi. E asemănător răspunsul tău cu cel al unei prietene sau prieten din alt domeniu?

Introducerea Inteligenței Artificiale în cercetare va produce rezultate originale în ce sens?

Cum putem stabili originalitatea în condiții de coautorat?

Consimțământul informat și cercetarea pe subiecți umani

În 1932, Serviciul pentru Sănătate Publică al Statelor Unite (parte a Departamentului pentru Sănătate – echivalentul american al Ministerului Sănătății) în colaborare cu Universitatea Tuskegee a demarat un studiu privitor la evoluția sifilisului netratat la bărbații afro-americani. Participanții la studiu erau din statul Alabama, în genere săraci și cu un nivel scăzut de alfabetizare. Cercetarea a durat timp de 40 de ani, cu participarea a peste 600 de subiecți. În tot acest timp, participanților la studiu nu li s-au dat nici un fel de informații cu privire la diagnostic (li se spunea că suferă de „sânge rău”, un termen local pentru o gamă largă de afecțiuni) și, nici măcar după apariția penicilinei ca opțiune eficientă terapeutică, nu li s-a oferit tratamentul adecvat. Pentru puțină vreme după demararea cercetării, subiecții au primit mese gratuite, ajutor de înmormântare și diverse tratamente paleative sau conexe, apoi și aceste avantaje au fost suspendate.¹²

În 1972, atunci când cazul a ajuns în atenția publică în urma unor relatări din presă, reacția de revoltă și condamnare a atins o anvergură rar întâlnită. Rasismul

¹² Detalii, unele cutremurătoare, despre caz și despre moștenirea pe care a lăsat-o pot fi găsite în: Susan Reverby, *Examining Tuskegee: The Infamous Syphilis Study and Its Legacy*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2009.

design-ului experimental, precum și cinismul cercetătorilor care nici măcar nu i-au informat pe subiecți despre existența unui tratament, au fost doar două dintre problemele etice majore discutate.

Pe lângă măsurile pentru compensarea victimelor care au supraviețuit (și cărora președintele Clinton le-a oferit scuze publice în 1997 în numele statului american), o a doua temă principală de dezbatere a constituit-o nevoia de a crea instrumente legislative și instituționale care să facă imposibilă repetarea unor astfel de practici de cercetare.

Astfel, în 1974 Congresul SUA a înființat o comisie specială pentru protecția subiecților umani în cercetarea biomedicală și comportamentală, care în 1978 a publicat „Raportul Belmont”¹³ cu privire la principiile etice ale cercetării pe subiecți umani. Raportul a fost ulterior preluat ca bază a legislației privind standardele etice ale cercetării biomedicale și comportamentale care implică subiecți umani.

Conform raportului, cercetarea biomedicală ar trebui să respecte trei principii etice fundamentale:

- a) principiul respectului pentru persoane: indivizii umani vor fi tratați ca agenți autonomi și va fi acordată o protecție specială persoanelor cu autonomie limitată
- b) principiul urmăririi binelui (*beneficence*) conține două cerințe principale: evitarea producerii de vătămări și maximizarea beneficiilor posibile
- c) principiul dreptății se referă la distribuirea echitabilă a avantajelor și a costurilor între persoanele participante la o practică

Din fiecare principiu decurg reguli specifice. Astfel, „principiul respectului pentru persoane ne cere ca subiecților, în măsura în care sunt capabili de acest lucru, să le fie oferită oportunitatea de a alege ce li se va întâmpla sau nu [în cercetare]. Această oportunitate este oferită atunci când sunt satisfăcute standardele adecvate ale consimțământului informat.” (Raportul Belmont, Partea C).

Se consideră îndeobște că respectarea unor standarde adecvate ale consimțământului informat are loc atunci când sunt îndeplinite trei cerințe: subiectului îi este oferită informația relevantă cu privire la participarea sa la studiu, subiectul înțelege ceea ce urmează să i se întâmple și alegerea de a participa este în întregime voluntară. Fiecare dintre cerințe ridică însă o serie de dificultăți de interpretare.

¹³ Textul integral, precum și alte resurse, pot fi accesate pe site-ul Departamentului pentru Sănătate, <https://www.hhs.gov/ohrp/regulations-and-policy/belmont-report/index.html>. Numele raportului face referire la locația în care membrii comisiei au căzut de acord asupra draftului final.

Când vom considera că subiectul este informat suficient? Este obligația informării universală? Spre exemplu, există tipuri de cercetări (ca cele despre efectele *placebo*) în care informarea subiecților ar denatura în mod semnificativ validitatea științifică a rezultatelor. Ar trebui să renunțăm la a derula astfel de studii sau le putem totuși efectua, fără informarea prealabilă a subiecților, dacă respectăm o serie de condiții suplimentare?

Gradul de înțelegere a unui subiect depinde de foarte mulți factori (disponibilitate, abilități cognitive sau de limbaj, vârstă etc.). Este puțin probabil ca participanții la un studiu să îl înțeleagă în același fel în care îl înțeleg cercetătorii. Pe de altă parte, participarea în deplină ignoranță este inacceptabilă. O condiție minimală ar fi aceea ca participanților să li se prezinte informațiile într-o manieră și într-un limbaj adecvate în raport cu puterea lor de înțelegere și să li se ofere șansa de a pune întrebări și de a primi răspunsuri relevante cu privire la implicațiile participării lor la studiu (drepturile de care se bucură, eventuale riscuri, beneficii terapeutice sau de alt tip, existența sau nu a unor tratamente alternative etc).

Alegerea de a participa la studiu este considerată voluntară, îndeobște, atunci când ea este operată în condiții de autonomie, în absența coerciției sau a influențării manipulative. Desigur, cercetătorii sunt motivați să recruteze subiecți pentru cercetare și depun o „muncă de convingere” pentru aceasta cu potențialii participanți. Însă anumite practici se vor plasa ferm în afara cadrului legitim de interacțiune între cercetător și subiect. Spre exemplu, amenințarea cu retragerea altor beneficii la care pacientul ar fi îndreptățit, în cazul în care refuză participarea, ar face ca acordul să devină non-voluntar.

Unii bio-eticieni, cercetători și medici consideră cadrul actual al consimțământului informat ca fiind insuficient pentru evitarea abuzurilor la care ar putea fi supuși subiecții sau pacienții. Obiecțiile principale se leagă de birocratizarea procesului, de concentrarea excesivă pe documentația scrisă prezentată într-un limbaj tehnic greu accesibil și de lipsa unui consens privind cele mai bune mijloace de transmitere a informației. Una dintre propunerile formulate a fost aceea de a înlocui regula consimțământului informat cu una a „consimțământului în cunoștință de cauză” (*understood consent*)¹⁴.

În legislația națională, obligația consimțământului informat pentru cercetare este fixată în special prin legea nr. 46/2003 a drepturilor pacientului, care la articolul 19 prevede următoarele: „Consimțământul pacientului este obligatoriu în

¹⁴ Pentru o trecere în revistă a obiecțiilor și o prezentare a distincției între cele două forme de consimțământ, vezi: Zulfiqar Bhutta, „Beyond Informed Consent”. În: *Bulletin of the World Health Organization*, nr. 82, 2004, pp. 771-777;

cazul participării sale în învățământul medical clinic și la cercetarea științifică. Nu pot fi folosite pentru cercetare științifică persoanele care nu sunt capabile să își exprime voința, cu excepția obținerii consimțământului de la reprezentantul legal și dacă cercetarea este făcută și în interesul pacientului.”¹⁵ Norme mai detaliate ar fi urmat să fie oferite prin codurile de etică naționale ale cercetării, prevăzute prin legea nr. 206/2004 a bunei conduite în cercetarea științifică, dar aceste coduri încă nu au fost adoptate. În lipsa unor reglementări naționale, universitățile, spitalele și institutele de cercetare și-au create fiecare propriile norme și procedure interne pentru administrarea consimțământului informat,¹⁶ pornind mai ales de la recomandările internaționale privind etica cercetării pe subiecți umani¹⁷.

Teme de discuție

1. Discutați implicațiile și problemele etice ale cazului Tuskegee, prezentat în debutul secțiunii

2. O situație specială care ar putea suspenda obligația consimțământului informat este cea a „experimentelor înșelătoare” (*deceptive experiments*), în care cercetătorii fie omit cu bună știință să transmită subiecților informații despre design-ul experimental, fie îi înșeală în mod activ (spre exemplu, le spun că participă la alt experiment). Identificați recomandările OMS și CIOMS cu privire la aceste cazuri în ghidul citat mai sus. Vi se par suficiente și acoperitoare?

3. Pentru persoanele care nu pot să-și dea acordul în condiții de autonomie (copii, pacienți în comă etc.) obligația medicului sau a cercetătorului este de a obține consimțământul aparținătorilor legali. Credeți că ar putea exista situații în care să fie moralmente legitimă trecerea peste opțiunea sau consimțământul aparținătorilor, în interesul pacientului? Dați exemple.

¹⁵ MONITORUL OFICIAL nr. 51 din 29 ianuarie 2003 (http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.lista_mof?idp=9263).

¹⁶ În Universitatea din București, prin Comisia de Etică a Cercetării. Resurse suplimentare sunt disponibile pe site-ul comisiei, la <http://cometc.unibuc.ro/>.

¹⁷ Spre exemplu, recomandările actualizate comune ale Organizației Mondiale a Sănătății și ale Consiliului pentru Organizațiile Internaționale din Științele Medicale: *International Ethical Guidelines for Health-Related Research Involving Humans*, CIOMS, Geneva, 2016 (disponibile on-line la <https://cioms.ch/wp-content/uploads/2017/01/WEB-CIOMS-EthicalGuidelines.pdf>).

Cercetări realizate pe animale

Utilizarea animalelor în cercetarea științifică reprezintă un mijloc prin care oamenii de știință contribuie la dezvoltarea corpului cunoașterii științifice. Animalele sunt, de regulă, frecvent utilizate în domeniul bio-medical pentru a testa diferite substanțe, tehnici, proceduri sau pentru a observa anumite fenomene într-un mediu de laborator. Astfel de cercetări sunt acceptabile din punct de vedere etic, dar cu o serie de restricții.

Potrivit Directivei 2010/63 a Uniunii Europene, orice stat european trebuie să urmeze anumite reguli și proceduri pentru utilizarea animalelor în scop științific. Scopul acestei directive este asigurarea bunăstării animalelor utilizate în scop științific.

Pentru a putea derula astfel de proiecte este nevoie de o autorizație din partea Autorității Naționale Sanitară Veterinară și pentru Siguranța Animalelor (ANSVSA). Personalul care desfășoară activități de cercetare pe animale trebuie să fie format sau instruit în: efectuarea de proceduri pe animale; conceperea procedurilor și a proiectelor; îngrijirea sau sacrificarea animalelor. Pentru mai multe detalii specifice privind autorizația, dar și procedurile pe care trebuie să le respectați, consultați Ghidul pus la dispoziție de către ANSVSA.¹⁸

Există o serie de restricții privind numărul de animale care pot fi utilizate, dacă acestea au fost sau nu crescute în laborator, dacă sunt animale sălbatice sau dacă sunt protejate prin lege. Este indicat să știți toate aceste detalii atunci când luați legătura cu ANSVSA pentru a obține o autorizație. Ulterior, trebuie să luați legătura cu Comisia de Etică a Cercetării a Universității din București pentru a prezenta autorizația respectivă și pentru a arăta că activitatea de cercetare pe care doriți să o desfășurați respectă principiile specifice eticii cercetării realizate pe animale.

Din punctul de vedere al eticii cercetării, orice activitate de cercetare desfășurată pe animale trebuie să respecte principiile celor 3R: (i) înlocuire (*replacement*); (ii) reducere (*reduction*); (iii) rafinare (*refinement*). Aceste principii au fost formulate pentru prima dată de către doi biologi, William Russell și Rex Burch¹⁹.

(i) Înlocuirea

Acest principiu se referă la înlocuirea, în cazul în care este științific posibil, a animalelor cu un alt material. Din punct de vedere etic, procedurile pe un animal viu,

¹⁸ http://www.ansvsa.ro/download/ghiduri_-_toate/ghid_animale_scop_stiintific/Ghid-ingrijirea-animalelor-cadru-pentru-educatie-si-formare-cf.-Directivei-2010_63_EU-privind-protectia-animalelor-utilizate-in-scopuri-stiintifice.pdf.

¹⁹ William - Moy Stratton - Russell; Rex Leonard Burch; Charles Westley Hume. *The principles of humane experimental technique*. London: Methuen, 1959.

conștient, sunt permise doar în măsura în care respectiva procedură nu se poate realiza pe o probă biologică recoltată de la animalul în cauză. Cercetătorul trebuie să dovedească cu argumente științifice că singura modalitate în care își poate desfășura activitatea de cercetare este pe un animal viu.

(ii) Reducerea

Dacă primul principiu este respectat, iar cercetătorul trebuie neapărat să utilizeze un animal viu, atunci acesta trebuie să demonstreze că și-a luat toate măsurile necesare pentru a utiliza un număr cât mai redus de animale. Poate demonstra că procedura pe care o utilizează nu a mai fost utilizată în domeniul de cercetare sau că noua procedură ține cont de datele de observare din alte studii.

(iii) Rafinarea

Dacă o cercetare respectă primele două principii, ea trebuie să țină cont, în final, și de principiul rafinării experimentale. În acest caz, cercetătorul trebuie să demonstreze că atunci când a conceput studiul a avut în vedere atât obținerea unor rezultate științifice valide, dar și că pașii pe care îi urmează cauzează cât mai puțină suferință animalelor. Un element care poate rafina într-un studiu ar putea fi, de exemplu, introducerea unei analize statistice mai eficiente, care nu ar afecta inferențele științifice, dar care le-ar cauza animalelor o suferință comparativ mai mică.

Nu există instrucțiuni sau reguli concrete sau suficient de specifice care să îi ghideze foarte exact pe cercetători. Este suficient ca atunci când concepeți astfel de studii să vă adaptați metoda sau procedura de cercetare în funcție de principiile celor 3 R, iar membrii Comisiei de Etică a Cercetării vor face comentarii sau sugestii specifice, în cazul în care acestea sunt necesare.

1. Liviu Andreescu. „Academic Freedom in Religiously-Affiliated Universities”. În: *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, nr. 7(19), 2008, pp. 162-183;
2. Liviu Andreescu. „Self-plagiarism in academic publishing: the anatomy of a misnomer”. În: *Science and Engineering Ethics*, nr. 19(3), 2013, pp. 775-797;
3. Aristotel. *Etica Nicomahică* (traducere de Stella Petecel). București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988;
4. Julian Baggini; Peter Fosl. *A Compendium of Ethical Concepts and Methods*. London: Blackwell Publishing, 2014;
5. Jeremy Bentham. *The collected works of Jeremy Bentham: An introduction to the principles of morals and legislation*. Oxford: Clarendon Press, 1996;
6. Zulfiqar Bhutta, „Beyond Informed Consent”. În: *Bulletin of the World Health Organization*, nr. 82, 2004, pp. 771-777;
7. John Bruhn. „The Functionality of Gray Area Ethics in Organizations”. În: *Journal of Business Ethics*, nr. 89, 2009, pp. 205-214;
8. Chris Chambers. *The Seven Deadly Sins of Psychology*. New Jersey: Princeton University Press, 2017;
9. Roger Crisp; Michael Slote (editori). *Virtue Ethics*. Oxford: Oxford University Press, 1997;
10. Ronald Duska. „Whistleblowing and employee loyalty”. În: *Contemporary reflections on business ethics*. Springer, 2007, pp. 139-147;
11. Daniele Fanelli. „How Many Scientists Fabricate and Falsify Research? A Systematic Review and Meta-Analysis of Survey Data”. În: *PLoS ONE*, nr. 4(5), 2009;
12. Joshua Greene, et. al. „An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment”. În: *Science*, 2001;
13. Jonathan Haidt. *The emotional dog and its rational tail: a social intuitionist approach to moral judgment*. În: *Psychological review*, 2001;
14. Marian – Gabriel Hâncean; Matjaž Perc. „Homophily in coauthorship networks of East European sociologists”. În: *Scientific reports*, nr. 6, 2016;
15. David Hume. *A treatise of human nature*. Oxford: Clarendon Press, 1739;
16. Sahra Jabbehdari; John Walsh. „Authorship norms and project structures. În: *Science, Technology, & Human Values*, nr. 42(5), 2017, pp. 872-900;
17. Ronald Jackson; et al. „Expression of mouse interleukin-4 by a recombinant ectromelia virus suppresses cytolytic lymphocyte responses and overcomes genetic resistance to mousepox”. În: *Journal of virology*, nr. 75(3), 2001, pp. 1205-1210;
18. Matthias Kaiser. „The Precautionary Principle and its Implications for Science – Introduction”. În: *Foundations of Science*, nr. 2, 1997, pp. 201-205;

19. Imanuel Kant. *Întemeierea Metafiziei Moravurilor* (traducere de Filotheia Bogoiu, Valentin Mureșan, Miki Ota, Radu Gabriel Pârvu). București: Editura Humanitas, 2007;
20. Muel Kaptein, *Ethics Management. Auditing and Developing the Ethical Content of Organizations*, Dordrecht: Kluwer Academic Pub., 1998;
21. Muel Kaptein; Johan Wempe. *The balanced company: A theory of corporate integrity*. New York: Oxford University Press, 2002;
22. Muel Kaptein. „Developing and Testing a Measure for the Ethical Culture of Organizations: The Corporate Ethical Virtues Model”. În: *Journal of Organizational Behavior*, nr. 29, 2008, pp. 923-947;
23. John Leslie; George Loewenstein; Drazen Prelec. „Measuring the Prevalence of Questionable Research Practices With Incentives for Truth Telling”. În: *Psychological Science*, nr. 23(5), 2012;
24. Robert Merton. *Social theory and social structure*. New York: The Free Press, 1968;
25. Donald Menzel. „Ethics Management Internationally”. În: *Conference Proceedings. Leadership, Ethics and Integrity in Public Life*, Griffith, 2007, pp. 251-268;
26. Donald Menzel. *Ethics Management for Public Administrators: Building Organizations of Integrity*. New York: M. E. Sharpe, 2007;
27. Emilian Mihailov. *Arhitectonica moralității*. București: Editura Paralela 45, 2017;
28. Mihaela Miroiu (coord.); Daniela Cutaș; Ana Bulai; Liviu Andreescu; Daniela Ion. *Etica în universități. Cum este și cum ar trebui să fie: cercetare și cod*. România: Ministerul Educației și Cercetării, 2005;
29. Valentin Mureșan. *Comentariu la Etica Nicomahică* (ediția a II-a revizuită). București: Humanitas, 2007;
30. Valentin Mureșan. *Managementul Eticii în Organizații*. București: Editura Universității din București, 2009;
31. John Stuart Mill. *Utilitarismul* (traducere de Valentin Mureșan). În: Valentin Mureșan. *Utilitarismul lui John Stuart Mill*. București: Editura Paideia, 2002;
32. John – Stuart Mill. *Despre libertate*. București: Humanitas, 2014;
33. Seamus Miller; Michael Selgelid. „Ethical and Philosophical Consideration of the Dual-Use Dilemma in the Biological Sciences”. În: *Science and engineering ethics*, nr. 13(4), 2007, pp. 523-580;
34. Rachel Nowak. „Killer mousepox virus raises bioterror fears”. În: *New Scientist*, 10 January 2001, disponibil online: <https://www.newscientist.com/article/dn311-killer-mousepox-virus-raises-bioterror-fears/>;
35. Liviu Papadima (ed.), *Deontologie academică. Curriculum cadru*, București: Editura Universității din București, 2017, disponibilă online la: <https://www.unibuc.ro/wp-content/uploads/sites/7/2018/09/Deontologie-Academica-Curriculum-cadru.pdf>;
36. Karl Popper. *Conjecturi și infirmări*. București: Editura Trei, 2001;
37. Silvia Puiu; Radu Florin Ogarca. „Ethics Management in Higher Education System of Romania”. În: *Procedia Economics and Finance*, nr. 23, 2015, pp. 599-603;
38. James Rachels. *Introducere în Etică* (traducere de Daniela Angelescu). București: Editura Punct, 2000;
39. Susan Reverby, *Examining Tuskegee: The Infamous Syphilis Study and Its Legacy*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2009;

40. Joyce Rothschild; Terance Miethe. „Whistle-blower disclosures and management retaliation”. În: *Work and Occupations*, nr. 26, 1999, pp. 107-128;
41. Joh Rawls. *O teorie a dreptății*. Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2012;
42. Peter Singer. *Famine, Affluence, and Morality*. New York: Oxford University Press, 2016;
43. Mihail – Radu Solcan. *Instituțiile și teoria formală a acțiunii*, disponibilă online la următorul link: <http://www.ub-filosofie.ro/~solcan/LAB/itfa/main007.html>;
44. Daniel Steel, *Philosophy and the Precautionary Principle: Science, Evidence, and Environmental Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014;
45. Anne Thomson. *Critical Reasoning in Ethics: A Practical Introduction*. London: Routledge, 2002;
46. Judith Jarvis Thomson. (1976). „A defense of abortion”. În: *Biomedical ethics and the law*. Boston: Springer, 1976, pp. 39-54;
47. William - Moy Stratton - Russell; Rex Leonard Burch; Charles Westley Hume. *The principles of humane experimental technique*. London: Methuen, 1959;
48. Linda Trevino; Stuart Youngblood. „Bad apples in bad barrels: A causal analysis of ethical decision-making behavior”. În: *Journal of Applied psychology*, 1990, nr. 75(4), pp. 378-385;
49. Wim Vandekerckhove și Ronald Commers „Whistle Blowing and Rational Loyalty”. În: *Journal of Business Ethics*, nr. 53, 2004, pp. 225–233;
50. Richard van Noorden. „The Trouble with Retractions”. În: *Nature*, nr. 478, 2011, pp. 26-28;
51. Constantin Vică. „Mitul lui Internetheuth”. În: *Dilema veche*, nr. 669, 15-21 decembrie 2016, în cadrul dosarului tematic „Atenție, copii! Despre chestiunea plagiatelor”, disponibil online la adresa: <http://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/mitul-lui-internetheuth>;
52. Nigel Warburton. *Philosophy: The Basics*. New York: Routledge, 2013;
53. Anthony Weston. *A Practical Companion to Ethics*. New York: Oxford University Press, 2011;
54. Ludwig Wittgenstein. *Cercetări filozofice*. București: Humanitas, 2013.

Link-uri utile (ultima accesare pe 12.10.2018)

Norme și reglementări

1. Codul de etică al Universității din București: http://www.old.unibuc.ro/n/organizare/senat-ub/docs/2016/sep/27_13_41_23Carta_Universitatii_din_Bucuresti_2016.pdf;
2. Codul de etică a cercetării al Universității din București: <https://cometc.unibuc.ro/wp-content/uploads/2018/10/Codul-de-etica-a-cercetarii-03.2017.pdf>;
3. Regulamentul Comisiei de Etică a Cercetării: <https://cometc.unibuc.ro/wp-content/uploads/2018/07/regulament-cec.pdf>;
4. Carta Universității din București: <https://cesi.unibuc.ro/wp-content/uploads/2018/05/Carta-Universitatii-din-Bucuresti.pdf>;
5. Magna Charta Universitatum în română: <http://www.magna-charta.org/resources/files/the-magna-charta/romanian>;

6. Legea nr. 571/2004 privind protecția personalului din autoritățile publice, instituțiile publice și din alte unități care semnalează încălcări ale legii: <https://lege5.ro/Gratuit/gu3dinrw/legea-nr-571-2004-privind-protectia-personalului-din-autoritatile-publice-institutiile-publice-si-din-alte-unitati-care-semnaleaza-incalcari-ale-legii>;
7. Directiva 2010/63/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 septembrie 2010 privind protecția animalelor utilizate în scopuri științifice: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:276:0033:0079:RO:PDF>;
8. Ghid pus la dispoziție de ANSVSA privind respectarea Directivei 2010/63/UE http://www.ansvsa.ro/download/ghiduri_-_toate/ghid_animale_scop_stiintific/Ghid-ingrijirea-animalelor-cadru-pentru-educatie-si-formare-cf-Directivei-2010_63_EU-privind-protectia-animalelor-utilizate-in-scopuri-stiintifice.pdf;
9. Raportul Belmont, <https://www.hhs.gov/ohrp/regulations-and-policy/belmont-report/index.html>;
10. LEGEA nr. 46 din 21 ianuarie 2003 a drepturilor pacientului: www.dreptonline.ro/legislatie/legea_drepturilor_pacientului.php;
11. Recomandările comune ale Organizației Mondiale a Sănătății și ale Consiliului pentru Organizațiile Internaționale din Științele Medicale: International Ethical Guidelines for Health-related Research Involving Humans, CIOMS, Geneva, 2016 (disponibile on-line la <https://cioms.ch/wp-content/uploads/2017/01/WEB-CIOMS-Ethical-Guidelines.pdf>);
12. Reglementările Agenției Naționale de Integritate (ANI): <https://www.integritate.eu/A.N.I/Legisla%C8%9Bie.aspx>;
13. Recomandarea 1762 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind libertatea academică și autonomia universitară: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17469&lang=en>.

Alte surse on-line citate:

1. <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2014/04/15/01016-20140415ARTFIG00355-les-animaux-ne-sont-plus-des-meubles.php>;
2. Raportul Free to Think: <https://www.scholarsatrisk.org/resources/free-to-think-2017/>;
3. Colleen Flaherty „Protected Tweet?”, Inside higher Ed, 23 septembrie 2013, <https://www.insidehighered.com/news/2013/09/23/u-kansas-professor-suspended-after-anti-nra-tweet>;
4. https://www.nature.com/polopoly_fs/7.6716.1349271308!/suppinfoFile/Kahneman%20Letter.pdf;
5. <https://retractionwatch.com/>;
6. <https://www.nature.com/news/stem-cell-scientist-found-guilty-of-misconduct-1.14974>;
7. <https://www.nature.com/news/collateral-damage-how-one-misconduct-case-brought-a-biology-institute-to-its-knees-1.17427>;
8. <https://www.theguardian.com/science/2015/feb/18/haruko-obokata-stap-cells-controversy-scientists-lie>;
9. <https://www.newyorker.com/magazine/2016/02/29/the-stem-cell-scandal>;

10. <https://www.chronicle.com/article/Sokal-Squared-Is-Huge/244714/#.W7UmqxUn5ls.facebook>);
11. (<http://bleedingheartlibertarians.com/2018/10/why-the-grievance-studies-hoax-was-not-unethical-but-its-not-very-interesting-either/#more-12759>);
12. <https://swordofscience.wordpress.com/tag/metalurgica-international/>;
13. <https://www.popsci.com/article/science/nonsense-paper-cites-michael-jackson-and-ron-jeremy-actually-gets-published>;
14. <http://retractionwatch.com/2013/09/23/a-serbian-sokal-authors-spoof-pub-with-ron-jeremy-and-michael-jackson-references/>.

Tiparul s-a efectuat sub c-da nr. 4429 / 2018
la Tipografia Editurii Universității din București
B-dul Iuliu Maniu, 1-3, Complex Leu
Tel.: 0799 210 566, E-mail: tipografia_unibuc@yahoo.com

„Avem nevoie de un curs și un manual de etică și integritate academică pentru a deveni conștienți de comportamentele imorale în instituțiile academice și pentru a le combate. Vorbim de comportamente abuzive în relația profesor-studenți sau corp administrativ-profesori-studenți, forme de discriminare (pe criterii de gen, rasă, orientare sexuală, religie etc.), nepotism, favoritism sau condiționări ale evaluărilor. O altă problemă este lipsa de transparență decizională. Care sunt metodele și criteriile de evaluare ale unui student? Sunt acestea cunoscute de către tânărul student? Sunt întrebări la care comunitatea academică ar trebui să răspundă. De asemenea, aceasta trebuie să refuze implicarea în orice conflict de interese, mita, cadourile financiare, fabricarea rezultatelor experimentale, donațiile care ar influența rezultatele cercetării, hărțuirea morală sau hărțuirea sexuală. Ideea că etica academică se rezumă doar la plagiat este greșită. Consider că toți studenții Universității din București, de la cele 19 facultăți, ar trebui să deprindă măcar cunoștințele de bază legate de etica și integritatea academică, ca parte integrantă a vieții lor universitare. În acest scop au fost gândite cursul și manualul.”

(Prof. dr. Mircea Dumitru, Rector al Universității din București).

„Educația se realizează pe trei direcții majore: ce știi (informativ), ce poți (performativ) și ce ești (formativ). După 1990 învățământul românesc a încercat, cu reușite discutabile, o schimbare de direcție dinspre dimensiunea informativă (acumulare de cunoștințe) către cea performativă (dobândirea de competențe). Devine din ce în ce mai evident că societatea românească are nevoie de o asumare fermă a dimensiunii formative, orientate către valori, atitudini, comportamente. Consider firesc ca această reorientare să înceapă în instituțiile de învățământ în care se formează cei care îi vor forma la rândul lor pe tinerii de mâine, în universități.

Universitatea din București și-a revendicat încă din anul 2017, în cadrul unui proiect derulat cu sprijinul financiar al Fondului de Dezvoltare Instituțională (FDI), o poziție de pionierat în consolidarea educației centrate pe valori printr-o serie de inițiative în domeniul deontologiei academice.

Prezenta lucrare, elaborată de un grup de colegi de la Centrul de Cercetare în Etică Aplicată (CCEA) din cadrul Facultății de Filosofie, constituie o contribuție de prim rang la investigarea problematicii eticii și integrității academice și un instrument redutabil în sprijinul stimulării atitudinilor și conduitei morale în rândul studenților și profesorilor Universității din București.

Este nu numai un manual pe care îl pot utiliza cu succes deopotrivă profesorii și cursanții pentru cursurile de Etică și integritate academică. Este o lucrare ce poate servi drept punct de plecare pentru numeroase particularizări ulterioare, care să răspundă preocupării constante a Universității din București în privința educației centrate pe valori.

Le mulțumesc din suflet colegilor de la CCEA pentru efortul de cercetare depus și pentru realizarea exemplară.”

(Prof. dr. Liviu Papadima, Facultatea de Litere, Universitatea din București
Director al programului CNFI-FDI-2018-0165 „Calitate, integritate, transparență”)

